

Razvoj crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća

Manestar, Antonija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:135419>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni diplomski studij

Povijest (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Antonija Manestar

**Razvoj crkveničkog ribarstva u prvoj polovici 20.
stoljeća**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Sveučilišni diplomski studij
Povijest; smjer: nastavnički

Razvoj crkveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća

Diplomski rad

Student/ica:

Antonija Manestar

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Mateo Bratanić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonija Manestar**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Razvoj crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 17. listopada 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PREGLED POVIJESTI CRIKVENIČKOG RIBARSTVA OD ANTIKE DO KONCA 19. STOLJEĆA.....	5
2.1. Najstarija svjedočanstva o ribarstvu na prostoru današnje Crikvenice	7
2.2. Ribolov na crikveničkom području u doba Frankapana i Zrinskih (13.-17. stoljeće).....	11
2.3. Crikveničko ribarstvo u 18. i 19. stoljeću	18
2.4. Tradicionalne vrste ribolova i ribolovna sredstva.....	26
3. BRAĆA IVAN I JOSIP SKOMERŽA – pioniri modernog ribarstva na Jadranu	34
3.1. Prvi motorni ribarski brod na Jadranu 1908. godine i inovacije Josipa Skomerže	37
3.2. Ivan Skomerža i flota prvog ribarskog dioničkog društva <i>Nekton</i> , Rijeka (1912. – 1918.)	47
4. PETAR DRAČIĆ I „NOVO DOBA“ TUNOLOVA NA JADRANU.....	53
4.1. Petar Dračić i <i>kalifornijski tip tunolova</i>	53
4.2. Tunolov crikveničkih ribara nakon uvođenja brodova tunolovaca.....	58
5. IVAN SKOMERŽA I PREGOVORI UOČI POTPISIVANJA <i>BRIJUNSKJE KONVENCIJE O RIBOLOVU</i> IZ 1921. GODINE.....	65
6. DJELOVANJE CRIKVENIČKIH RIBARSKIH ZADRUGA U RAZDOBLJU IZMEĐU 1921. I 1950. GODINE.....	74
6.1. Organizacija ribarskih zadruga u Crikvenici u razdoblju između dva svjetska rata	75
6.2. Aktivnost Josipa Skomerže u okviru djelatnosti crikveničke ribarske zadruge	78
6.3. Ribarsko zadrugarstvo nakon Drugog svjetskog rata - Ribarska zadruga <i>Jadran</i> i poduzeće <i>Napredak</i>	86
7. ZAKLJUČAK.....	88

8. POPIS LITERATURE.....	92
9. POPIS PRILOGA.....	97
10. SAŽETAK.....	100
11. ABSTRACT.....	101

1. UVOD

U ovom diplomskom radu, pod naslovom *Razvoj crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća*, donosi se pregled povijesti ribarstva na prostoru grada Crikvenice u razdoblju od 1908. do 1950. godine. Crikvenica¹ je grad Hrvatskog primorja, smještena na obali Vinodolskog kanala, u neposrednoj blizini otoka Krka i Vinodolske doline te je udaljena tridesetak kilometara od grada Rijeke. Iako je danas prvenstveno poznata kao turistički grad s bogatom i dugom poviješću bivanja morskim kupalištem, ljetovalištem te središtem zdravstvenog turizma, ona je tijekom velikog dijela svoje povijesti prije svega bila ribarski grad. Brojni povijesni izvori svjedoče o tome kako je ribarstvo bilo jedna od najvažnijih gospodarskih djelatnosti na crikveničkom prostoru još od antičkih vremena pa sve do modernog doba. Upravo tijekom prve polovice 20. stoljeća dolazi do intenzivnog razvoja crikveničkog ribarstva, a Crikvenica se etablira kao jedno od značajnih ribarskih središta na sjevernom Jadranu iz kojeg će se određeni utjecaji proširiti i na širi jadranski prostor.

S obzirom na to da se „zamah“ u razvoju crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća u prvome redu povezuje s djelatnošću braće Ivana i Josipa Skomerže, u ovom se diplomskom radu pažnja u velikoj mjeri posvećuje njihovoj aktivnosti. Najprije se prikazuje njihovo djelovanje u razdoblju od 1908. godine – kada u Crikvenici upotrebljavaju prvi motorni ribarski brod na Jadranu – pa sve do 1918. godine. Riječ je o razdoblju tijekom kojeg su braća Skomerža primijenili niz inovacija kako u samom ribarenju tako i u ribarskom poslovanju. Osim što se u radu donosi pregled njihova djelovanja, razmatra se njihov utjecaj na sveukupnu ribarsku djelatnost u Crikvenici te zašto ih se u literaturi često naziva *pionirima modernog ribarstva na Jadranskom i Sredozemnom moru*.

U ovome se radu zatim donosi i kratak osvrt djelatnost Petra Dračića koji je dao svoj doprinos razvoju *kalifornijskog tipa tunolova*, odnosno tunolova na otvorenom moru uz pomoć brodova *tunolovaca*. U radu se promatra kako je pojava tog novog načina tunolova na Jadranu

¹ Grad Crikvenica danas administrativno pripada Primorsko-goranskoj županiji, a od 1993. godine jedinica je lokalne samouprave koja obuhvaća 4 mjesta – Crikvenicu, Selce, Dramalj (u prošlosti poznato i kao Sveta Jelena) te Jadrano (ranije poznato kao Sveti Jakov, odnosno Sveti Jakov - Šiljevica). Iako će se u ovom diplomskom radu najčešće govoriti o „crikveničkom ribarstvu“, potrebno je naglasiti kako će biti riječ o povijesti ribarstva svih četiriju mjesta. Naime, osim toga što navedena naselja danas čine nerazdvojnu cjelinu, ona su tijekom svoje povijesti – imajući ujedno i svoju individualnu povijest nastanka i razvoja – gravitirala jedna prema drugima i postepeno formirala cjelinu.

utjecala na crikveničko ribarstvo koje je dotad tradicionalno sačinjavao ribolov male plave ribe te tunolov na stajaćim tunerama.

Dio ovog diplomskog rada posvećen je i razvoju crikveničkog ribarstva u razdoblju između dva svjetska rata te u godinama neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. Najprije je sagledana uloga Ivana Skomerže kao zagovornika interesa hrvatskih ribara prilikom pregovora između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije uoči potpisivanja *Brijunske konvencije o ribolovu* 1921. godine, a zatim se donosi uvid u djelatnost crikveničkih ribarskih zadruga u razdoblju između 1921. i 1950. godine. Riječ je o *Ribarskoj zadruzi „Crikvenica – Sveta Jelena“* (1921.-1933.), zatim o *Centralnoj ribarskoj zadruzi Crikvenica* (1933.-1945.) koja nastaje „izrastanjem“ prethodne zadruge u „podsavez *Centralne Ribarske Zadruge u Splitu za Gornji Jadran*“, a naposljetku se daje kratak osvrt i na aktivnost crikveničkih ribara u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata pa do 1950. godine.

Pažnja je ponajprije usmjerena na socijalni karakter ribarskih zadruga, to jest na načine kojima su se one zalagale za bolji ekonomski i društveni položaj svojih članova, na njihovu ulogu posrednika između ribara i različitih nadređenih i nadležnih institucija, na organizaciju zajedničke prodaje ribe i slično. Posebna pozornost daje se osnutku i djelatnosti *Tvornice ribljih prerađevina* te *Tvornice ribljeg brašna* u Crikvenici, ali i brojim zadružnim aktivnostima kojima je cilj bila edukacija ribara te prezentacija ribarske djelatnosti i baštine. Također, pozornost se pridaje i širenju prostora djelovanja crikveničkih zadruga u geografskom smislu. Naime, tijekom 1920-ih i 1930-ih godina crikveničke zadruge postepeno primaju „pod svoje okrilje“ sve veći broj ribara, ribarskih skupina ili drugih ribarskih zadruga s prostora od Sušaka do Obrovca, uključujući otoke Krk, Rab i Pag. Kroz promatranje širenja utjecaja i nadležnosti nad sve većim područjem, razmatra se status Crikvenice kao ribarskog središta na razini Jadrana, ali i opća organizacija ribarskog zadrugarstva na istočnoj jadranskoj obali.

Primarni je cilj ovog diplomskog rada donijeti pregled razvoja crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća. Kroz obradu niza navedenih pojava koje su obilježile povijest crikveničkog ribarstva između 1908. i 1950. godine, razmatra se zašto se spomenuto razdoblje često naziva *zlatnim dobom* crikveničkog ribarstva. Među glavnim ciljevima ovoga rada je, također, evaluacija utjecaja Ivana i Josipa Skomerže na razvoj ribarstva u Crikvenici, ali i uopće modernog ribarstva na Jadranu. Kao jedan od važnih ciljeva prilikom istraživanja ove teme postavilo se davanje uvida u djelatnost ribarskih zadruga u razdoblju između dva svjetska rata.

Osim što je cilj ovoga rada donijeti pregled jednog razdoblja iz lokalne povijesti primorskog grada Crikvenice, nastoji se ukazati i na spoznaje koje će doprinijeti razumijevanju opće povijesti ribarstva na Jadranu, ali i gospodarske povijesti istočnojadranskog prostora u prvoj polovici 20. stoljeća.

Ovaj se diplomski rad u prvome redu temelji na podacima iščitanim iz dostupne literature. Prije svega korištena je literatura koja donosi pregled povijesti ribarstva na istočnoj obali Jadrana ili koja pak obrađuje određene teme vezane uz ribarstvo na prostoru Kvarnera ili same Crikvenice. Među tim radovima svakako se ističu radovi Josipa Basiolija, ribarskog statističara i povjesničara ribarstva. To su monografija *Ribarstvo na Jadranu*, ali i brojni članci koji su objavljeni u časopisima *Jadranski zbornik*, *Morsko ribarstvo* te *Pomorski zbornik*. Osim radova Josipa Basiolija, kao važan izvor podataka o općoj povijesti ribarstva na Jadranu poslužila je i monografija Šime Županovića *Hrvati i more: Od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*. S obzirom na to da se u radu posebna pažnja pridaje i tijeku pregovora uoči potpisivanja *Brijunske konvencije o ribolovu* iz 1921. godine te njezinim odrednicama, za razumijevanje te teme bio je značajan rad Sanje Reiter *Ribolovno razgraničenje između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije kroz prizmu Brijunske konvencije o ribolovu iz 1921. godine*.

Kao važan izvor podataka o razvoju ribarstva u Crikvenici, potrebno je istaknuti radove Vladimira Uremovića, u prvome redu monografiju *Povijest crikveničkog ribarstva*. Riječ je o radovima koji donose pregled povijesti ribarstva u Crikvenici, ali i detaljan uvid u djelatnost braće Skomerža. Uremović u svojim radovima donosi brojne podatke koje je iščitao iz privatnih arhiva Ivana i Josipa Skomerže. Kao izvor općeg pregleda povijesti crikveničkog ribarstva koristio se i katalog izložbe *Rogi ribaru* Muzeja Grada Crikvenice, koji je nastao kao rezultat sustavnog rada muzeja na prikupljanju, obradi, čuvanju podataka te predstavljanju ribarske baštine Crikvenice.

Brojni podaci o crikveničkom ribarstvu iščitani su iz radova koji obrađuju i druge teme iz crikveničke povijesti ili koji pak donose opće preglede povijesti Crikvenice i/ili njoj pripadajućih mjesta – Selca, Dramlja i Jadranova.

Prilikom pisanja ovog diplomskog rada, uz spomenutu literaturu, korištena je i izvorna građa. Kao izvor različitih podataka o crikveničkom ribarstvu, posebice o djelatnosti braće Skomerža, poslužili su spisi i dnevnički zapisi Josipa Skomerže. Riječ je o dokumentaciji iz

arhive Nine Skomerža, kćeri Josipa Skomerže, koja je djelomično digitalizirana i u tom obliku ustupljena Muzeju Grada Crikvenice. Također, kao izvor podataka o crikveničkoj ribarskog djelatnosti u vrijeme Prvog svjetskog rata, poslužile su bilješke crikveničkog župnika Antuna Rigonija zapisane u *Spomenici župe Crikvenica (1914-1941)*. Za bolje razumijevanje djelatnosti crikveničkih zadruga, kao dodatan izvor podataka, poslužili su zapisnici sjednica upravnih i nadzornih odbora, ravnateljstava te glavnih skupština *Ribarske zadruge „Crikvenica – Sveta Jelena“* te *Centralne ribarske zadruge Crikvenica*, održanih u razdoblju od 1922. do 1934. godine, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Rijeci.

2. PREGLED POVIJESTI CRIKVENIČKOG RIBARSTVA OD ANTIKE DO KONCA 19. STOLJEĆA

Na samome početku ovog diplomskog rada bitno je napomenuti kako se prilikom proučavanja razvoja crikveničkog ribarstva, ali i općenito ribarstva u Hrvatskom primorju, može uočiti postojanje triju svojevrsnih razdoblja njihove povijesti. *Prvo razdoblje* bilo je ujedno i najduže razdoblje. Njegovi počeci sežu u ona najranija vremena kada je započela sama ribarska aktivnost na istočnojadranskoj obali, a potrajalo je sve do 1908. godine kada se u ribolov na Jadranu uvodi upotreba motornih ribarskih brodova.² Riječ je o vrlo dugom razdoblju u kojem se ribarstvo temeljilo na priobalnom ribolovu, to jest na lovu tune uz pomoć stajaćih tunera te na lovu male plave ribe različitim priobalnim sredstvima. Ribari su tada bili u mogućnosti jedino dočekivati ribu u obalnim uvalama, odnosno na dobro poznatim lokalnim lovištima. Kroz cijeli niz stoljeća osobine ribarstva na crikveničkom prostoru, ali i šire, nisu se značajnije mijenjale.³

Veliku prekretnicu, koja je označila početak *drugog razdoblja* u povijesti ribarstva na crikveničkom području te razdoblja modernog ribarstva na Jadranu, donio je ranije spomenuti početak upotrebe motornih ribarskih brodova u ribarenju 1908. godine.⁴ Te su godine braća Ivan i Josip Skomerža, upravo u Crikvenici, upotrijebili prvi ribarski motorni brod na Jadranu. Riječ je o razdoblju tijekom kojeg je došlo do postupne motorizacije ribarskih plovila, zatim do razvoja kočarenja, a od 1930-ih godina i pojave brodova plivaričara i tunolovaca.⁵ Sve je od navedenog omogućilo postepeni odmak od dotadašnje ograničenosti na priobalno ribarenje. Zahvaljujući nizu inovacija koje su se pojavile tijekom prve polovice 20. stoljeća, ribari su počeli aktivno tražiti i loviti ribu na područjima udaljenima od obale. Malu plavu ribu više se nije lovilo isključivo priobalnim sredstvima te se postepeno počeo napuštati lov tune stajaćim tunerama.⁶ Među brojnim inovacijama koje su tijekom prve polovice 20. stoljeća omogućile značajan napredak crikveničkog ribarstva te razvoj modernog ribarstva na Jadranu nalazi se niz inovacija za koje su bila zaslužna braća Skomerža. Njihova se djelatnost ističe kao jedna od glavnih odrednica *drugog razdoblja* povijesti crikveničkog ribarstva te kao jedan od ključnih

² T. Rosić, 2019, 6.

³ Isto.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

čimbenika zbog kojih se čitavo razdoblje od 1908. do 1950. godine u literaturi počelo nazivati *zlatnim dobom* crikveničkog ribarstva.

Treće razdoblje u povijesti crikveničkog ribarstva započelo je 1950-ih godina. Riječ je o razdoblju kojeg je obilježila izgradnja modernih ribarskih brodova. Počeli su se graditi brodovi koji se rabe isključivo u svrhu ribolova, a opremalo ih se s agregatima, radioprijamnicima, ehosondama, hidrauličkim vitlima.⁷ Navedene inovacije omogućile su ribarima bolji ulov te su im unaprijedile radne uvjete. S druge strane, one su imale i negativne posljedice. Prije svega, dovele su do nekontroliranog i pretjeranog izlova što je pak rezultiralo sa smanjenjem ribljeg fonda.⁸ Smanjenje ribljeg fonda, zajedno s nizom drugih faktora, izazvat će svojevrsnu krizu u ribarstvu koja je zahvatila i crikveničko područje. Ribarska djelatnost u Crikvenici nakon 1950. godine počinje stagnirati, a tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća ona gotovo u potpunosti zamire.

Iako se u ovom diplomskom radu, kao što je vidljivo iz samog naslova, pažnja pridaje razvoju crikveničkog ribarstva tijekom prve polovice 20. stoljeća, to jest *drugom razdoblju* njegove povijesti, bitno je „u osnovnim crtama“ sagledati kako se ribarstvo razvijalo i u razdoblju koje mu je prethodilo. U ovome poglavlju donosi se pregled povijesti ribarstva na crikveničkom području od antičkih vremena pa do 1908. godine, a sve s ciljem kako bi se stekao cjelovit uvid u tijek razvoja ribarstva na crikveničkom području. Također, na taj se način nastoji doprinijeti razumijevanju razmjera promjena koje su zahvatile crikveničko ribarstvo, ali i ribarstvo na Jadranu, tijekom prve polovice 20. stoljeća. Poglavlje započinje s prikazom poznatih podataka o ribarstvu na prostoru današnje Crikvenice u razdoblju od antike do ranog novog vijeka, a zatim se razmatraju obilježja crikveničkog ribarstva u 19. stoljeću.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

2.1. Najstarija svjedočanstva o ribarstvu na prostoru današnje Crikvenice

O najstarijoj povijesti crikveničkog ribarstva danas nam je poznato vrlo malo podataka. Iako najstariji tragovi ljudske prisutnosti i aktivnosti na prostoru današnje Crikvenice, ali i njezinog zaleđa – Vinodolske doline, sežu iz prapovijesti⁹, najranija svjedočanstva o postojanju ribarske djelatnosti datiraju iz antike, odnosno iz 1. stoljeća nove ere. Riječ je o nekolicini arheoloških nalaza, otkrivenih prilikom istraživanja na dvama značajnim antičkim lokalitetima na crikveničkom području – na nalazištu Igralište, smještenom u sjevernom predjelu grada, te na nalazištu Lokvišće u Jadranovu.

Najstariji trag ribarstva na području današnje Crikvenice je rimska brončana udica iz 1. stoljeća, pronađena u antičkom nasipu rječice Dubračine koja i danas protječe središtem grada.¹⁰ Do otkrića brončane udice došlo je prilikom arheoloških istraživanja kompleksa keramičarske radionice iz razdoblja Rimskog Carstva, otkrivenog na nalazištu Igralište.¹¹ Riječ je o velikoj keramičarskoj radionici Seksta Metilija Maksima koja se svojedobno nalazila na području *Ad Turresa*¹², sustava kula promatračnica kojima se nadzirao cestovni i pomorski promet na ruti između dvaju važnih središta antičke Liburnije – *Tarsatice* (Trsata) i *Senie* (Senja)¹³, a uz koji se razvilo i naselje te pripadajuća mu luka. Rosić ističe kako se naselje *Ad Turres*, zajedno s lukom i keramičarskom radionicom, smjestilo u „dubokom i zaštićenom zaljevu s muljevitim i plitkim ušćem rijeke, koja je osiguravala pogodan teren za obalni ribolov“.¹⁴ Nalaz metalnih predmeta – spomenute brončane udice, ali i zakovica kojima se fiksirala metalna oplata na drvene brodove – potvrdio je postojanje pristaništa u blizini radionice te orijentiranost ondašnjih stanovnika crikveničkog područja na pomorstvo i ribarstvo.¹⁵

⁹ Više o prapovijesnim nalazištima na prostoru današnje Crikvenice, ali i Vinodola u: R. Starac, 2008, 14-17; L. Modrić, 2019, 6-17.

¹⁰ T. Rosić, 2019, 8.

¹¹ Isto.

¹² Prvi spomen *Ad Turresa* pronalazimo na *Tabuli Peutingeriani*, srednjovjekovnoj kopiji karte rimskih putova iz 4. stoljeća. Danas se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Beču. (op. a)

¹³ T. Rosić, 2019, 8.

¹⁴ Isto.

¹⁵ A. Konestra, 2016a, 118.

Pronađena udica izuzetno je očuvana¹⁶, a izgledom se ne razlikuje bitno od današnjih udica¹⁷. Rosić ističe kako su udice toga vremena mogle varirati oblikom ili materijalom od kojeg su izrađene, no sam oblik pronađene udice ne ukazuje na to koje su se vrste ribe lovile na ušću rječice Dubračine prije otprilike 2000 godina.¹⁸ Prema Lipovac Vrkljan i Šiljeg, riječ je o vrlo vrijednom predmetu s obzirom na to da su udice u to vrijeme bile osobni pribor, to jest „alat za preživljavanje“ koji se rijetko gubio.¹⁹ Osim što je ovaj jedinstven nalaz značajan jer ukazuje na prisutnost ribarstva na prostoru nekadašnjeg *Ad Turresa*, vrijedan je i iz razloga što nam upotpunjuje poznate podatke o životnim i prehrambenim navikama stanovništva koje je u antici živjelo na prostoru današnje Crikvenice.²⁰

Slika 1. Brončana udica iz 1. stoljeća pronađena na lokalitetu Igralište u Crikvenici. Muzej Grada Crikvenice, MGC 932 (PN 2732) (A. Konestra i T. Rosić, 2016, 121)

Osim nalaza brončane udice iz 1. stoljeća, o ribarskoj djelatnosti na širem crikveničkom području u antici svjedoči i skupina metalnih predmeta pronađenih na nalazištu Lokvišće, smještenom u istoimenoj uvali na području današnjeg Jadranova. Riječ je o predmetima za koje se vjeruje da su bili dio ribarskog alata. Zahvaljujući povoljnim prirodnim obilježjima, uvala Lokvišće je od najranijih vremena bila uključena u razvoj pomorskih komunikacija, što je pak

¹⁶ G. Lipovac Vrkljan i B. Šiljeg, 2010, 70-76.

¹⁷ T. Rosić, 2019, 9.

¹⁸ Isto.

¹⁹ G. Lipovac Vrkljan i B. Šiljeg, 2010, 75.

²⁰ Isto.

rezultiralo dugim kontinuitetom ljudske prisutnosti na njezinom prostoru.²¹ Najraniji tragovi obitavanja ljudskih zajednica u neposrednoj blizini uvale datiraju iz prapovijesti, a pronađeni su na uzvišenju povrh same uvale, odnosno na prostoru gradine Čelo.²² Položaj i veličina gradine ukazuju na to kako je njezina primarna funkcija bio nadzor plovidbe morskim kanalom između otoka Krka i kopna.²³ Krajem 2. i početkom 1. stoljeća prije Krista u uvali je uspostavljeno pristanište, odnosno manja luka²⁴, a postojanje naselja možemo sa sigurnošću smjestiti u 1. stoljeće nove ere. O postojanju naselja svjedoče brojni pronađeni ulomci krovnih opeka, keramičkih posuda, amfora, ali i metalni predmeti.²⁵

Dio pronađenih metalnih predmeta izrađen je od olova, a među njima se posebno ističu utezi ribarskih mreža.²⁶ Zahvaljujući tipologiji utega moguće je zaključiti kako je lokalno liburnsko stanovništvo u ribolovu koristilo različite vrste manjih mreža, a Rosić pretpostavlja kako su se „neki utezi, posebice oni konična oblika, koristili u ribolovu s udicama“.²⁷ Osim navedenih olovnih utega ribarskih mreža, o orijentiranosti tadašnjeg stanovništva prema moru i ribolovu svjedoči i nalaz brojnih brončanih čavala i klinova koji su učvršćivali drvene nadstrešnice prekrivene crijepom, smještene u samu morsku obalu.²⁸ Riječ je o nadstrešnicama koje su natkrivale prostor blagog obronka uz uvalu Lokvišće, koji je služio kao mjesto za izvlačenje i popravak plovila.²⁹

Unatoč tome što su nalazi koji ukazuju na prisutnost ribarstva na prostoru Crikvenice u antici malobrojni, njihova je vrijednost upravo u tome što potvrđuju prisutnost te značajne životne i gospodarske djelatnosti u najranijim razdobljima crikveničke povijesti.

²¹ A. Konestra, 2016b, 29.

²² R. Starac, 2010, 7-8.

²³ Isto.

²⁴ Tijekom željeznog doba (1. tisućljeće pr. Kr) brojna brončanodobna gradinska naselja (primjerice obližnji Bribir, Bakar, ali i udaljeniji Grobnik, Kastav i Krk) dobivaju protourbanu strukturu, a tijekom mlađeg željeznog doba (od 4. do 1. stoljeća pr. Kr.) duž obale Vinodolskog kanala nastaju pristaništa i manje luke. Među njima bila je i ona u uvali Lokvišće. Na postojanje luke ukazali su predmeti koji datiraju u razdoblje kraja 2. i početka 1. stoljeća pr. Kr., a pronađeni su ispod kasnijih ostataka rimske arhitekture. Više: A. Konestra i T. Rosić, 2016, 11.

²⁵ T. Rosić, 2019, 10.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ R. Starac, 2010, 53; T. Rosić, 2019, 10.

²⁹ R. Starac, 2010, 53.

Slika 2. Olovni utezi ribarskih mreža iz 1. stoljeća pronađeni na lokalitetu Lokvišće u Jadranovu. Muzej Grada Crikvenice, MGC 943, MGC 947, MGC 946, MGC 945, MGC 941, MGC 940 (preuzeto iz T. Rosić, 2019, 9-10)

2.2. Ribolov na crikveničkom području u doba Frankapana i Zrinskih (13.-17. stoljeće)

Nešto brojnija svjedočanstva o ribarstvu na crikveničkom području sežu iz razdoblja srednjeg i ranog novog vijeka, točnije iz razdoblja između 13. i 17. stoljeća, kada je prostor današnje Crikvenice bio sastavni dio Vinodola, posjeda značajnih hrvatskih plemićkih obitelji Frankapana i Zrinskih. U tom je razdoblju Vinodol obuhvaćao kopneni prostor od Grobnika do Ledenica, uključujući i pripadajući mu priobalni pojas³⁰, a pod vlast knezova krčkih, kasnije poznatih kao Frankapana, dolazi 1225. godine kada ga hrvatsko-ugarski kralj Andrija II. Arpadović daruje krčkom knezu Vidu II.³¹ Od 1251. godine Vinodol postaje njihovim nasljednim posjedom.³² Važno je istaknuti kako početkom 13. stoljeća Crikvenica nije postojala kao naselje, već su se na njezinom prostoru nalazila pristaništa, odnosno luke vinodolskih općina.³³ Do razvoja pristaništa i luka u tom razdoblju dolazi upravo zbog značajnog gospodarskog razvoja vinodolskih gradova i povećanja potrebe za novim tržištima, a sve s ciljem razvoja pomorske trgovine.³⁴ Na ušću rječice Dubračine nalazilo se pristanište koje je došlo u posjed Općine Grižane³⁵, zajedno sa srednjovjekovnim naseljem Kotor³⁶ koje se razvilo na strmom brijegu povrh ušća³⁷. Osim Grižana, i drugi su gradovi Vinodola razvili luke na morskoj obali u svojoj neposrednoj blizini³⁸. Općina Drivenik svoju je luku izgradila na

³⁰ T. Rosić, 2019, 11.

³¹ V. Uremović, 1997b, 14.

³² I. Mileusnić, 2012, 15.

³³ T. Rosić, 2019, 11.

³⁴ I. Mileusnić, 2012, 18.

³⁵ Iz *Vinodolskog zakona* (1288.) saznaje se kako je općina Grižane bila, uz općine Novigrad (danas Novi Vinodolski, op. a.), Ledenice, Bribir, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik, jedna od devet općina koje su sačinjavale vinodolsku knežiju. O ustroju i organizaciji vlasti u Vinodolu za vrijeme vladavine knezova Frankapana i Zrinskih više u: I. Mileusnić, 2012, 15-18.

³⁶ T. Rosić, 2019, 11.

³⁷ Srednjovjekovno naselje Kotor razvilo se na strmom brijegu povrh doline i ušća rječice Dubračine, na mjestu na kojemu se ranije nalazilo kasnoantičko naselje – jedna od točaka *Ad Turresa*. Vjeruje se da je i samo ime naselja nastalo slaveniziranjem toponima *Ad Turres*, koje bi u prijevodu s latinskog značilo „kod tornjeva“. Prvi pisani spomen naselja datira iz 1323. godine. U srednjem je vijeku upravno pripadalo Općini Grižane te je bilo središte župe Svetih Šimuna i Jude Tadeja kojoj su pripadala brojna manja okolna naselja. Kotor je najveće i centralno naselje na crikveničkom području sve do 1776. godine kada ga zahvaća veliki požar nakon kojeg stanovništvo masovno migrira prema obali, odnosno naseljava dolinu u podnožju. U dolini se u međuvremenu razvilo nekoliko manjih ribarskih naselja i zaseoka koji su, zajedno s crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije i pavlinskim samostanom (utemeljenim 1412. godine darovnicom Nikole IV. Frankopana) na samom ušću Dubračine, postali jezgrom Crikvenice kakvu danas poznajemo. (op. a.)

³⁸ Uz pristaništa i luke koje su općine Grižane, Drivenik i Bribir razvile na prostoru današnje Crikvenice, razvile su se i one susjednih općina. Tako je Trsat razvio luku na Rječini, Hreljin u Bakarcu i Kraljevici, Ledenice u Žrnovnici i Povilama, a do Grobnika se moglo doći prodolom Rječine. Obalni gradovi Bakar i Novi razvili su se u izrazito važne luke, koje su bile središta trgovačkog prometa. Više: I. Mileusnić, 2019, 18.

prostoru Svetog Jakova Šiljevice, odnosno današnjeg Jadranova, a Općina Bribir na prostoru današnjeg Selca³⁹.

Relevantne podatke o razvoju i osobitostima crkveničkog ribarstva u vrijeme uprave Frankapana i Zrinskih moguće je iščitati iz arhivske građe.⁴⁰ U stručnoj literaturi u kojoj se razmatra povijest crkveničkog ribarstva ili teme iz povijesti ribarstva na Kvarneru, često se kao najstariji podaci o ribarstvu na prostoru srednjovjekovnog Vinodola navode podaci iščitani iz *Vinodolskog zakona iz 1288. godine*, najstarijeg pravnog dokumenta na hrvatskom jeziku.⁴¹ Riječ je o zakonu koji je nastao kao rezultat nastojanja knezova krčkih – Frankapana, kao feudalnih gospodara, da izjednače status Vinodola, svog novog posjeda, s ostalim posjedima u svome vlasništvu te da reguliraju njegov društveni ustroj.⁴² Iako se u samom zakonu izričito ne reguliraju „djelatnosti iz područja brodarstva, solana i ribolova“, Basioli ističe kako se bez sumnje može zaključiti kako je ribolov na vinodolskoj obali u tom razdoblju bio razvijen.⁴³ Rosić navodi kako se potvrda prisutnosti ribarstva i pomorstva u Vinodolskom kanalu može pronaći u odredbama *Vinodolskog zakona* koje predviđaju kazne za nedjela počinjena u vinodolskim pristaništima i lukama.⁴⁴ Također, iz *Vinodolskog zakona* pokušao se iščitati društveni status ribara koji su djelovali na prostoru Vinodola. Pritom se pažnja pridala društvenom sloju koji se u *zakonu* navodi kao „orači i pastiri izvan grada“. Riječ je o najnižem društvenom sloju koji se bavio poljodjelstvom i stočarstvom te je bio dužan davati podavanja najprije svojem gradu-općini, a zatim feudalcu.⁴⁵ Rosić ističe kako su ribari, iako nisu izričito spomenuti u zakonu, zasigurno činili jednak društveni sloj kao navedeni „orači i pastiri“.⁴⁶

Spomenutom darovnicom kralja Andrije II. iz 1225. godine, Frankapani su postali „vlasnici osnovnih proizvodnih sredstava, zemlje, trgovine i lovišta, uključivši i ribolov“ te su imali pravo prikupljati „naturalnu rentu od svih oblika rada“, uključujući i od ribolova.⁴⁷ Odnosno, Frankapani su, kao i kasnije Zrinski⁴⁸, imali „regalno pravo na tunolov i druge vrste

³⁹ Isto.

⁴⁰ V. Uremović, 1997b, 13.

⁴¹ J. Basioli, 1984, 46.

⁴² T. Rosić, 2019, 11.

⁴³ J. Basioli, 1984, 46.

⁴⁴ T. Rosić, 2019, 11; više: L. Kos, 1953, 53.

⁴⁵ M. Levak, 2002, 74; prema T. Rosić, 2019, 11.

⁴⁶ T. Rosić, 2019, 11.

⁴⁷ V. Uremović, 1997b, 14.

⁴⁸ Godine 1577. Frankapani veći dio vinodolskog posjeda oporučno prepuštaju članovima obitelji Zrinski. Tada je Vinodol zapravo podijeljen na sjeverni (sa sjedištem u Bakru) te na južni dio (sa sjedištem u Bribiru). Više: I.

ribolova, vinotočje i mlinarenje“.⁴⁹ Među navedenim gospodarskim djelatnostima, posebnu je važnost imao tunolov jer je bio jedan od najznačajnijih izvora njihovih prihoda.⁵⁰ Ne samo da su Frankapani i Zrinski prikupljali podavanja od tunolova, već su bili i vlasnici brojnih stajaćih tunera.⁵¹ U 17. stoljeću su na prostoru Vinodolskog kanala djelovale brojne tunolovke koje su, do pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankapana 1671. godine⁵², bile u vlasništvu Zrinskih. Među tunicama u njihovom vlasništvu se tako, uz tunolovke Grabrova, Novi, Povile, Žrnovnica i Klenovica, spominje i jedna tunera na crikveničkom području, a riječ je o tunolovki na prostoru bibrirske luke Selce.⁵³ Djelovala je već u 16. stoljeću⁵⁴, na njoj su bila zaposlena 23 kmeta, koja su se osim tunolovom bavila i „drugim ribolovom“.⁵⁵ U Selcu su Zrinski imali i skladište za soljenje i sušenje ribe.⁵⁶

Ribarska djelatnost na prostoru srednjovjekovnog i ranonovnovjekovnog Vinodola bila je usko povezana uz trgovinu. Kao što je i ranije navedeno, Frankapani i Zrinski su na svojim posjedima imali i isključivo pravo trgovine – kopnene, ali i pomorske.⁵⁷ S obzirom na to da su se njihovi posjedi krajem 16. i tijekom 17. stoljeća rasprostirali sve od današnjeg Hrvatskog primorja pa do Međimurja⁵⁸, trgovina između jadranskih i kontinentalnih posjeda odvijala se gotovo nesmetano.⁵⁹ Uz vino, jedini poljoprivredni proizvod koji se izvezio s vinodolskih

Mileusnić, 2019, 16; Vinodol. *Hrvatska enciklopedija*. mrežno izdanje – <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vinodol> (Pristupljeno 20. travnja 2024.).

Iako su Frankapani 1580. godine ponovno preuzeli grad Novi, nadležnost nad prostorom današnje Crikvenice te ribarskom djelatnošću koja se na tom prostoru odvijala ostaje u rukama Zrinskim. O tome najbolje svjedoči isprava iz 1621. godine kojom Nikola Zrinski daruje dvije *pošte* na crikveničkom posjedu Ivanu Katniću iz Dvorske (Crikvenica). (op. a.)

⁴⁹ V. Uremović, 1997b, 14.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² Nakon neuspjeha urote koju su povelili Fran Krsto Frankapan i Petar Zrinski protiv cara Leopolda, Habsburška Monarhija je 1671. godine konfiscirala sve feudalne posjede u vlasništvu Zrinskih i Frankapana, uključujući i Vinodol. Od tada pa sve do kraja 18. stoljeća Vinodol će se nalaziti u sastavu različitih oblika administrativne uprave Habsburške Monarhije. Više: I. Mileusnić, 2019, 30.

Tada i uprava nad brojnim tunicama koje su djelovale na prostoru Vinodolskog kanala prelazi u ruke austrijske komore u Grazu. Kasnije se tunere daju u zakup pa se od 18. stoljeća u pisanim izvorima mogu pronaći spomeni različitih vlasnika (*principala*) pojedinih tunera. Više: J. Basioli, 1957, 136-139; Rosić, 2019, 37.

⁵³ J. Basioli, 1957, 137; Š. Županović, 1995, 192.

⁵⁴ V. Uremović, 1997c, 333.

⁵⁵ J. Basioli, 1957, 137.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ V. Uremović, 1997b, 14.

⁵⁸ Upravo je u Čakovcu bilo jedno od sjedišta u kojemu su često boravili Zrinski i iz kojeg su upravljali trgovinom. Više: I. Mileusnić, 2019, 29.

⁵⁹ Isto.

vlastinstva⁶⁰, vrlo važan izvozni proizvod bili su proizvodi dobiveni iz mora: sol, suhe hobotnice, slane i marinirane dagnje, rakovi i drugo.⁶¹ Proizvodi koji su se izvozili iz primorja u unutrašnjost nazivali su se „primorska marha“, a sačinjavala ju je „riba i ostali ribarski ulov“.⁶² Zrinski su ribu počeli izvoziti iz Primorja već sredinom 16. stoljeća, odnosno i prije nego što su naslijedili dio Vinodola.⁶³ Adamček navodi kako se iz nekoliko pisama kneza Nikole Zrinskog Sigetskog iz razdoblja od 1550. – 1552. godine može iščitati kako su Zrinski sa svojih posjeda „morskim ribama snabdijevali hrvatskog bana i ugarskog palatina Tomu Nadasdyja“.⁶⁴ Također, poznat je i podatak kako se početkom 17. stoljeća u Čakovec, značajno središte Zrinskih, otpremalo „20 bačvica mariniranih riba, „rib friganih spacijašem“ i 50-100 bačava tunjevine. Odvozilo se i do 200 „fasov“ sušenih hobotnica, 60-80 „hobotnica na ocat“, lignje i veće količine oštriga.“⁶⁵ Adamček ističe kako je vrijednost „primorske marhe“ činila otprilike 10% vrijednosti robe koja se iz Primorja izvozila u Čakovec, odnosno u unutrašnjost.⁶⁶

Među morskim proizvodima koji su se izvozili posebno su se isticale suhe hobotnice. Basioli ističe kako su svjedočanstva o sušenju i o prometu sušene ribe i glavonožaca na istočnojadranskoj obali u prošlosti vrlo rijetka, a ona poznata „dolaze isključivo s otoka Raba i s kopnene obale Vinodolskog kanala“.⁶⁷ Vrlo značajan zapis poznat nam je pod nazivom *reforma Vinciguerra* iz 1488. godine u kojem se navodi kako su stanovnici otoka Krka davali u zakup stanovnicima Vinodola pravo na lov hobotnica na sjevernoj obali otoka, s time da je prihod od zakupa pripadao komuni Krk.⁶⁸ Zahvaljujući zapisima s početka 17. stoljeća, saznajemo kako su sušene hobotnice bile vrlo cijenjene na dvorovima Zrinskih u Čakovcu i Ozlju. Iz dokumenata poput *Urbara grada Novoga u Vinodolu* iz 1609. godine, saznajemo kako je postojala obaveza prodaje suhe i marinirane ribe i glavonožaca upravitelju feudalnih dobara i to po staroj cijeni u skladu s običajem o davnine.⁶⁹ Također, na visoki značaj koji se pridavao sušenim hobotnicama ukazuje i pismo Nikole Zrinskog iz 1610. godine upućenog iz Čakovca

⁶⁰ Isto.

⁶¹ V. Uremović, 1997b, 14.

⁶² I. Mileusnić, 2019, 29.

⁶³ J. Adamček, 1972, 37.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ J. Adamček, 1972, 37; E. Laszowski, 1951, 32-35; prema: I. Mileusnić, 2019, 30.

⁶⁶ J. Adamček, 1972, 38.

⁶⁷ J. Basioli, 1984, 336-337.

⁶⁸ J. Basioli, 1984, 336-337; V. Uremović, 1997b, 15.

⁶⁹ J. Basioli, 1969, 117; J. Basioli, 1979-1981, 110; J. Basioli, 1984, 48.

Juliju Čikulinu, gubernatoru gradova u Vinodolu, u kojem traži isporuku sušenih hobotnica koje će poslužiti kao dar gospodi i ostalim prijateljima na europskim dvorovima.⁷⁰

Položaj ribara na prostoru Vinodola, uključujući i prostor današnje Crikvenice, bitno se mijenjao u razdoblju od 13. do 17. stoljeća. Isprva su ribari bili kmetovi-najamnici koji su ribarili isključivo uz obalu, na pogodnim lovištima (*poštama*) u vlasništvu feudalne gospode.⁷¹ Djelovali su organizirani u ribarske družine,⁷² a djelovanje im je bilo ograničeno ugovorima o radu i raspodjeli ulova i imovine, ali i Statutima i Urbarima primorskih gradova koji su sadržavali odredbe koje su ograničavale ribare u njihovu djelovanju te im nametale niz propisa vezanih uz ribarenje, prijevoz, prodaju i raspodjelu ribe.⁷³ Nad prostorom današnje Crikvenice zakonsku je snagu imao *Urbar Grižanski* iz 1544. godine kojim je uređena trgovina i raspodjela ribe na području Općine Grižane.⁷⁴ Prema urbaru, ribari su morali ulovljenu ribu prikazati grižanskom oficijalu, koji je imao pravo prvokupa po povlaštenoj cijeni jedne librice ribe u iznosu od 2 soldina.⁷⁵ Također, urbar je predviđao i stroge kazne za one ribare koji su mimo oficijala prodavali ribu. Riječ je bila o velikoj novčanoj kazni u iznosu od 25 lira. Novac od prikupljenih kazni dijelio se između grižanskog oficijala i gvardijana samostana na Trsatu.⁷⁶

Preskupo održavanje lovišta, to jest ribarskih *pošta*, ali i postepeno formiranje ribarskog staleža nagnali su feudalce na davanje lovišta u zakup ribarima. Tako se javlja novi sloj ribara – *ribari-vlasnici ribolovnih sredstava*, čiji je društveni položaj bio znatno bolji od položaja većine *ribara-najamnika*.⁷⁷ Ribari su i dalje bili obvezni na brojne obveze i davanja.⁷⁸ Vrlo rijetke su pak bile prilike kada su se ribarske *pošte* poklanjale pojedinim ribarima. Upravo o jednom takvom primjeru svjedoči darovnica iz 1621. godine kojom je Nikola Zrinski darovao

⁷⁰ Basioli navodi ulomak iz pisma Nikole Zrinskog Jurju Čikulinu, gubernatoru vinodolskog posjeda, iz 1610. godine: „Zato vas lipo prosimo... da bi nam mogli suhих hobotnic spraviti 150 fasov, što bismo je sobom uzeli, što bismo gospodi tamo darovali i ostalim prijateljem, jer su tamo kruto ugodne.“ Više: J. Basioli, 1969, 117-118; J. Basioli, 1984, 337.

⁷¹ T. Rosić, 2019, 11.

⁷² Isto.

⁷³ V. Uremović, 1997b, 15-16.

⁷⁴ T. Rosić, 2019, 11.

⁷⁵ J. Basioli, 1969, 117; J. Basioli, 1984, 308.; T. Rosić, 2019, 11.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ V. Uremović, 1997b, 16.

⁷⁸ Isto.

dvije *pošte* za lov plave ribe, na predjelima Podvorska i Pod Gospa⁷⁹ (u blizini crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije i pavlinskog samostana), Ivanu Katniću iz naselja Dvorska⁸⁰:

Leta 1621., dan 27. miseca marca.

Mi gospodin Miklous Zrinski, vikovični grof od Zrinja, salajske i senske sve primorske krajine gospodin vikovični, dajemo na znanje svim i svakomu kim se dostoji i svake versti našim oficialom sadašnjim i potlam budućim vu našem ladanju primorskom Vinodolu i imanju naših budućih i pribivajućih.

Kako pridne pred nas Ivan Katnič, proseći nas, da bismo mu dali dvi poste ke bi nam volja bila za trud njegov siromaški, ki e on od svoje mladosti učinil va našem imanju svojim poste naše zlato glideći mi njegov trud i stroške, ki e on učinil vu našem imanju criquenišćkom, dajemo i dopušćiamo, da on slobodno more lovit i uživat dvi poste slobodne, jednu ka se zove Podvorsko, a druga pod Gospu, i zato ga nima niedan bantovat od naših ljudi, nego on i njega ostanak slobodno bude lovil i uživao rečene dvi poste, i deržal i od suprotivščine branil. Ljubeći našu milost ako kada s čim bude, a navlastito z ribom primoguć. I za verovanje i tverdine radi dasmo mu ov naš list s tim i svakim boljim načinom.

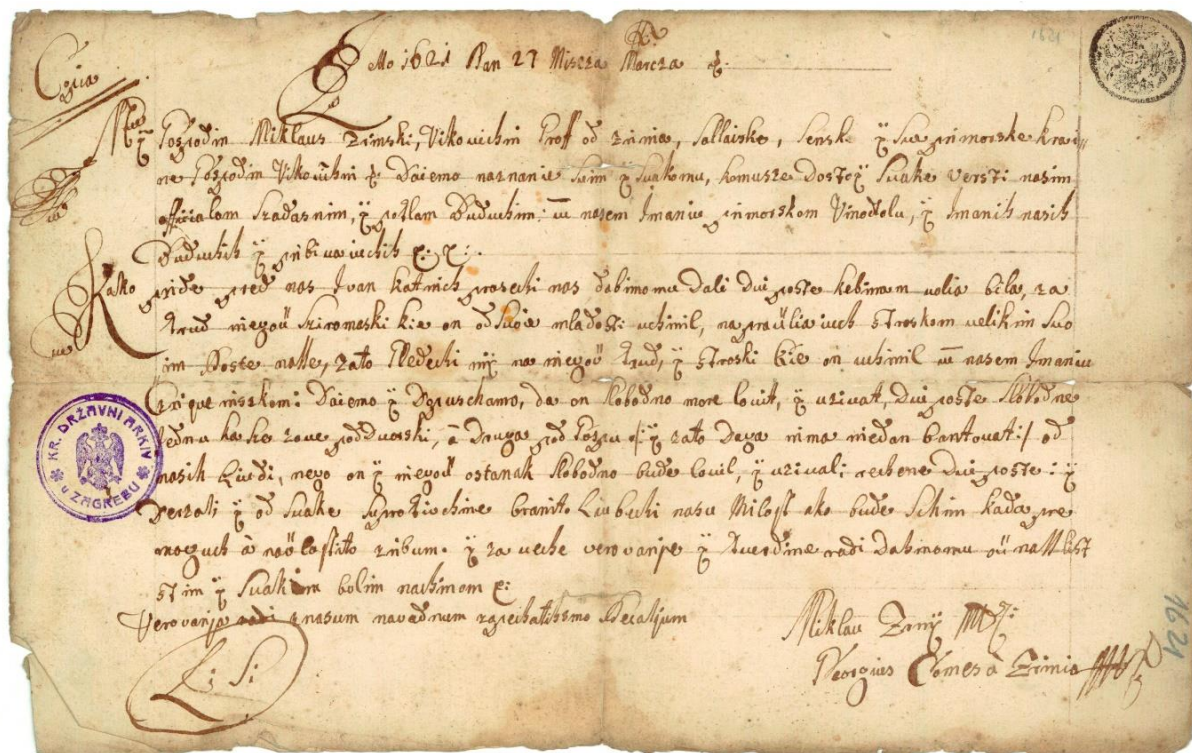
Miklous Zriny m.p.

Georsius comes a Zrinio m.p.⁸¹

⁷⁹ Riječ je predjelima koji se nalaze uz crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije i pavlinskog samostana, utemeljenog 1412. godine. Pavlinski samostan utemeljen je fundacijskom ispravom kojom je knez Nikola IV. Frankapan darovao pavlinima zapuštenu crkvu sv. Marije na ušću Dubračine te im je dao sagraditi samostan. Riječ je o najstarijem pisanom dokumentu u kojem se spominje *Czriquenicza*. (op. a.)

⁸⁰ T. Rosić, 2019, 11; V. Uremović, 1997c, 333.

⁸¹ E. Laszowski, 1951, 60; transkript objavljen i u: T. Rosić, 2019, 12.

Slika 3. Isprava kojom Nikola Zrinski daruje Ivanu Katniću dvije pošte na crikveničkom području, 1621. Hrvatski državni arhiv. HR HDA 22: Ugarska dvorska komora. Urbarski spisi i propisi (preuzeto iz T. Rosić, 2019, 12)

Osim što navedena isprava ima veliku važnost jer ukazuje na postojanje slučajeva darivanja pojedinih ribarskih *pošti* pojedinim ribarima, ona je ujedno i prvi pisani spomen ribarstva u samoj Crikvenici⁸².

⁸² T. Rosić, 2019, 11.

2.3. Crikveničko ribarstvo u 18. i 19. stoljeću

Ribarstvo je bilo jedna od glavnih djelatnosti Crikveničana i u razdoblju koje je uslijedilo nakon propasti Zrinskih i Frankapna 1671. godine, odnosno i nakon uspostave habsburške vlasti nad Vinodolom. Godine 1776., uslijed velikog požara koji je zahvatio kotorsku župnu crkvu i potencirao masovnu migraciju stanovništva prema obali, započinje intenzivniji razvoj Crikvenice kao grada.⁸³ Upravo su manja ribarska naselja i zaseoci koji su se razvili tijekom 15. i 16. stoljeća u dolini Dubračine, krajem 18. stoljeća postali jezgra iz koje se razvila Crikvenica kakvu danas poznajemo. Prije svega riječ je o zaseoku Petak, koji se razvio uz pavlinski samostan i luku na samome ušću Dubračine. Osim njega, spominju se i naselje Dvorska, smješteno također u neposrednoj blizini samostana, te naselja Kala i Gorica, smještena na uzvisini sjeverno od Dubračine, u blizini tada već postojeće i obnovljene crkve Svetog Antuna Padovanskog.⁸⁴

O tome kako su Crikveničani ribarili, ne samo na lokalnim lovištima i lovištima u neposrednom susjedstvu, već i na nešto udaljenijim lovištima na prostoru Kvarnera, svjedoče i podaci koji datiraju iz druge polovice 18. stoljeća. Primjerice, poznati putopisac Alberto Fortis spominje crikveničke ribare – *Gorince*⁸⁵, u svome izvještaju mletačkim vlastima o stanju i problemima ribarstva na njihovim kvarnerskim posjedima iz 1773. godine.⁸⁶ Iz izvještaja se može iščitati kako su *Gorinci* dobivali u najam „sve tunolovke u Istri“⁸⁷, odnosno tunolovke na kvarnerskim otocima pod mletačkom upravom – Krku i Cresu.⁸⁸ Opisuje ih kao „vrlo poduzetne ribare, koji sa svojim malim čamcima, copulima (ladva), sličnim američkim kanoima love po čitavom Kvarneru skuše i plavice“.⁸⁹ Osim toga govori i o znatnoj šteti koju su nanosili Veneciji tako što su, bez njezine suglasnosti, prodavali tunu na austrijskoj obali. Tako su *Gorinci* navedeni, uz ribare iz Chioggie i Rovinja, kao jedan od najštetnijih čimbenika mletačkim interesima vezanim uz ribarstvo na Kvarneru. Osim toga, Fortis ističe kako su

⁸³ L. Knežević, 2017, 10.

⁸⁴ M. Bašić, 2009, 4; L. Knežević, 2017, 10.

⁸⁵ Etonim *Gorinci*, uz etnonime *Kirci* i *Saragari*, jedan je od naziva kojima se u prošlosti na susjednim područjima nazivalo stanovnike crikveničkog područja. (op. a.). Crikveničane su *Gorincima*, prema crikveničkom naselju Gorica, uglavnom nazivali stanovnici otoka Krka. Vidi: M. Bašić, 2009, 7.

⁸⁶ R. Bratti, 1905a, 25-30; R. Bratti, 1905b, 49-55; prema J. Basioli, 1969, 119-120.

⁸⁷ R. Bratti, 1905a, 28.

⁸⁸ Š. Županović, 1995, 193.

⁸⁹ Basioli propituje Fortisov navod i ističe kako se „ladve obično nisu udaljavale s područja stajaće“ tunolovke. Više: J. Basioli, 1969, 119-120.

Gorinci štetu nanosili i lokalnim ribarima na kvarnerskim otocima jer su se, uz tunolov na tinerama koje su im dane u najam, bavili i lovom skuša.⁹⁰

Gorince na lovištima otoka Cresa spominje i jedan izvještaj creskog kneza i kapetana iz 1775. godine, a iz njega saznajemo kako je ribarenje crikveničkih ribara zabrinjavalo lokalne vlasti: „Na lovišta oko otoka Cresa dolaze i ribari iz papinske države i Chioggie, a napose Gorinci, stanovnici Vinodola, za koje se kaže da iznose mnogo ribe s otoka Cresa na Austrijsku obalu mimo svih nameta i daća. Knez žali što ratni brodovi Venecije, određeni da štite nekontrolirani izvoz s otoka, umjesto toga potpomažu krijumčarenje ribom i pričinjavu velike štete ekonomici zemlje“.⁹¹

O crikveničkom ribarstvu u 19. stoljeću poznato nam je nekoliko podataka. Jedan od ranijih spomena crikveničkih ribara u 19. stoljeću datira 1825. godine, a riječ je o odluci uprave grada Rijeke kojom su odobrili ribolov crikveničkim ribarima na riječkom području.⁹²

Sredinom 19. stoljeća, točnije 1859. godine, crikvenički ribari se spominju u glavnom godišnjem izvještaju kirurga Ivana Krstitelja Andrijanića o stanovništvu područja Crikvenice. On izvještava o tome kako je Crikvenica tada bila „malo, siromašno naselje zemljoradnika, ribara, stočara, zidara, klesara, ali i trgovaca i brodovlasnika“, a brojala je 2106 stanovnika.⁹³ O crikveničkim ribarima piše kako ih se nazivalo „Giričarima“, kako su nastanjivali „donji dio Crikvenice“, bili znatno siromašniji od dobrostojećeg stanovništva u „gornjem dijelu“ grada, ali i kako su bili „naviknuti živjeti na zraku te su stoga“ bili „najzdraviji od svih stanovnika Vinodola“.⁹⁴

Spomen crikveničkih ribara može se pronaći i u studijama ribarstva na Jadranu objavljenih početkom 1880-ih godina. Primjerice, Carlo de Marchesetti, ravnatelj Prirodoslovnog muzeja u Trstu (tal. *Il Museo Civico di Storia Naturale di Trieste*), u svojoj studiji ribarstva na istočnoj jadranskoj obali pod naslovom *La pesca lungo le coste orientali dell' Adria* iz 1882. godine pri opisu Velebitskog kanala spominje Selce kao „najznačajnije ribolovno mjesto“ te regije.⁹⁵ Izvještava kako se u Selcu godišnje najviše lovila srdela,

⁹⁰ R. Bratti, 1905a, 28-30; R. Bratti, 1905b, 1-53; J. Basioli, 1969, 119-120.

⁹¹ V. Uremović, 1997b, 17.

⁹² J. Basioli, 1957, 137; V. Uremović, 1997b, 17; V. Uremović, 1997c, 333-334.

⁹³ M. Matejčić i J. Gobić, 2004, 84.; prema L. Knežević, 2017, 10.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ C. de Marchesetti, 1882, 18.

prosječno 74.000 kilograma, a zatim slijedi tuna koje se lovilo oko 10.000 kilograma godišnje.⁹⁶ Također, iznosi podatke kako je u razdoblju od 1874. godine do 1881. godine na području Kvarnera prosječna godišnja količina ribarskih proizvoda porasla na 778.000 kilograma ribe i 31.000 komada rakova, ukupno vrijednih 152.000 fiorina, a u tom je broju drugi najveći udio imalo Selce sa svojih 86.000 kilograma ribe.⁹⁷ Posebnu pažnju de Marchesetti pridaje i djelatnosti tunera. Uz tunere u Bakru, Kraljevici i Senju⁹⁸ izdvaja i tuneru koja je djelovala u Selcu i čiji je prosječni godišnji ulov iznosio otprilike 9.800 kilograma.⁹⁹

Ribare s crikveničkog područja u svome radu *The Fisheries of the Adriatic, and the Fish thereof: A Report of the Austro-Hungarian Sea-Fisheries, With a Detailed Description of Marine Fauna of the Adriatic Gulf* iz 1883. godine spominje G. L. Faber, britanski konzul u Rijeci.¹⁰⁰ On u radu iznosi izvještaj o morskom ribarstvu na prostoru Austro-Ugarske Monarhije, s naglaskom na morsku faunu. Prilikom osvrta na ribarstvo na području Rijeke i Ugarsko-hrvatskog primorja, ističe kako je ribarenje „uglavnom bilo u rukama domaćih ribara (zvanih *Kirci* ili *Ghirzi*), vrlo siromašnih, sa sredstvima najprimitivnije vrste“.¹⁰¹ Pod nazivom *Kirci* Faber spominje „domaće ribare iz Crikvenice“¹⁰² Etnonim *Kirci* se upotrebljavao kao mjesni naziv za stanovnike Vinodola i obalnog područja uz Crikvenicu, a u kontekstu ribarstva označavao je ribare s crikveničkog područja.¹⁰³

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ De Marchesetti u tablici iznosi kako su najveći udio imali „Rijeka i Kvarner“, pritom vjerojatno misleći na kvarnerske otoke, sa 522.000 kilograma. Nakon Selca uslijedili su: Kraljevica sa 71.000, Senj s 46.000 kilograma, Bakar s 36.000, Karlobag s 11.000, Jablanac s 4.000 te Stinica s 2.000 kilograma. Više: C. de Marchesetti, 1882, 215.

⁹⁸ Prema de Marchesettiju, u Bakru je djelovala jedna tunera čiji je prosječni ulov iznosi 33.600 kilograma, u Kraljevici su djelovale tri tunere s ulovom u iznosu od 69.600 kilograma, a u Senju jedna tunera 9.200 kilograma. Više: C. de Marchesetti, 1882, 216.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Šime Županović u svome radu *Hrvati i more: Od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?* (1995.) daje osvrt na Faberov rad, posebice na podatke koje iznosi o tunolovu u Istri, Riječkom zaljevu te na Hrvatskom primorju. Objasnjava kako je Faber objavio u isto vrijeme kada je u Londonu održana prva velika internacionalna izložba o ribarstvu. Više: Š. Županović, 1995, 188.

¹⁰¹ G. L. Faber, 1883, 65.

¹⁰² Š. Županović, 1995, 188.

¹⁰³ Postoje brojna objašnjenja etnonima *Kirci*. Prema pučkoj etimologiji, naziv je proizašao iz riječi *kirijaš*, „prijevoznik konjskom zapregom“. Ipak, bitno je napomenuti kako su se prijevoznictvom bavili stanovnici Vinodolske doline, to jest Driveničani, Bribirci i Grižanci, a ne Crikveničani. Više: M. Bašić, 2009, 7.

Prema Antunu Ružiću – Barbiću, autoru monografije *Bakaračke tunere*, najpoznatiji ribari koji su djelovali na tunerama sjevernog Jadrana bili su ribari iz Crikvenice i Selca. Kako su dolazili iz područja poznatog pod imenom Kirija, dobili su naziv *Kirci*. S vremenom termin *kirac* na bakaračkom području postaje sinonim za ribare koji love tune na stajaćim tunerama. Ističe kako je broj crikveničkih ribara bio često veći od broja domaćih pa se taj naziv

Kao i de Marchesetti, Faber u svome radu izdvaja Selce kao mjesto u kojem se lovilo 75 tona srdele. Postavlja se pitanje kako su to i de Marchesetti i Faber izdvojili upravo Selce kao centralno mjesto crikveničkog prostora? S jedne strane, moguć odgovor je u tome što se upravo u Selcu nalazila uspješna tunera, a tunolov je bio jedan od najznačajnijih vrsta ribolova na širem području. S druge strane, može se pretpostaviti kako je odgovor u tome što je Selce bilo tijekom većine 19. stoljeća najrazvijenije naselje i luka na današnjem crikveničkom području. Selce je, za razliku od Crikvenice, imalo prirodnu luku u koju su mogli pristajati veći brodovi poput trabakula.¹⁰⁴ Crikvenica nadraستا Selce tek krajem 19. stoljeća, odnosno nakon izgradnje crikveničke luke 1874. godine i ubrzanog urbanističkog razvoja koji je potom uslijedio.¹⁰⁵

Faber veliku pozornost pridaje osobitostima tunolova na Kvarneru. Iznosi podatke o 23 aktivne tunolovke na području od Preluka na sjeveru Riječkog zaljeva pa sve do Novog, uključujući i tunolovke krčke obale Vinodolskog kanala. Donosi podatke o ukupnoj vrijednosti njihovih mreža, o broju zaposlenih ribara koji su djelovali na njima, ali i o prodaji i transportu ulova. Iz Faberovog prikaza moguće je iščitati kako su na crikveničkom prostoru u drugoj polovici 19. stoljeća djelovale tunolovke u Svetom Jakovu (Jadranovo), na poluotoku Kačjak (poluotoku između Svetog Jakova i Svete Jelene, to jest Dramlja) te u Selcu.¹⁰⁶

Basioli u svojim radovima ističe kako su u 19. stoljeću, kao i kasnije tijekom prve polovice 20. stoljeća, crikvenički ribari djelovali na svim bakarskim, krčkim i creskim stajaćim tulerama.¹⁰⁷ Svjedočanstvo o specijaliziranosti crikveničkih ribara za tunolov krajem 19. stoljeća možemo pronaći i u zapisima Dragutina Hirca, putopisca i botaničara koji je deset godina živio i djelovao kao učitelj u Bakru te je za to vrijeme putovao diljem Hrvatskog primorja. Svoje je dojmove nakon 1891. godine objavio u putopisu *Hrvatsko primorje. Slike, opisi i putopisi*. Veliku je pažnju pridao različitim vrstama ribolova kojima su se bavili ovdašnji ribari, a posebnu je pažnju pridao tunolovu na stajaćim tulerama u bakarskom zaljevu. Hirc

„udomaćio u tolikoj mjeri da je upotrebljavan i onda kada su oni bili u manjini, pa čak i onda kada ih nije bilo na tulerama Bakarca“, to jest sredinom i u drugoj polovici 20. stoljeća. Više: A. Ružić-Barbić, 2004, 163, 234.

¹⁰⁴ V. Uremović, 1997b, 54.

¹⁰⁵ Više o izgradnji crikveničke luke 1874. godine u: S. Špalj, 2021, 26-33. Više o urbanističkom razvoju Crikvenice u drugoj polovici 19. stoljeća u: L. Knežević, 2017.

¹⁰⁶ Prema G. L. Faberu, tunera u Svetom Jakovu imala je dvije mreže s ukupnom vrijednošću od 1.100 florina te 16 zaposlenih ribara. Tunera na poluotoku Kačjak jednu mrežu s ukupnom vrijednošću od 500 florina te 8 zaposlenih ribara, a tunera u Selcu jednu mrežu u vrijednosti od 600 florina te 8 zaposlenih ribara. Više: G. L. Faber, 1883, Tablica I.

¹⁰⁷ J. Basioli, 1969, 117.

navodi kako na tunerama u Bakarskom zaljevu „tunolovci nisu Bakrani, već od Crikvenice, a zovu ih „Kirci“, jer cijeli kraj oko toga mjesta pod imenom „Kirije“ poznamo.“¹⁰⁸

Hirc opisuje izgled i prehranu ribara koji su ribarili na tunerama, a posebice ističe postojanje jednog „ribara gospodara“ koji „ih izplaćuje“.¹⁰⁹ Naglašava kako je „ribar gospodar“ ujedno i vlasnik ribarskih sredstava i alata: „njegove su osim trate, sve ostale mreže, jedna velika barka, kojom ribare i jedna ladva“.¹¹⁰ Zatim Hirc navodi i kako su ribari bili plaćeni, odnosno kako su dijelili ulov: „Od 560 kilograma tune dobivaju ribari 35 for. plaće, osim toga i „drobce“ (drobninu) i svu drobnu ribu, koju su mrežom iztegnuli. Svojim mrežama love slobodno i manju ribu i to: „Il' na sviću, il na sriću“. Jedna desetina pripada njihovom principalu (zakupniku tunolova) i zato ima u njega svaki skoro dan po izbor ribe“.¹¹¹

Hirc detaljno opisuje izgled tunolovke i njezinog okoliša te pritom spominje *kirski puntić*, koji je dobio naziv po crikveničkim ribarima: „Uz stražu je tik do mora od kamenja složen poluotočić „kirski puntić“ sa daščarom, a ne daleko mala, prizemna kućica, žliebci pokrivena, gdje ribari na sienom nastrtih daskah prenoćuju i svoje mreže pohranjuju. Za kirkskom kućicom uzdiže se nekoliko stupova na koloturi i konopi, na koji mreže „rastežu“ i suše. Na lievo od puntića stoje dva, tri „tabarina“, na koje ulovljene tune vješaju, a blizu nakladali su i po koj hvat šmrkovine, što im rabi, kad drugu ribu „na sviću“ love.“¹¹²

Hirc u svome putopisu iznosi i izvještaj o svome posjetu Crikvenici, a u njemu najveću pažnju pridaje ribarima i ribarskoj djelatnosti:

„Crikvenica, koja ima preko 2800 duša, leži na utoku Vinodolke u more, a na glavnoj cesti, što iz Senja vodi u Novi, Selce, Sv. Jelenu, Kraljevicu i preko Bakra na Rieku. (...) Tko se želi pobliže ribarskim životom upoznati i dobra koludara piti, taj se neka potruđi u Crikvenicu; tu su glasoviti ribari, koji hvataju ribu po celom, hrvatskom Primorju, na Kvarnerskim otocima, u Istriji i Dalmaciji. Love tune, lokarde, osliće, plavice, rumbače, sardelice velike i male. U luci i oko mora vrvi ribarskim barkama, bilo

¹⁰⁸ D. Hirtz, poslije 1891, 52.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto.

ih g. 1871. 184 to većih, to manjih, a osim toga imaju i brodice. Ovdje diete ne zna ni govoriti, a već bi ribu lovilo i morem plovilo.

Za tune imadu crikvenički ribari 15 velikih trata, za sardelice i lokarde 100 migavica i do 50 sviećarica. Znadu od lokarda, kad je sreće, u jedan dan poloviti do 70 metr. centi, i onda obskrbe njima cio Vinodol, Bakar i Rieku. Dne 19. svibnja 1885. uhitili su jednim gribom kod Malinske na otoku Krku 10.000 komada. Sretni bijahu i potlašnji dnevi i cijelo je Primorje uživalo jeftinih lokarada. Osim trata imaju i drugih mreža: braganjača, lokardanica, sardelara, poponica, milvenica, iglara, pogonjica, oližnica, skočarica. Uz luku veliko je skladište mreža, koje možeš po volji razgledati, a osim toga možeš još i vidjeti, kako potrebite konope od lipova lika suču. (...)

Ribarenjem se promiče do 600 žitelja, do 300 bavi se mornarstvom, a 1000 njih ide po kopnu, te su na daleko znani kao vrstni zidari.¹¹³

Na samom kraju povijesnog pregleda razvoja crikveničkog ribarstva, zanimljivo se osvrnuti i na to kako od druge polovice 19. stoljeća možemo sa sigurnošću govoriti o postojanju predjela Ladvič (Ladvić) na prostoru današnje Crikvenice¹¹⁴, čiji su stanovnici bili poznati po izradi *ladvi*, jednostavnih plovila izrađenih izdublivanjem debla.¹¹⁵ Basioli objašnjava kako su se ladve, poznate i pod nazivima *copul*, *plav*, *lađa* te monoksil, bile prva plovila koja su se upotrebljavala u ribolovu na Jadranu. One su bile vrlo pogodne za ribolov u zatvorenim kanalima, zaljevima i uvalama te su se upotrebljavale diljem istočne obale Jadrana tijekom cijelog srednjeg vijeka.¹¹⁶ Iz ranije navedenih svjedočanstava iz 18. i 19. stoljeća o aktivnosti crikveničkih ribara diljem Kvarnera, možemo iščitati kako su se i oni koristili ladvama, posebice prilikom tunolova stajaćim tunerama. Prema Basioliju, ladve su se često koristile na stajaćim tunerama sve do početka 20. stoljeća.¹¹⁷ Uz Ladvič, razvio se i predio Šupera, čiji naziv dolazi od glagola *šuperati* ili *kalafatati*, to jest „začepljivati pukotine na plovilu“.¹¹⁸ Riječ je o predjelu gdje su se ladve popravljale.¹¹⁹ Navedeni primjeri dvaju toponima, koji postoje i danas,

¹¹³ Isto, 179.

¹¹⁴ Naselje možemo pronaći upisano u katastarski plan Austro-Ugarske Monarhije iz 1861. godine. (op. a.)

¹¹⁵ M. Bašić, 2009, 7-33.

¹¹⁶ J. Basioli, 1966, 277; J. Basioli, 1984, 27-21; T. Rosić, 2019, 13.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ M. Bašić, 2009, 42; T. Rosić, 2019, 13.

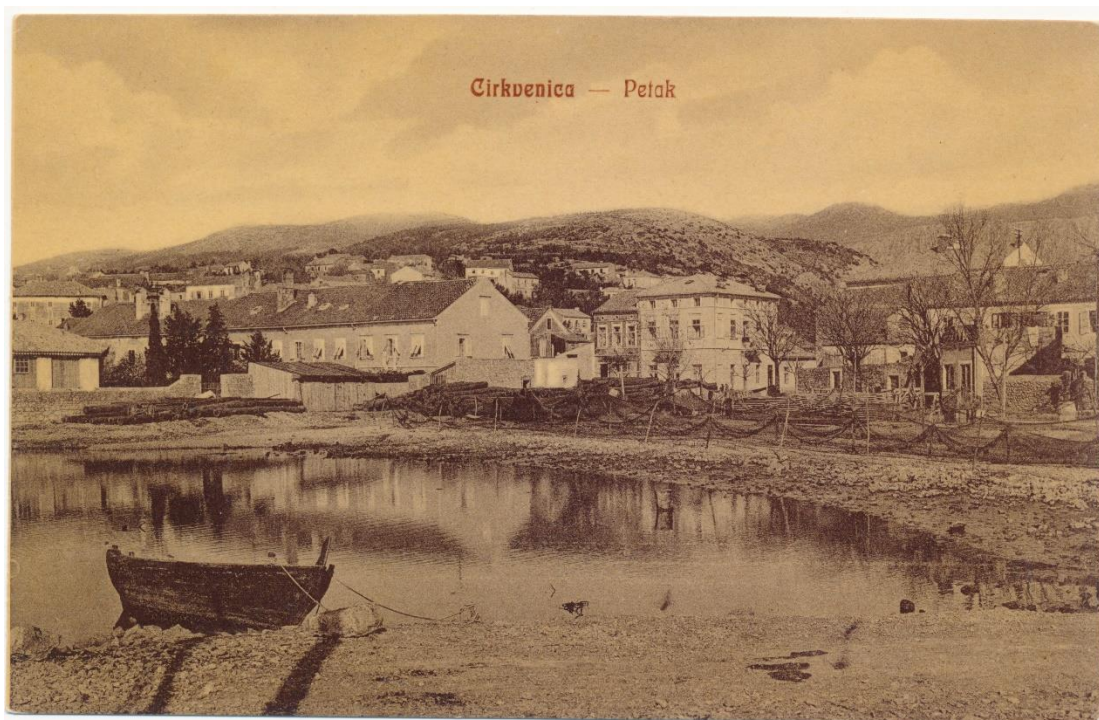
¹¹⁹ T. Rosić, 2019, 13.

ukazuju kako je ribarstvo ostavilo trag i na crikveničkoj toponimiji, odnosno ostalo je i do danas „upisano“ u prostor grada.

Iz iznesenog povijesnog pregleda ribarske aktivnosti na crikveničkom području sve od antike pa do kraja 19. stoljeća, moguće je zaključiti kako je ribarstvo uvijek bilo prisutno na crikveničkom području te kako je ono bilo jedna od vodećih, ako ne i vodeća, gospodarska aktivnost tog prostora. Također, navedena svjedočanstva, posebice ona iz 18. i 19. stoljeća, ukazuju na to da ribarstvo na crikveničkom području nije samo imalo lokalni značaj, već se utjecaj crikveničkih ribara, posebice tunolovaca, vrlo rano počeo širiti nad područjem čitavog Kvarnera. To je svakako bio preduvjet daljnjeg razvoja crikveničkog ribarstva, ali i porasta utjecaja crikveničkih ribara u prvoj polovici 20. stoljeća.

Slika 4. Crikvenička luka 1890-ih godina, fotografija. Muzej Grada Crikvenice, MGC Z-282 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 5. Ribarski zaseok Petak u Crikvenici, razglednica iz oko 1907. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-1908 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

2.4. Tradicionalne vrste ribolova i ribolovna sredstva

Crikvenički su se ribari kroz povijest bavili dvjema vrstama ribolova – ribolovom male plave ribe te tunolovom uz pomoć stajaćih tunera. U oba slučaja bila je riječ o priobalnom ribolovu, odnosno o ribolovu koji je podrazumijevao dočekivanje ribe na lovištima u blizini obale. Dok se ribolov male plave ribe provodio u većoj ili manjoj mjeri tijekom čitave godine, ribolov na stajaćim tunerama obavljao se samo u ljetnim mjesecima, odnosno sezonski.¹²⁰

Ribari su, bez obzira jesu li se bavili lovom male plave ribe ili tunolovom, djelovali okupljeni u ribarske družine, odnosno *kumpanije*. Obično su brojile od 8 do 10¹²¹, a u slučaju tunolova od 10 do 12 (nekad i više) ribara.¹²² Formirale su se usmenim dogovorom na dan *štovne nedjelje*.¹²³ Riječ je bila o predzadnjoj nedjelji poklada, *mesopusta*, kada su se okupljale ribarske družine koje će u nadolazećoj sezoni zajedno ribariti. Na taj dan slavila se misa na koju bi odlazili svi ribari, a potom je, ovisno o vrsti ribolova, vlasnik ili zakupac tunere, vlasnik broda ili vlasnik ribarskog alata častio s hranom i pićem ribare s kojima će ribariti. Spomenutim čašćenjem iskazivalo se štovanje ribara te je i sam običaj po tome dobio naziv.¹²⁴ Uremović opisuje:

„Vlasnik (principal) tunere pogostio bi ribare koji su odlučili u sljedećoj sezoni loviti na njegovoj tunolovki. Oni su dakle bili po vlasniku tunere „štovani“ na taj način, da je vlasnik nabavio obilno mesa, kruha i vina (po volji) te ih tako počastio i štovao. Tada se govorilo da se je dotični ribar za nadolazeću sezonu obećao ili „zapio“ (ne u pežorativnom smislu). Za ribara koji se tako „zapio“, to je bila veća obveza i više je vrijedilo nego svi pisani ugovori. Nikad se nije dogodilo da je takav ribar iznevjerio ili napustio skupinu ili pošao s kojom drugom skupinom.“¹²⁵

¹²⁰ V. Uremović, 1997b, 20.

¹²¹ T. Rosić, 2019, 18.

¹²² V. Uremović, 1997b, 25.

¹²³ T. Rosić, 2019, 18.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ V. Uremović, 1997b, 27.

Rosić ističe kako je običaj *štovne nedelje* bio karakterističan za područje Crikvenice, a održavao se sve do iza Drugog svjetskog rata. Naime, tada se izgubila potreba za ovakvim načinom formiranja ribarskih družina jer se većina ribara zaposlila u ribarskim poduzećima.¹²⁶

Slika 6. Ribari kraj pošte u predjelu Podvorska, razglednica iz oko 1900. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-26 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Ribarske su dužine malu plavu ribu lovile na *poštama*, pristupačnim lovištima uz obalu. Raspodjela lovišta među ribarskim družinama odvijala se uz pomoć *brušketa*, odnosno ždrijeba koji se odvijao se na način da su ribarske družine izvlačile imena *pošta* iz šešira,¹²⁷ a sve s ciljem kako bi se pravedno odredilo tko će ribariti na „boljim“ ili na „lošijim“ lovištima. Riječ je o usmenom dogovoru koji se poštivao. Ipak, Rosić ističe kako se običaju *brušketa* u Crikvenici nije pridavala velika važnost kao primjerice u Dalmaciji, a glavni je razlog tomu bio taj što „crikvenički ribari nisu imali naročitu konkurenciju jer se većina stanovništva ponajprije bavila poljoprivredom pa su oni mogli nesmetano loviti na *poštama* drugih općina“.¹²⁸

¹²⁶ T. Rosić, 2019, 18.

¹²⁷ Isto, 22.

¹²⁸ Isto.

U ribolovu male plave ribe do početka 20. stoljeća koristile su se razne vrste mreža, koje su po svojoj vrsti bile ili *stajačice* ili *potegače*. Stajačice su najvjerojatnije bile najstarija vrsta mreža koja se upotrebljavala u ribolovu.¹²⁹ Po svojim obilježjima bile su vrlo jednostavne, a riba se njima lovila pasivno – riba se sama zaplitala u oko mreže koja je mirovala.¹³⁰ Mreže stajačice koje se spominju na prostoru Crikvenice bile su sardelara, prostrica i poponica.¹³¹ S druge strane, mrežama potegačama se aktivno okruživala i lovila riba koju se najprije uz pomoć svjetla privuklo na željenu lokaciju. Nakon što bi se zahvatila riba, mreže su se potom izvlačile na čamac ili obalu.¹³² Upotrebljavale su se razne vrste mreža potegača – grip, lokardara, sagena, skušera te migavica¹³³. Upravo su migavice bile mreže potegače koje su crikvenički ribari najčešće koristili. One su krajem 19. stoljeća potisnule iz uporabe mrežu grip te su se koristile tijekom cijele godine.¹³⁴

Mreže *migavice* bile su ključne u noćnom ribolovu, ribolovu *na sviću*, najčešćem obliku ribolova na malu plavu ribu. Prema etnografskom zapisu, noćni ribolov se odvijao:

„tako da bi se prvo barka *ribarica* s mrežom usidrila na poštu, a dva bi *kajića* veslajući s feralom, u starija vremena *svećnjakom*, počela tražiti ribu. Pronađenu bi ribu polaganim i pažljivim veslanjem vodili prema obali i *ribarici*. U najpovoljnijem bi trenutku *kajići* ujediniili jato riba, i to tako da jedan smanji ili ugasi svjetlo, a drugi nastavi voditi ribu prema pošti. Mjesto spajanja ovisilo je o vrsti ribe i dubini mora koju se mjerilo dubinomjerom (*kalumicom*). Kada bi *kajić* došao dovoljno blizu ribarice, počelo bi se spuštanje mreže *migavice*, na zapovijed *kalajte*. Mrežu su zatim izvlačili ručno na ribaricu. Malim sakom riba se vadila iz mreže i prebacivala u *kašete*. Nakon završenog izvlačenja ribari bi preslagali mrežu i pripremili se za drugu *kaladu*, odnosno topljenje i povlačenje mreže. Tijekom jedne noći ovaj se postupak znao ponavljati po nekoliko puta.“¹³⁵

¹²⁹ Isto, 14.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto, 15.

¹³³ Mreža *migavica* naziv je dobila po tome što su njezina mrežna oka „migala“, to jest otvarala se i zatvarala, pri potezanju. Takvo kretanje mrežnih oka strašilo je ribu i pospješivalo ulov. Mreže *migavice* karakterizira i velika, duga i gusta saka u kojoj se prilikom istezanja sakupljala riba. Više: T. Rosić, 2019, 17.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ Isto, 23.

Kao što se može vidjeti iz navedenog opisa, ključnu ulogu u ribolovu *na sviću*, imalo je svjetlo. Ribarima je od davnina poznato kako svjetlo izrazio privlači malu plavu ribu. Osim toga, vrlo su brzo uvidjeli da se uz pomoć svjetla vrlo lako može privući ribu do prikladnog položaja za ribolov mrežom, to jest do *pošte*.¹³⁶ Najstariji izvor svjetla kojim su se koristili ribari, uključujući i crikveničke ribare, bile su željezne sprave koje su se postavljale na pramac (*provu*) barke *svećarice* (u Crikvenici najčešće barka tipa *guc*) i na kojima je gorjelo drvo koje u sebi ima puno smole. U Crikvenici se takve sprave nazivalo *svećnjaci*¹³⁷, a drvo koje se koristilo za izgaranje bila je *šmrikovica* (šmrika, smrič)¹³⁸. Ribara zaduženog za održavanje vatre i praćenje ribe nazivalo se *svećarom*.¹³⁹ *Svećare* se pamti kao posebno cijenjene članove ribarske družine, iz razloga što je njihova uloga u ribolovu bila vrlo značajna te su upravo oni često bili odgovorni za (ne)uspjeh ribolova.¹⁴⁰

S obzirom na to da je uporabu *svećnjaka* u ribolovu pratio niz izazova, od kojih je svakako najznačajnija bila zabrinutost oko potencijalne nestašice drva, sredinom 19. stoljeća javila su se nastojanja za pronalaskom prikladnijih izvora svjetla koji bi se koristili u ribolovu.¹⁴¹ Najprije se potkraj 19. stoljeća uvela uporaba petrolejskih svjetiljki, a nakon 1898. godine i svjetiljke na karabid (to jest acetilenski plin) koje je osmislio Ivan Dellaitti iz Rijeke. Dok su se svjetiljke na petrolejski plin pokazale nedostatnima zbog slabe i dimljive svjetlosti, neugodna mirisa i skupoće, karabidni ferali su imali jaku i postojanu svjetlost, ali su bili glomazni i skupi zbog velike potrošnje karabida.¹⁴² Kako se navedeni izvori svjetla nisu se pokazali kao trajno rješenje koje bi zamijenilo *svećnjake*, prvu će polovicu 20. stoljeća obilježiti traganje za novim rješenjima. U tome će svoj obol dati i Crikveničanin Josip Skomerža.¹⁴³

¹³⁶ J. Basioli, 1970, 263; T. Rosić, 2019, 30.

¹³⁷ Riječ je o spravama dugim oko 180 cm, teškim oko 20 kg. Na Jadranu su poznati i pod sljedećim nazivima: *svitilo*, *svitilo*, *svitiljka*, *svičalo*, *svječalo*, *svijećnjak*, *svijetnjak na luč* (*lučevinu*). Na njemu se gorilo drvo bogato smolom (borovo, klekovo, smrekovo ili bukovo drvo). Više: Basioli, 1970, 267.

¹³⁸ T. Rosić, 2019, 30.

¹³⁹ Isto.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ J. Basioli, 1970, 274.

¹⁴² J. Basioli, 1970, 274-278.; T. Rosić, 2019, 31.

¹⁴³ Više na str. 42-43.

Slika 7. Barke svećarice s karabidnim feralima na obali uz crikveničku promenadu, razglednica iz oko 1910. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-863 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Malu plavu ribu nije se isključivo lovilo noću, ribolovom *na sviću*, već se ribarilo i tijekom dana. Riječ je o ribolovu koji nam je poznat pod nazivom *na sriću*. On se odvijao tako što se malu mrežu *migavicu* (dugačka do 100 m) bacilo na *poštu*, a potom ju se istezalo na obalu.¹⁴⁴ S obzirom na to da se u ribolovu danju nije moglo procijeniti koliko će se ribe uloviti, ribolov je dobio naziv *na sriću*.¹⁴⁵ Ribare koji su izvlačili mrežu nazivalo se *krokari*, prema pojasu *krok* koji im je služio za izvlačenje mreže.¹⁴⁶ Uz ribolov *na sriću* u Crikvenici je povezana i ribarska uzrečica „Ki za krok – ti za del.“, a podrazumijevala je to da u raspodjeli ulova mogu sudjelovati jedino oni ribari koji su sudjelovali u izvlačenju mreže. Josip Skomerža, ribar i inovator, u jednom je svome zapisu iz 1948. godine zapisao:

„Krok“ je karakteristika starih naših ribara. U doba, kada je u ribariji kod nas bila upotreba mehaničke snage nepoznata, nju je zamjenjivalo čovječje ribarevo tijelo. Mreža se vukla na obalu na laninama oko kojih bi se upleo jedan kratki kračić „kroka“

¹⁴⁴ T. Rosić, 24.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Isto.

ispletenog iz špaga kojeg bi se opasao ribar oko pasa i sa težinom svoga tijela, korak po korak, izvlačio mrežu na obalu.

Kada su se ribari nakon obavljenog ribolova vratili u svoju luku jedan dio ulova otpremili bi na tržište u svrhu prodaje, dočim bi jedan dio ostavili za podjelu među one ribare koji su sudjelovali kod lova. Iz ovog dijela pravilo se toliko jednakih dijelova jednakih, koliko je bilo ribara.

Ovakovom dijeljenju ribe znali su prisustvovati kao posmatrači i oni koji nisu sudjelovali kod lova. Znalo se dogoditi da je kojeg posmatrača ulovila želja za ribom i tražilo da se injemu pokloni nešto sa onih kupčića i ako ribaru nikada nije pomogao dapače ga gledao iz visoka. Jedno dušan odgovor ribara bio je: „Ki za krok - ti za del“, znači, nisi opasao „krok“, nemaš pravo na dio.“¹⁴⁷

Slika 8. Povlačenje kroka na predjelu Podvorska, razglednica iz oko 1900. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-966 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

¹⁴⁷ Zapis Josipa Skomerže pod naslovom „Ki za krok – ti za del“, zapisan 17. siječnja 1948. godine. Iz privatnog arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice).

Kao što se u navedenom povijesnom pregledu spomena ribara s crikveničkog područja moglo uočiti, izrazito važna vrsta ribarstva, uz ribolov male plave ribe, bio je i tunolov stajaćim tunerama. Riječ je o ribolovu koji podrazumijeva lov velike plave ribe – *tonida*, kao što su tuna, polandra, trupac i luc. Najčešći ulov bila je tuna, koja je ujedno bila i najkvalitetnija riba te skupine.¹⁴⁸ Basioli ističe kako je tunu Hrvatsko primorje oduvijek privlačilo, u prvom redu zbog smanjenog saliniteta mora, ali i brojnih staništa male plave ribe poput papalina i lokardi kojima se tuna hrani.¹⁴⁹ Iz toga razloga, upravo se ondje lovila glavina tune na istočnojadranskoj obali.¹⁵⁰

Tunolov se na Jadranu stoljećima obavljao uz pomoć stajaćih tunera. Riječ je bila o priobalnom ribolovu mrežama stajaćicama, dugim od 100 do 400 metara, koje su se postavljale u pogodne uvale, poznate po tome što su se jata tuna njima kretala i u njima zaustavljala.¹⁵¹ Na obalu, u blizini mreže tunere, postavljale su se *straže*, ljestve visoke od 20 do 30 metara.¹⁵² One su služile kao promatračnice s kojih se pratilo kretanje ribe. Kada bi riba „ušla“ u uvalu, ribar-stražar davao je signal nakon kojeg bi se zatvarala mreža. Riba bi se tako našla u zatvorenom prostoru između mreže i obale te su je ribari mogli jednostavno mrežom *migavicom* obuhvatiti i izvući na obalu.¹⁵³ Ulovljena se riba odmah čistila i vješala na za to predviđen prostor – *tabarin*, a potom se prevozila na preradu ili u prodaju.¹⁵⁴

Tunolov uz pomoć stajaćih tunera bio je na Jadranu jedini način lova tune sve do 1929. godine kada se i u tunolov na Jadranu uvodi uporaba motornog broda *tunolovca*. Bez obzira na pojavu novog, modernog načina tunolova, stajaće tunere ostaju u uporabi sve do 1960-ih godina.¹⁵⁵

¹⁴⁸ T. Rosić, 2019, 34.

¹⁴⁹ J. Basioli, 1984, 171-172; T. Rosić, 34.

¹⁵⁰ J. Basioli, 1984, 172.

¹⁵¹ U vrijeme mriještenja, tune su kroz Otrantska vrata ulazile u Jadran i kretale se sve do sjevernog Jadrana. Ribari su dobro poznavali rute kojima se riba kretala i gdje se zaustavljala te su u skladu s time postavljali stajaće tunere. Više: J. Basioli, 1984, 171-172; T. Rosić, 2019, 34.

¹⁵² T. Rosić, 2019, 36.

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Isto.

Slika 9. Tunolov na stajaćoj tuneri u Selcu, razglednica iz 1909. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-916 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 10. Stajaća tunera u uvali Sršćica (na ulazu u Bakarski zaljev) u vlasništvu obitelji Ivančić iz Crikvenice, fotografija iz oko 1900. godine. Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

3. BRAĆA IVAN I JOSIP SKOMERŽA – pioniri modernog ribarstva na Jadranu

Novo razdoblje u povijesti crikveničkog ribarstva, ali i ribarstva na Jadranu, započinje 1908. godine kada se u ribolov počinju uvoditi inovacije koje su pokrenule proces modernizacije ribarstva. Istaknutu su ulogu u tome imala braća, ribari i inovatori, Ivan Skomerža Mlađi (1864. – 1953.) i Josip Skomerža (1883. – 1969.) iz Crikvenice.

Braća Skomerža rođena su i odrasla u značajnoj i imućnoj crikveničkoj obitelji koja se, osim brojnim političkim, gospodarskim, društvenim i kulturnim aktivnostima, bavila i ribarstvom. Posebno istaknuti član obitelji Skomerža bio je njihov otac Ivan Skomerža Stariji (1833. – 1908.). Osim što je bio vrlo politički aktivan i što je svojim radom dao doprinos razvitku Crikvenice na mnogim područjima¹⁵⁶, bavio se i ribarstvom. U prvome redu, bio je vlasnik (*principal*) tunere u Lukovu Otočkom, vrlo značajne i uspješne tunolovke koja je djelovala na području Velebitskog kanala.¹⁵⁷ Osim toga, i on je u svoje vrijeme nastojao uvesti određene inovacije u svoju ribolovnu djelatnost, koje su dotad na crikveničkom prostoru bile nepoznate. Naime, prvi je na području Hrvatskog primorja 1883. godine kupio *mrižu po chiozotsku* (mrežu braganjač), dubinsku povlačnu mrežu - *koću*, koju su pri ribolovu povlačile dvije barke¹⁵⁸. Riječ je o načinu ribolova kojim su do tada ribarili uglavnom talijanski ribari –

¹⁵⁶ Ivan Skomerža Stariji je, u prvome redu, djelovao kao trgovac koji je dao svoj doprinos razvitku trgovine na crikveničkom području. Bio je izrazito politički angažiran te je u više navrata djelovao kao *odbornik* Općine Crikvenica, ali i kao njezin načelnik. Bio je u dobrim odnosima riječkim Guvernerom, ali i s Nadvojvodom Josipom (1833. - 1905.), zastupnikom cara Franje Josipa na Primorju. Poznanstvo s njima koristilo mu je pri nagovoru Pomorske oblasti u Rijeci da 1871. godine pokrene izgradnju crikveničke luke i pristaništa. Skomerža Stariji dao je svoj doprinos i razvoju crikveničkog turizma tako što je, uz pomoć kapitala zarađenog kroz ribarstvo, nadgradio obiteljsku kuću i izgradio hotel *Nadvojvotkinje Klotilde*, prvi hotel na crikveničkom području. Godine 1874. od cara Franje Josipa dobiva odlikovanje *Križ s krunom*, u zahvalu jer je sudjelovao u spašavanju jednog kraljevskog broda uslijed nevremena. Skomerža Stariji djelovao je i na brojnim drugim funkcijama, primjerice kao *sudac Crikvenice* (porotnik ili prisjednik), poslanik Banske kancelarije u Zagrebu, član županijske skupštine, povjerenik za novačenje na prostoru Vinodola itd. Pritom, podupirao je izgradnju infrastrukture različite vrste na prostoru grada Crikvenice: izgradnju morskih kupališta, parkova, lokalnih prometnica, škola, vodovoda, telegrafске i telefonske mreže, petroplinsko-acetilenske rasvjete itd. Više: V. Uremović, 1997b, 52-62.

¹⁵⁷ V. Uremović, 1997b, 52.

¹⁵⁸ Prema Basioliju, riječ je o vrsti ribolova za koju se interes na istočnoj obali Jadrana javio dosta kasno. Naime, kako je istočna obala Jadrana bogata uvalama i mjestima gdje su se mogle istežati mreže potegače na obalu, nije se osjećala veća potreba za uvođenjem dubinskih povlačnih mreža u ribolov. Prvi ribari koji su započeli dubinski ribolov (*kočarenje*) na istočnojadranskoj obali bili su ribari iz Splita i s otoka Vrgade. Njihove povlačne mreže povlačile su brodice na jedra. Tek je pojava prvog motornog ribarskog broda na Jadranu potaknula značajnije

Ćozoti, koji su zahvaljujući pristanku austrijskih vlasti uživali svojevrsan monopol u ribarenju na Jadranu. Po uzoru na Talijane, Skomerža Stariji počinje sa svojom družinom provoditi pokuse u ribarenju dubinskom povlačnom mrežom, a njih će nastaviti njegovi sinovi Ivan i Josip. Za razliku od talijanskih ribara koji su ribarili uz pomoć dva bragoča na jedra, Skomerža Stariji i njegova družina upotrebljavali su dvije bracerne.¹⁵⁹

Ipak, Skomerža Stariji je najveći doprinos ribarstvu dao tako što je vrlo veliku pažnju pridao školovanju svojih sinova Ivana, Josipa i, nešto manje poznatog, Bonifacija Srećka (poznatijeg kao Bono; 1886. – 1950.), koji će svojom ribarskom djelatnošću svrstati Crikvenicu među vodeća ribarska središta na Jadranu u prvoj polovici 20. stoljeća. Nakon smrti Skomerže Starijeg 1908. godine, Ivan Mlađi i Josip preuzimaju vođenje tunere u Lukovu Otočkom i ostale obiteljske poslove. Iako su se, kao i njihov otac, bavili raznim poslovima, najveću su pažnju pridavali ribarenju.¹⁶⁰ S obzirom na to kako je braći bilo važno unapređenje vlastite ribarske djelatnosti kroz znanstveni i istraživački rad, oni 1908. godine najprije odlaze na studijska putovanja u Dansku, Norvešku i Njemačku, a kasnije i u druge europske ribarske centre.¹⁶¹ Prikupljena saznanja potom primjenjuju u vlastitom ribarskom poslovanju. Odmah po povratku u Crikvenicu 1908. godine, uvode u ribolov niz inovacija, zbog kojih ih se u literaturi počelo nazivati *pionirima modernog ribarstva* na Jadranu.

Ivana Skomeržu Mlađeg u literaturi se predstavlja kao mislioca, poduzetnika, pregovarača i organizatora, vrlo autoritativnog i odrješitog. S druge strane, Josipa se opisuje kao inovatora, naizgled vrlo povučenog, nemirnog istraživačkog duha, koji je „marljivim i upornim radom i eksperimentom svoje zamisli i ideje, kao i vrijedna iskustva drugih pretvarao u djelo i rezultate“.¹⁶² U skladu sa svojim osobnostima i interesima, Ivan se u svome radu istaknuo u prvome redu kao poduzetnik, inicijator i organizator poslovanja, dok je Josip djelovao „iz sjene“ kao inovator. U navedenom se može pronaći mogući razlog zašto su se Josipova inovatorska postignuća u literaturi ranijeg datuma pripisivala isključivo bratu Ivanu (primjerice, u ranijim radovima kao što su oni Tonka Šoljana i Josipa Basiolija). Josipova uloga

eksperimente s tom vrstom ribolova, a u tome su značajnu ulogu imali upravo Skomerže. Više: J. Basioli, 1984, 197, 214.

¹⁵⁹ V. Uremović, 1997b, 52.

¹⁶⁰ Isto, 62.

¹⁶¹ U literaturi se spominju Sjeverno more te mjesta Fredrikshaven (Danska), Altona, Blankensee, Cuxhaven, Bremerhaven (Njemačka). Više: V. Uremović, 1997a, 178; V. Uremović, 1997b, 72.

¹⁶² V. Uremović, 1997b, 62.

u djelatnosti braće Skomerža postaje jasnija uvidom u privatne spise Ivana i Josipa Skomerže koje u svojim radovima objavljuje Vladimir Uremović.

U ovome poglavlju razmatra se djelatnost braće Skomerža u razdoblju od 1908. do 1918. godine, obilježila ju je uporaba prvog motornog broda u ribarenju na Jadranu, niz inovacija Josipa Skomerže u samom ribolovu te osnivanje društva *Nekton*, prvog ribarskog dioničkog društva na Jadranu.

Slika 11. i Slika 12. Ivan Skomerža Ml. u Sarajevu početkom 20. stoljeća (lijevo) i Josip Skomerža prije 1914. godine (desno). Privatna arhiva Nine Skomerža (preslike ustupio Muzej Grada Crikvenice)

3.1. Prvi motorni ribarski brod na Jadranu 1908. godine i inovacije Josipa Skomerže

Nova era crikveničkog ribarstva, ali i ribarstva na Jadranu, započela je 1908. godine, a obilježio ju je početak motorizacije ribarskih brodova. Te su godine braća Ivan i Josip Skomerža nabavili motorni brod i prvi ga primijenili u ribolovu na Jadranu¹⁶³, a vjeruje se i uopće na Sredozemlju.¹⁶⁴

Odmah po preuzimanju svih obiteljskih poslova nakon očeve smrti, braća stupaju u kontakt s danskim ribarskim i brodarskim stručnjacima. Najprije Ivan, a zatim i Josip, odlaze na studijsko putovanje u Dansku gdje se upoznaju s radom danske tvrtke *Jernstøleri Maskinfabrik Brøderne Houmøler* iz Fredrikshavna, od koje direktno nabavljaju motorni brod.¹⁶⁵ Tom je prilikom spomenuta tvrtka povjerila Ivanu Skomerži, kao prvom kupcu s jadranskog područja, svoje zastupništvo na čitavom Jadranu.¹⁶⁶

Skomerže su nabavljenom brodu nadjenuli ime *Galeb*. Bio je dugačak 6 metara, a pogon mu je bio petrolejski motor snage 4 KS (3 kW) marke *Alpha*, također nabavljen u danskom Fredrikshavnu.¹⁶⁷ Po dolasku u Crikvenicu, Skomerže su brod vrlo brzo primijenili u pokusima ribolova dubinskom povlačnom mrežom – *koćom*, *braganjačom*, koje su nastavili po uzoru na oca¹⁶⁸. Brod *Galeb* su u početku upotrijebili zajedno s parobrodom *Dinko Vitezić* (sa strojem snage od 70 KS)¹⁶⁹, a pokuse su se provodili na području Vinodolskog kanala (u smjeru Crikvenica – Vrbnik).¹⁷⁰

¹⁶³ Basioli navodi kako se, uz motornu ribarsku flotilu u rukama braće Skomerža, 1911. godine spominju još dva motorna broda namijenjena ribolovu povlačnim mrežama registrirana u Puli, dva u Baški na otoku Krku i tri u gradu Krku. Ističe kako su to bila jedina motorna ribarska plovila koja se spominju prije Prvog svjetskog rata. Više: J. Basioli, 1984, 39.

¹⁶⁴ J. Basioli, 1984, 39; T. Rosić, 2019, 44.

Najstariji podatak o uporabi motornog broda na susjednoj talijanskoj obali datira iz 1912. godine. (Više na str. 45). Prema *Hrvatskoj tehničkoj enciklopediji*, u svijetu se još tridesetak godina nakon eksperimenta braće Skomerža uglavnom ribu lovilo uz pomoć brodova na vesla i jedra. Više: M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

¹⁶⁵ V. Uremović, 1997a, 178; V. Uremović, 1997b, 69.

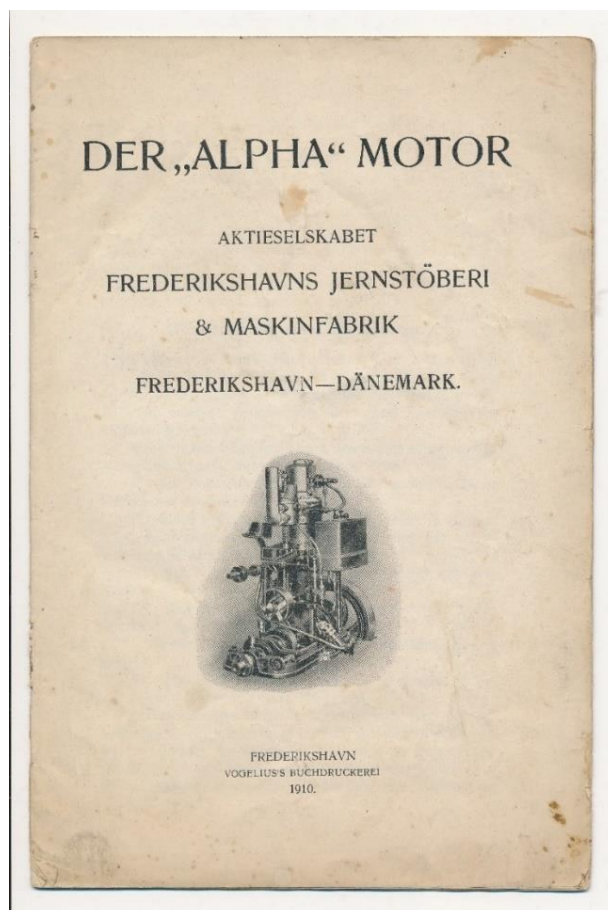
¹⁶⁶ V. Uremović, 1997a, 178; V. Uremović, 1997b, 69; V. Uremović, 1997c, 337.

¹⁶⁷ T. Rosić, 2019, 44.

¹⁶⁸ V. Uremović, 1997b, 69.

¹⁶⁹ T. Šoljan, 1942, 4; V. Uremović, 1997b, 69.

¹⁷⁰ T. Rosić, 2019, 44; M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

Slika 13. Knjižica tvornice motora *Alpha* Fredrikshavn (Danska), 1910. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Tijekom 1908. i 1909. godine Josip Skomerža prepravlja ribarske mreže koje su dotad bile u uporabi kako bi ih prilagodio lokalnim prilikama i uvjetima. Osim toga, konstruirao i nove mreže.¹⁷¹ Provođenju novih pokusa doprinijelo je to što su Skomerže vrlo brzo nabavili nove motorne brodove – *Ribar* (1908.) i *Neptun* (1910). Nabavljeni su od istog danskog proizvođača koji je proizveo brod *Galeb* te su imali isti motor marke *Alpha*.¹⁷²

Iz dnevnika Josipa Skomerže, kojeg je vodio od 24. travnja 1908. godine pa sve do 29. ožujka 1910. godine, može se iščitati tijekom pokusa ribolova s dubinskom mrežom - *koćom* te s mrežom *plivaricom*, koje je sada provodio s dva motorna broda – *Galebom* i *Ribarom*. Suradnik

¹⁷¹ V. Uremović, 1997b, 73.

¹⁷² Prema bilješci Ivana Skomerže iz 1922. godine uz fotografiju brodova *Ribar* i *Neptun* iz 1910. godine (slika 14., na str. 41). Fotografija je u vlasništvu Prirodoslovnog muzeja Rijeka. Presliku je ustupio Muzej Grada Crikvenice.

mu je prilikom pokusa bio Šimun Jurinčić-Šimurina, *ribarski gospodar (padron)* iz Crikvenice. Pokusi su također izvođeni na relaciji Crikvenica – Vrbnik.¹⁷³

U svojim prvim pokusima ribolova s povlačnom (dubinskom) mrežom koju vuku dva motorna broda, Josip Skomerža najprije je upotrebljavao mrežu *braganjaču*, a zatim i mrežu poznatu pod nazivom *Baumnetz*. Riječ je o mreži koju je nabavio prilikom boravka u Njemačkoj. Imala je oblik vreće, a otvorenom ju je držala drvena oblica duljine 7 metara. Nakon provedenih pokusa, ona se pokazala neprikladnom za ribolov na Jadranu¹⁷⁴ pa Josip Skomerža i njegova skupina 1909. godine konstruiraju novu i prikladniju mrežu koja vrlo nalikuje dubinskoj mreži *koći* kakva se upotrebljava danas.¹⁷⁵

Istovremeno, Skomerža uz pomoć Jurinčića-Šimurine konstruira i testira jednu vlastitu mrežu, a riječ je bila o mreži *plivarici*. Naime, dok se povlačnom (dubinskom) mrežom lovila tzv. *bentonska riba* i *landovina*, to jest riba koja živi pri ili na morskom dnu¹⁷⁶, plivarici je svrha bila lov male plave ribe pod svijećom, neovisno o obali. Odnosno, koristila se kako bi se riba zahvatila mrežom i ulovila na mjestu gdje ju *svećar* pronađe, bez potrebe za vođenjem ribe prema obali.¹⁷⁷ Skomerža je vlastitu mrežu plivaricu, poznatu pod nazivom *na jezik (jezičarka)*, skrojio već 1909. godine, a pokuse završava 1910. godine.¹⁷⁸

Prema Basioliju, Skomeržina je plivarica jedna od tri vrsta mreža plivarica¹⁷⁹ koje su se upotrebljavale na istočnoj obali Jadrana.¹⁸⁰ Njome je rukovalo 10 do 12 ribara, a njezina su osnovna obilježja bila:

„Bila je duga 120 do 200 metara. Na donjem rubu imala je trokutasti nastavak poput jezika od mrežastog materijala, koji se je u ribolovnoj operaciji prije izvlačenja mreže iz mora, najprije podvlačio ispod jata riba pod svjetlom i onda zatvarao mrežu

¹⁷³ Iz *Dnevnika pokusa mrežama plivaricom i kočom* Josipa Skomerže, 1908-1910. (Privatni arhiv Nine Skomerža; presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice); V. Uremović, 1997b, 73; T. Rosić, 2019, 44-45.

¹⁷⁴ V. Uremović, 1991, 209; T. Rosić, 2019, 44; M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

¹⁷⁵ T. Rosić, 2019, 44; M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

¹⁷⁶ Spominju se primjerice raže, morski psi, mačke, ali i o oslić, trilja, ali i *plemenita riba* poput orade. (op. a)

¹⁷⁷ V. Uremović, 1997b, 73.

¹⁷⁸ V. Uremović, 1997b, 73; *Dnevnik pokusa mrežama plivaricom i kočom* Josipa Skomerže, 1908-1910. (Privatni arhiv Nine Skomerža; presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice).

¹⁷⁹ Osim Skomeržine mreže *na jezik (jezičarke)*, na istočnoj obali Jadrana se upotrebljavala i plivarica *na papuču (papučarka)* te plivarica na stezanje putem prstenova. Ova posljednja nakon Drugog svjetskog rata u potpunosti istisće iz uporabe *jezičarku* i *papučarku*. Više: J. Basioli, 1984, 78.

¹⁸⁰ J. Basioli, 1984, 77.

odozdo. To riba ne bi ni primijetila, jer je mreža bila visine 40 do 50 metara (u dubinu). Tada se mrežu izvlačilo sa svom zapasanom ribom. Glavna karakteristika ove mreže bila je u tome, da se najprije zatvorilo dno mreže, a potom se čitava mreža s ribom izvukla na barku. U jednoj noći moglo se mrežu izvući 5 do 6 puta, a ranijim načinom 1 do 2 puta.¹⁸¹

Prema Basioliju, Skomeržina je plivarica bila jedna od uspješnijih plivarica kojima se dotad eksperimentiralo na istočnoj obali Jadrana, to jest sve od pojave te vrste mreže 1904. godine¹⁸². Basioli svoj zaključak donosi na temelju toga što se uporaba plivarice *na jezik* proširila cijelim Hrvatskim primorjem te se u većem se broju održala sve do 1940. godine.¹⁸³ Time je bila uspješnija od ranije plivarice Petra Lorinija, nadzornika ribarstva u Trstu i bliskog suradnika Ivana Skomerže.¹⁸⁴ Ipak, i Skomeržina plivarica je imala niz nedostataka te ju, kao i sve ostale vrste ranijih plivarica, nakon 1929. godine istišće plivarica po sistemu stezanja na prstenove Hvaranina Ante Domančića.¹⁸⁵ Uvođenje mreža plivarica u ribolov male plave ribe potpuno je reformirano tu vrstu ribolova na Jadranu.

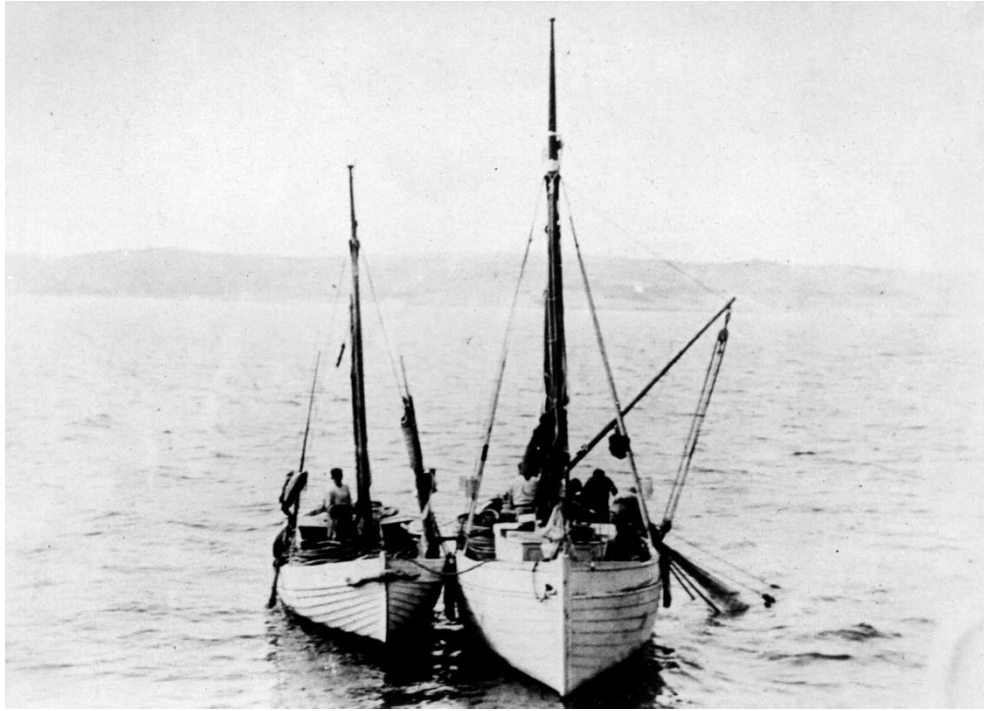
¹⁸¹ V. Uremović, 1997b, 73.

¹⁸² Uporaba mreže plivarice prenesena je na istočnu obalu Jadrana iz SAD-a. Prvi spomen mreže plivarice na našoj obali datira iz 1904. godine kada ribar Ivan Jadrošić iz Ilovika dobiva dozvolu Pomorske vlade u Trstu za uporabu te nove mreže u ribolovu. Više: J. Basioli, 1984, 78.

¹⁸³ J. Basioli, 1984, 78.

¹⁸⁴ Isto.

¹⁸⁵ Isto, 79.

Slika 14. Motorni brodovi *Ribar* i *Neptun*, fotografija iz 1910. godine. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Ribolov uz pomoć dva motorna broda vrlo je brzo rezultirao uspješnim ulovima. Tonko Šoljan iznosi podatak kako je, prema redovnim izvornim knjigovodstvenim knjigama, poznato kako su Skomerže ribu lovljenu uz pomoć dva motorna broda počeli svakodnevno prodavati na riječkoj ribarnici od 1. prosinca 1910. godine.¹⁸⁶

U vrlo kratko vrijeme braća Skomerža obogaćuju svoju ribarsku flotu kupnjom većih i jačih brodova. Nakon spomenutog *Neptuna* kupuju i brod *Kondor*.¹⁸⁷ Također, ubrzo počinju izgrađivati i vlastite ribarske brodove te formiraju značajnu ribarsku flotu. Brodovi, koje su sami dali izgraditi, napravljeni su u brodogradilištu u Žurkovu, odnosno u današnjoj Kostreni.¹⁸⁸

S obzirom na povećanje flote koja je sada imala i veće i jače brodove, Skomeržama se kao novi cilj postavilo smanjenje troškova ribolova dubinskom mrežom. Stoga, počeli su promišljati mogućnost uporabe samo jednog broda u takvom ribolovu. To im polazi za rukom

¹⁸⁶ T. Šoljan, 1942, 5.

¹⁸⁷ T. Rosić, 2019, 45.

¹⁸⁸ V. Uremović, 1997a, 179.

1911. godine kada uvode u ribolov takozvane „daske širilice“.¹⁸⁹ U provedenim pokusima Skomeržama je pomagao i danski stručnjak Nielssen, koji je imao iskustva sa „širilicama“ i povlačnim mrežama sa Sjevernog mora.¹⁹⁰ Ivan Skomerža je u kontakt s Nielssenom došao putem spomenute tvrtke *Houmøler* iz Fredrikshavna.¹⁹¹

„Daske širilice“ su, najjednostavnije rečeno, dvije daske koje su se privezivale s obje strane broda, koso prema van, svaka ispred svog krila mreže. Pri povlačenju mreže držale su njezin otvor rastvorenim.¹⁹² Time se postiglo to da se mreža *koća* povlači samo s jednim brodom. Prema Dragi Crnkoviću i Tonku Šoljanu, Skomerže su uvođenjem „dasaka-širilica“ dali temelje modernom kočarenju na Jadranu.¹⁹³

Osim što je Josip Skomerža, uz potporu brata Ivana, nastojao unaprijediti ribolov unapređenjem postojećih i konstrukcijom novih mreža, pažnju je pridao i problemu svjetla u ribolovu. Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, korištenje tzv. *svećnjaka* u lovu male plave ribe *na sviću* bilo je izazovno, posebice zbog straha od nestašice drva za izgaranje. Ni kasnija rješenja, poput svjetiljke s izgaranjem petroleja ili svjetiljke na karamid, to jest acetilenski plin, nisu se pokazala kao trajna. Novo razdoblje u povijesti uporabe svjetla u ribolovu započelo je 1910. godine kada Josip Skomerža prvi na Sredozemlju u noćnom ribolovu primjenjuje petroplinsku svjetiljku (*feral na petrolej*).¹⁹⁴ Riječ je o svjetilkama koje nisu gorile petrolej u tekućem stanju, već je svjetlo nastajalo kao rezultat pretvorbe petroleja u petrolejski plin uz pomoć pritiska zraka.¹⁹⁵ Takav feral bio je vrlo prikladan ne samo zbog svojih malih dimenzija, niske razine rizika pri uporabi te učinkovitosti, već i zbog toga što je bio isplativiji od svih ranijih oblika svjetla u ribolovu.¹⁹⁶

Petroplinska svjetiljka koju su Skomerže upotrijebile bila je patent *Apolo-Invert* tvrtke *Kitson-Light* iz Beča s takozvanom *Auerovom mrežicom*.¹⁹⁷ Josip Skomerža ju prvi put u

¹⁸⁹ V. Uremović, 1991, 210.

¹⁹⁰ V. Uremović, 1997a, 179; V. Uremović, 1997b, 71.

¹⁹¹ V. Uremović, 1997b, 71.

¹⁹² V. Uremović, 1997a, 179; M. Melem Hajdarović, 2022, 725.

¹⁹³ V. Uremović, 1997a, 179.

¹⁹⁴ T. Rosić, 2019, 33; M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

¹⁹⁵ J. Basioli, 1984, 158.

¹⁹⁶ V. Uremović, 1997a, 181.

¹⁹⁷ V. Uremović, 1997b, 77.

noćnom ribolovu upotrebljava 1910. godine nedaleko od Šila na otoku Krku, uz prisustvo svog uobičajenog suradnika Šimuna Jurinčića.¹⁹⁸ Sam Skomerža zapisao je:

„Godine 1910. dopremili smo iz Beča do tada u ribariji nepoznatu svijeću i uveli je u ribariju. Nakon po tvornici provedenih nekih preinaka na istoj, kada je ista stigla u Crikvenicu uputili smo se u uvalu Šilo na otoku Krku i tamo ju isprobali. Odmaj čim smo ju upalili skupila se ispod svijeće stanovita količina ribe i brzo smo bili načistu da će ista odgovarati našim potrebama. Svijeća je bila na komprimirani petrolej u jakosti 800 svijeća. Izrađena je bila po firmi Kitson-Light u Beču a sama svjetiljka je došla u trgovinu pod imenom Invert. Ova je svijeća iza nas ubrzo raširena po čitavom Jadranu i Sredozemlju.“¹⁹⁹

Navedena bečka tvornica je braći Skomerža povjerila zastupstvo na Jadranu te im je dostavila više od 500 primjeraka istih ferala. Njima su Skomerže opskrbili, osim Hrvatskog primorja, Istru, Dalmaciju, ali i Italiju.²⁰⁰ U Crikvenici je čak djelovala trgovina petrolejskih ferala različitih marki i tipova, primjerice *Lux*, *Continental*, *Claris*, *Degea*, *Petromax*, *Polar* itd.²⁰¹ *Felar na petrolej* vrlo je brzo istisnuo iz uporabe acetilensku svjetiljku.²⁰²

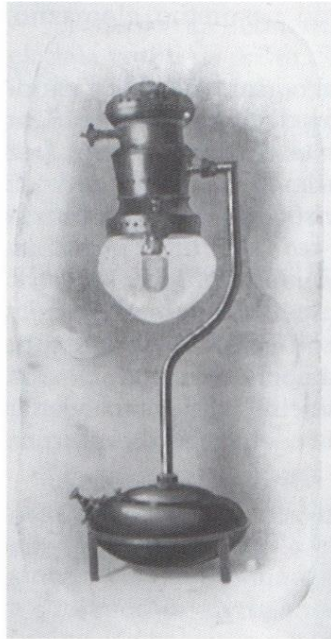
¹⁹⁸ Isto, 76.

¹⁹⁹ Iz zapisa Josipa Skomerže *Crikvenica kao ribarsko mjesto*, str. 10. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice).; T. Rosić, 2019, 33.

²⁰⁰ V. Uremović, 1997a, 182; V. Uremović, 1997b, 76; T. Rosić, 2019, 33.

²⁰¹ J. Basioli, 1970, 279; V. Uremović, 1997b, 76; T. Rosić, 2019, 33.

²⁰² M. Melem Hajdarović, 2022, 274.

Ost-Postsparkassenkonto Nr. 104.731 (Clearing-Verkehr)	»KITSON-LIGHT« GESELLSCHAFT M. B. H.	(Lag-Postsparkassenkonto) Nr. 16.87 (Clearing-Verkehr)				
AUSZEICHNUNGEN: Medaille und höchste Auszeichnung; Internationale Exposition 1904 Ost-Postsparkassenkonto Ausstellung 1904 Medaille und höchste Auszeichnung	WIEN VII, WESTBAHNSTRASSE 56 TELEPHON 6076 TELEGRAMM-ADRESSE: KITSONLIGHT WIEN	AUSZEICHNUNGEN: Medaille und höchste Auszeichnung; Internationale Exposition 1904 Ost-Postsparkassenkonto Ausstellung 1904 Medaille und höchste Auszeichnung				
Lieferschein Nr. <i>221</i>	WIEN, <i>20. Juni</i> 1913					
Fakturenbuch Nr. _____	FAKTURA Nr. <i>268</i>					
für <i>Josip Skomerža</i>		<i>Crikvenica</i>				
Wir senden Ihnen auf Ihre w. Ordre, Rechnung und Gefahr durch <i>Bankausweisung</i>						
Einheit	Zahlbar und käuflich in Wien. Nemo Cassi ohne Skonto.	Preis	K	h	K	h
<i>36 St.</i>	<i>Ölglühbirnen</i>	<i>1.-</i>	<i>36</i>	<i>-</i>		
	<i>Verpackung</i>			<i>50</i>		
					<i>36</i>	<i>50</i>
Reklamationen werden nur innerhalb 8 Tagen nach Empfang der Ware berücksichtigt. — Zahlungen werden nur dann angesetzt, wenn dieselben unmittelbar bei uns geleistet wurden. — Für Transportschäden aller Art über- nehmen wir keine Haftung.						

Slika 15. Petroplinska svjetiljka tvrtke *Kitson-Light* i faktura na ime Josipa Skomerže iz 1913. godine (preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 76)

Postignuti uspjesi crikveničkih ribara predvođenih braćom Skomerža izazvali su veliki interes talijanskih ribara. Josip Skomerža je u svome spisu *Crikvenica kao ribarsko mjesto* zapisao:

„Ovi naši uspjesi nisu bili nezapaženi i izvan granica naše zemlje. Uvađanjem motora u kočarenje bili su u prvom redu zainteresirani talijanski ribari. Oni su imali, u ono doba, monopol nad kočarenjem u Jadranu. U samoj Cioggi imali su oni više stotina bragoča. Oni su podržavali svoje ribarske flotilje i u Rijeci, Lošinj, Cresu itd. Uvađanje motora u njihovo kočarenje bilo je životno pitanje tih ribara. Već godine 1911. dolazi ovamo u Crikvenicu službena komisija talijanske vlade sa zadatkom da na licu mjesta prouči pitanje upotrebe motora u kočarenju.“²⁰³

²⁰³ Iz zapisa Josipa Skomerže *Crikvenica kao ribarsko mjesto*, str. 14. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice); T. Rosić, 2019, 33.

Kako bi se upoznali s prvim ribarskim motornim brodovima te ispitali Skomerže o njihovom iskustvu u ribolovu povlačnim mrežama, Talijani šalju službenu delegaciju koja u Crikvenicu dolazi 11. listopada 1911. godine.²⁰⁴

Delegaciju su činili stručnjaci u sastavu: „Cav. Camuffo, zapovjednik pitomišta (internata) za pomladak ribara na isluženom ratnom brodu *Scilla* u Mletcima (Veneciji), Cav. Uff. Don Eugenio Bellemo, ravnatelj odsjeka Chioggia mletačke tečajne škole za odrasle i Ing. Bordolli, brodograditelj u Genovi“, a ugostio ih je Ivan Skomerža.²⁰⁵ Zadatak delegacije bio je upoznati se na licu mjesta s uspjehom crikveničkih ribara, steći određena znanja i iskustva te ih prenijeti u Italiju.²⁰⁶ Ubrzo nakon posjeta Crikvenici, Cav. Camuffo nabavlja „prvi takav ribarski motor za Italiju“, a u tome je posredovao Ivan Skomerža, kao jadranski zastupnik „danske tvrtke ribarskih strojeva na užarenu glavu *Alpha*“.²⁰⁷ Motor je bio namijenjen za ribarski brodić *Scilla II*, pomoćni brod spomenutog ratnog broda *Scilla* koji je djelovao u talijanskoj ribarskoj službi.²⁰⁸ Prema Šoljanu, Talijani prve pokuse u ribarenju s motornim brodovima, posebice onom s povlačnim mrežama, provode tek 1918. godine u Pescari.²⁰⁹ Isti podatak navodi i *Hrvatska tehnička enciklopedija*.²¹⁰ Međutim, Županović ističe kako je do prve upotrebe motornog broda u kočarenju na zapadnoj obali Jadrana, točnije u blizini Ancone, došlo već 1912. godine²¹¹, odnosno vrlo brzo nakon posjeta talijanske delegacije Crikvenici.

²⁰⁴ V. Uremović, 1997a, 182; V. Uremović, 1997b, 78.

²⁰⁵ T. Šoljan, 1942, 5.

²⁰⁶ V. Uremović, 1997a, 182. V. Uremović, 1997b, 78-79.

²⁰⁷ T. Šoljan, 1942, 5.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ M. Melem Hajdarović, 2022, 724.

²¹¹ Š. Županović, 1995, 231; V. Uremović, 1997a, 182; V. Uremović, 1997b, 79.

Slika 16. Ivan Skomerža i talijanska delegacija 1911. godine. Na fotografiji: Ivan Skomerža (lijevo), Cav. Eugenio Bellemo (sredina), Cav. Camuffo (desno). Autor fotografije: ing. Bordolli (preuzeto iz T. Šoljan, 1942, 5)

3.2. Ivan Skomerža i flota prvog ribarskog dioničkog društva *Nekton*, Rijeka (1912. – 1918.)

Kao što se može vidjeti u prethodnom potpoglavlju, braća Skomerža su, u svega nekoliko godina, u svoju ribarsku djelatnost uveli niz inovacija, čiji je značaj nadrastao lokalnu razinu i odrazio se na ribarstvo čitavog Jadrana. Dok je fokus Josipa Skomerže bio na navedenim tehničkim inovacijama u ribarenju, Ivan je svoj fokus usmjerio na unapređenje ribarskog poslovanja. On je ubrzo nakon nabavke prvog motornog broda *Galeb*, ustrojio čitavu motornu flotu, a zatim 1912. godine osnovao prvo ribarsko dioničko društvo na Jadranu – *Nekton*.

Središnjica društva nalazila se u Rijeci, a društvo se sastojalo od riječkog, crikveničkog i sušačkog društva kojima je upravljao Ivan Skomerža.²¹² Društvo je osnovano s ciljem stvaranja protuteže talijanskim ribarima koji su sve više kočarili na području Kvarnera i iskorištavali more.²¹³ Sam Skomerža je o osnivanju društva pisao:

„Na *Nektonovom* brodogradilištu u Žurkovu (Kostrena) otpočeo sam stoga gradnjom serije motornih plovila tipa *Kondor* kao i tipa *Köslin*. Išao sam tragom kojim je 1885. godine pošao Busse sa svojom *Sagittom*²¹⁴ na Sjevernom moru. Htio sam da *Nekton* bude za Jadran na neki način ono, što je za Sjeverno more *Nordsee*. Na krilaticu *Mare nostrum* htjeo sam odgovoriti ekonomskim zaposjedanjem čitavog Jadrana. (To znači najprije *de facto*, a zatim i *de iure* osloboditi se Talijana). Realnost mojega programa za ribarenje na Jadranskom moru osnivala se je na činjenici, da mi je nakon, u Grazu polučenog sporazuma između Tršćanske pomorske vlade (kancelarije) pod barunom Ralli i podpredsjednika mojeg društva *Nekton* dr. Hegedyš Lorana, stavljena na dispoziciju suma od 20 milijuna zlatnih kruna.

Međutim, politički odnosi na Primorju, između nas Hrvata i Mađara bili su nešto napeti. Neke ustanove Ugarsko-Hrvatske Nagodbe nisu bile jasne. Pošao sam u Zagreb i Peštu pa im kazao da dok se oni natežu i dok naši ribari stradavaju, a ribarstvo nazaduje,

²¹² J. Basioli, 1984, 213.

²¹³ J. Basioli, 1984, 213; V. Uremović, 1997a, 182-183.

²¹⁴ Parobrod *Saggita* bio je prva njemačkoj kočarica. Bio je u vlasništvu tvrtke Friedrich Busse & Co. iz Bremerhavena, a pušten je u rad 1885. godine. (op. a.)

dotle nam onaj treći, Čozot, odnaša ispred nosa ribu. Mirno i nenapadno, uz moralnu pomoć zastupnika Barčića i Mažuranića, napetost je popustila i ja sam 1912. godine, uz aktivno sudjelovanje Banke i štedionice za Primorje i Peštanske ug. Komercijalne banke, osnovao i vodio društvo *Nekton* u Rijeci – prvo dioničko društvo na Jadranu.“²¹⁵

Prilikom osnivanja izrađena je osnova po kojoj je cilj bila izgradnja 60 motornih ribarskih jedinica.²¹⁶ Do 1918. godine poduzeće je formiralo flotu od 20 vlastitih motornih brodova kočara, a to su bili: *Valerija, Kondor, Nada, Sloboda, Danica, Quarnero, Fiume, Komet, Indificienter, Venus, Orion, Nekton, Zora, Neptun, Ribar, Sušak* i *Žurkovo*.²¹⁷ Također, poznato je kako su imali i tri broda tipa *Köslin* u izgradnji, kako su rabili i nekoliko iznajmljenih brodova te da su surađivali i s drugim ribarskim jedinicama.²¹⁸ Društvo je svoje brodove gradilo u vlastitom brodogradilištu u Žurkovu (Kostrena).

Skomerža je u poduzeće uključio ponajprije crikveničke ribare, od kojih su mnogi bili članovi istoimenog društva *Nekton* (osnovanog 1910. godine), ali i članove Sušačkog i Riječkog ribolovnog društva, Ribarskog društva *Mažuranić* iz Novog Vinodolskog te Društva kapetana Pajkurića iz Rijeke.²¹⁹

Ribarenje *Nektonovih* koća bilo je vrlo napredno za ono doba. Flotu je predvodio brod *Valerija*, takozvani „matični brod“ koji je bio opremljen ugrađenim skladištem za pogonsko gorivo i hranom kojom se prehranjivala posada cijele flote, radionicom za popravak mreža, mehaničarskom radionicom za popravak strojeva te malom bolnicom za oboljele ribare.²²⁰ Osim broda *Valerije*, značajnu ulogu u floti imao je i brod *Kondor*. Riječ je o brodu hladnjači koji je sadržavao ugrađene hladionice i poseban spremnik za prijevoz žive ribe pa je mogao sakupljati svježje ulovljenu ribu na svim brodovima flote, ali i u lukama. Sveukupno je mogao lediti 500 tona ribe.²²¹ Uključivanjem u flotu „matičnog broda“ i broda-hladnjače postigla se neovisnost djelovanja flote o obali, to jest čitava je flota mogla djelovati i na otvorenom moru, udaljena od matične luke.²²² Šoljan ističe kako je „pomoću spomenuta dva broda, (...) sve ostalo ribolovno brodogradnje bilo oslobođeno zavisnosti obali i moglo se čitavo posvetiti

²¹⁵ Iz privatnog arhive Ivana Skomerže; prema V. Uremović, 1997b, 80-81.

²¹⁶ J. Basioli, 1984, 213.

²¹⁷ T. Šoljan, 1942, 7-8; V. Uremović, 1997a, 185.

²¹⁸ Isto.

²¹⁹ V. Uremović, 1997a, 185.

²²⁰ T. Šoljan, 1942, 7; J. Basioli, 1984, 213; T. Rosić, 2019, 47.

²²¹ J. Basioli, 1984, 213; V. Uremović, 1997a, 186.

²²² Isto.

izključivo ribolovu.“²²³ Prema Tonku Šoljanu i Josipu Basioliju, navedeni brodovi bili su prvi ovako opremljeni brodovi na Jadranu i Sredozemnom moru.²²⁴

Slika 17. Dio flote društva *Nekton* u crikveničkoj luci 1914. godine. Na slici su (s lijeva na desno) brodovi: *Valerija* (matični brod), *Kondor* (brod-hladnjača), *Nada*, *Sloboda*, *Danica*, *Quarnero*, *Fiume*, *Indificienter*, *Komet*, *Venus*, *Orion* i *Nekton*. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Djelovanje društva *Nekton* isticalo se i po tome što je u svojim redovima imalo zaposlenog biologa čija je svrha bio znanstveni nadzor ribolova. Riječ je bila o dr. Reinhardu Gastu, doktoru maritimne biologije i bivšem asistentu Zoološke postaje u Napulju, koji je u *Nektonu* djelovalo od 1915. do 1918. godine.²²⁵ Gast je društvu dodijeljen, na zamolbu Ivana Skomerže, intervencijom riječkog Guvernera.²²⁶ Sam Ivan Skomerža je 1922. godine zabilježio:

„Biologa Dra. Gast-a, doveo sam ovamo ja na moj trošak i uzdržavao ga kroz čitavi prvi svjetski rat. Povrh potpunog održavanja plaćao sam mu kruna 200.- mjesečno.

²²³ T. Šoljan, 1942, 7-8.

²²⁴ T. Šoljan, 1942, 7; V. Uremović, 1997a, 186.

²²⁵ T. Šoljan, 1942, 5; V. Uremović, 1991, 210.

²²⁶ V. Uremović, 1997b, 84.

On je prvi proučio život našeg mora i opisao ga u stručnim ribolovnim novinama i u posebnoj knjigi. Dr. Gast je bio jedan od pomoćnika dra. Dohrna (Dohrn Anton – stariji) na Biološkoj postaji u Napulju.²²⁷

U djelovanju društva sudjelovao je i Josip Skomerža, koji je kao upravitelj stroja, a kasnije i kapetan broda, aktivno sudjelovao u ribolovu i predvodio ga. Uz aktivno ribarenje, Josip je nastavio voditi niz istraživanja na području Crikvenice, Rijeke i šire okolice.²²⁸

Slika 18. Dr. Reinhard Gast (desno) i Ivan Skomerža (lijevo) na brodu *Sloboda* 1914. godine. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Pred Prvi svjetski rat, ribari društva *Nekton* kočarili su uglavnom na Hrvatskom primorju, a daljnje širenje utjecaja prema Dalmaciji onemogućilo je izbijanje Prvog svjetskog

²²⁷ Bilješka Ivana Skomerže iz 1922. godine uz fotografiju njega i Dr. Reinharda Gasta 1914. godine na brodu *Sloboda* (slika 18.). Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice).

²²⁸ V. Uremović, 1991, 210.

rata.²²⁹ U tom je razdoblju Crikvenica pod Skomeržinim vodstvom bila „priznato središte motoriziranog ribolova“, a djelovanje društva posebno je pridonijelo opskrbi Rijeke.²³⁰

Djelatnost Ivana Skomerže uoči Prvog svjetskog rata ostavila je veliki trag u Rijeci, a riječ je bila o pitanju opskrbe ribom. Ponajprije, 1912. godine Skomerža oprema riječku ribarnicu „hladionicama za ribu sa samostalnom proizvodnjom niske temperature“, a zatim uvodi i sustav ekstenzivne prodaje ribe na suvremeno opremljenim kioscima.²³¹ Riječ je bila o desetak kioska koji su se nalazili u različitim dijelovima grada. Navedene novosti u prodaji ribe doprinijele su očuvanju kvalitete ribe, ali i boljoj opskrbi grada svježom ribom.²³² Prema Šoljanu i Basioliju, riječ je također o jednom od tada jedinstvenih poduhvata na Jadranu i Sredozemlju.²³³

Društvo *Nekton* aktivno je djelovalo sve do 1918. godine, odnosno i u razdoblju Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.). Iako je ratno stanje ometalo normalan razvoj i rad, ribarska se djelatnost ipak odvijala u većoj ili manjoj mjeri. Podatke o ribarenju crikveničkih ribara u doba rata moguće je iščitati iz *Spomenice župe Crikvenica*, koju je u razdoblju od 1914. do 1941. godine vodio tadašnji crikvenički župnik Antun Rigoni. Iz jedne njegove bilješke iz 1915. godine saznaje se kako je vojna uprava dozvoljavala ribarenje jer je ribolov bio ključna „grana uzdržavanja“. Također, saznaje se kako su mnogi ribari (a i drugi) pošteđivani odlaska na front ili vraćani s fronta kako bi djelovali u ribarstvu i doprinijeli sustavu kroz opskrbu ribom:

„Božja je blagodat, što su Crikveničani pretežnijim dijelom ribari i zidari, koje vojna uprava treba i to zidare za razne zidarske radnje a ribare za ribolov – jedna grana uzdržavanja. Ova okolnost ih spašava, što ne odlaze na front ili ako su na frontu, vraćaju se u Primorje te su kao vojnici dodijeljeni ribarstvu. Pod imenom „ribara“ spasavamo i zidare.“²³⁴

²²⁹ V. Uremović, 1997a, 186.

²³⁰ V. Uremović, 1997a, 186; V. Uremović, 1997b, 82.

²³¹ T. Šoljan, 1942, 8; J. Basioli, 1984, 213; V. Uremović, 1997a, 186.

²³² Isto.

²³³ T. Šoljan, 1942, 8; V. Uremović, 1997a, 186.

²³⁴ Arhiv župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Crikvenici. *Spomenica župe Crikvenica (1914.-1941.)*, bilježnica 1, 94.

Također, saznaje se iz bilješki kako je ribolov u vrijeme rata bio u pojedinim trenucima pod raznim restrikcijama. Riječ je bila o zabranama noćnog ribolova, ali i zabranama ribolova uopće.²³⁵

Društvo *Nekton*, a time i crikveničko ribarstvo, zadobivaju novi udarac nakon završetka rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Riječ je bila o talijanskoj okupaciji, a potom i aneksiji Rijeke. Skomerža i crikvenički ribari tada ostaju odsječeni od središta i uporišta svog društva.²³⁶ Kako Ivan Skomerža nije prihvaćao talijansku vlast nad Rijekom i nije želio nastaviti djelovati u takvim okolnostima, napušta *Nekton*. Društvo, potom, djeluje još nekoliko godina, znatno oslabljuje te ubrzo i propada.²³⁷

Braća Ivan i Josip Skomerža nastavljaju svoju aktivnost s ciljem unapređenjem boljitka i položaja ribara u okviru novonastale Kraljevine SHS. Po završetku rata i promjeni državnog uređenja, ribarstvo se na istočnoj obali Jadrana našlo u vrlo lošem materijalnom stanju.²³⁸ Osim toga, kulminirao je i višestoljetni problem nepostojanja jasnog razgraničenja ribarskih zona s Kraljevinom Italijom. Povijest crikveničkog ribarstva u nadolazećem razdoblju, od 1920-ih pa sve do 1950. godine, obilježit će najprije aktivnost Ivana Skomerže u pregovorima koji su prethodili potpisivanju tzv. *Brijunske konvencije o ribolovu* 1921. godine, a zatim i formiranje i djelovanje ribarskih zadruga na crikveničkom području, čiji će značaj nadići lokalne granice. Upravo će braća Skomerža svoje djelovanje vezano uz ribarstvo nastaviti kroz rad spomenutih zadruga.

²³⁵ Isto.

²³⁶ J. Basioli, 1984, 213.

²³⁷ V. Uremović, 1997b, 82.

²³⁸ Š. Županović, 1995, 33.

4. PETAR DRAČIĆ I „NOVO DOBA“ TUNOLOVA NA JADRANU

Prije nego li se pažnju u ovom radu obrati na ulogu Crikveničana Ivana Skomerže u pregovorima koji su prethodili potpisivanju *Brijunske konvencije o ribolovu* 1921. godine te djelovanju crikveničkih ribarskih zadruga i njihovom značaju na razini sjevernog Jadrana, potrebno je pažnju pridati i još jednom Crikveničanu čija je djelatnost također obilježila povijest crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća. Riječ je o ribaru Petru Dračiću – Mataku (u literaturi poznat i kao Petar Dragić/Dragich²³⁹; Crikvenica, 1873. – San Pedro, 1931.), koji je 1917. godine, prilikom svog rada u San Diegu u Kaliforniji, konstruirao *tuneru tipa plivarice*, odnosno mrežu kojom se obavljao takozvani *kalifornijski tip tunolova*. Iz tog razloga, Dračića se ubraja u skupinu pojedinaca zahvaljujući kojima se razvio moderni tunolov, čija je glavna odrednica bila ta što se počeo obavljati neovisno o blizini obale, uz pomoć brodova *tunolovaca*. Riječ je o procesu kojim je u potpunosti promijenjen način tunolova diljem svijeta. Također, u ovom poglavlju razmatra se i utjecaj uvođenja motornih brodova tunolovaca na tunolov na Jadranu, konkretnije na tunolov crikveničkih ribara.

4.1. Petar Dračić i kalifornijski tip tunolova

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća veliki je broj Crikveničana iselio iz Crikvenice u druge europske, ali i prekomorske zemlje. Osnovni uzrok, kao i u mnogim drugim hrvatskim krajevima u to doba, bilo je veliko opće siromaštvo i nemogućnost zadovoljavanja osnovnih egzistencijalnih potreba velikog broja stanovništva. Na iseljavanje su bili primorani i brojni crikvenički ribari.²⁴⁰ Na crikveničkom su području djelovali brojni ribari i ribarske družine, a lokalni uvjeti nisu bili dostatni kako bi svi mogli uspješno poslovati, dovoljno privređivati i uzdržavati svoje obitelji.²⁴¹ Destinacija u koju je emigrirao najveći broj ribara, pojedinačno ili u manjim skupinama, krajem 19. i početkom 20. stoljeća bio je prostor Sjeverne Amerike²⁴²,

²³⁹ U literaturi je Dračićevo prezime zabilježeno u različitim inačicama. Prezime Dračić inače je jedno je od crikveničkih prezimena i vjerojatno je izvorni oblik prezimena. Inačica Dragich, to jest Dragić, vrlo je vjerojatno nastala kao rezultat angliziranja prezimena za vrijeme Dračićeva života u Sjedinjenim Američkim Državama. Inačica prezimena koju danas nose Dračićevi potomci u Sjedinjenim Američkim Državama je Dragich. (op. a.)

²⁴⁰ V. Uremović, 1997c, 336.

²⁴¹ Isto.

²⁴² Kao značajna destinacija iseljavanja crikveničkih ribara se spominje i Australija, posebice Fremantle u blizini Perth. Više: V. Uremović, 1997c, 336.

odnosno SAD-a i Kanade.²⁴³ Mnogi su se ribari i u tim novim krajevima nastavili baviti istim poslom.²⁴⁴

Na području Sjeverne Amerike istaknulo se ubrzo nekoliko središta gdje se okupio veliki broj crikveničkih ribara. Prema Uremoviću, prve uspješnije skupine iseljenih ribara spominju se u Seattleu, a kasnije se nešto veće skupine naseljavaju i u Vancouveru. Ipak najpoznatija skupina iseljenih crikveničkih ribara djelovala je u Kaliforniji, gdje su došli ili iz Seattlea ili direktno iz Crikvenice. Najveća zajednica okupila se u San Diegu, te je ujedno postala i najpoznatija i najbogatija zajednica iseljenih crikveničkih ribara.²⁴⁵ Upravo je toj zajednici pripadao i Petar Dračić.

Prema poznatim podacima, Dračić je bio jedan od crikveničkih ribara koji su potkraj 19. stoljeća ribarili na tuneri u Bakarcu.²⁴⁶ Oko 1898. godine napušta Crikvenicu i odlazi u Sjedinjene Američke Države.²⁴⁷ Isprva se nastanio na prostoru savezne države Montane gdje se zaposlio kao rudar u tamošnjim rudnicima.²⁴⁸ Početkom 20. stoljeća zajedno s još nekoliko Crikveničana kreće u potragu za boljim životom te se seli u Seattle.²⁴⁹ Tamo se ponovno počinje baviti ribarstvom, odnosno svojom vlastitom strukom.²⁵⁰ Iskustvo koje je stekao ribareći na crikveničkom i bakaračkom području, pokazalo mu se korisnim i u novoj domovini.²⁵¹ Najprije formira flotu ribarskih brodova sa sjedištem u mjestu Port Blakely na otoku Whidbey, u okolici Seattlea, a potom zarađeni novac ulaže u razvoj novog tipa mreže plivarice.²⁵² Pokuse s mrežom koju je osmislio započinje 1916. godine, a provodio ih uz pomoć broda *Good Partner* (s nosivošću od 40 t). Isprva se Dračić uglavnom bavio lovom srdele.²⁵³

Podatak o tome kada se Dračić preselio iz Seattlea u San Pedro nije poznat, ali svakako je bila riječ o razdoblju tijekom 1916. ili 1917. godine. To možemo zaključiti iz toga što je već 1917. godine Dračić postigao svoje najveće dostignuće i to upravo u San Pedru. On je u

²⁴³ V. Uremović, 1997b, 94.

²⁴⁴ V. Uremović, 1997c, 336.

²⁴⁵ Isto.

²⁴⁶ V. Uremović, 1997b, 94.

²⁴⁷ V. Uremović, 1997b, 94; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁴⁸ M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁴⁹ V. Uremović navodi kako su u Seattleu i San Pedru živjeli mnogi Crikveničani. Više o drugim crikveničkim ribarima koji su djelovali u Sjedinjenim Američkim Državama u: V. Uremović, 1997b, 94.

²⁵⁰ V. Uremović, 1997b, 94; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁵¹ M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁵² V. Uremović, 1997b, 94; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁵³ Isto.

Kaliforniji usavršio svoju kružnu mrežu *plivaricu* – tzv. *purse seine, bluefin net*, za lov tune na otvorenom moru.²⁵⁴ Dračićeva mreža bila je izrađena od pamuka konzerviranog katraniranjem, dugačka 520 m, a visoka 57 m.²⁵⁵ Prema Božaniću, mreža nije smjela biti prevelika kako ne bi pružala prevelik otpor u moru.²⁵⁶

Prenamijenivši jedan od svojih brodova, Dračić testira svoju mrežu u blizini San Diega, a eksperiment se isprve pokazao uspješnim.²⁵⁷ Ovaj nov način tunolova, uz pomoć specijaliziranog broda i mreže omogućio je, za razliku od dosadašnjih obalnih stajaćih tunolovki, lov tune neovisan o obali. Time je omogućen tunolov i na otvorenome moru.²⁵⁸ Već je u ranim fazama eksperimenta Dračić uočio kako je ova nova metoda tunolova puno prikladnija, efikasnija i ekonomičnija od tunolova na stajaćim tunerama kojim se bavio na Jadranu.²⁵⁹

Kako je Dračić novu kružnu mrežu *plivaricu tunolovku* i brod tunolovac počeo primjenjivati upravo u kalifornijskim vodama, cijela metoda postala je poznata pod nazivom *kalifornijski tip tunolova*.²⁶⁰ Vrlo brzo se raširila na gotovo sva mora i oceane svijeta²⁶¹, a na Jadran dolazi 1929. godine zahvaljujući još jednom Hrvatu – Anti Viličiću iz Bole na Braču.²⁶²

Nova vrsta tunolova vrlo je brzo prihvaćena među ribarima u San Pedru, koje su u velikoj mjeri činili crikvenički ribari zajedno s brojim ribarima iz Dalmacije. Ulov tune u kratko je vrijeme postigao velike razmjere, a istovremeno se intenzivirao i razvoj tvornica za preradu ribe.²⁶³ U tome je također veliku ulogu imao Hrvat – Komijanin Martin Bogdanović, u otprilike isto vrijeme kada je Dračić započeo s promoviranjem novog načina tunolova. Bogdanović je još 1914. godine uložio ušteđevinu, prikupljenu od ribolova, u kupnju poduzeća za trgovinu svježom ribom pod imenom *California Fish Co.* iz San Diega, a 1917. godine osniva malu tvornicu za preradu ribljih proizvoda pod imenom *French Sardine Co.* (kasnije je preimenovana

²⁵⁴ V. Uremović, 1997b, 94-95; J. Božanić, 2009, 3-4; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁵⁵ J. Božanić, 2009, 4.

²⁵⁶ Isto.

²⁵⁷ V. Uremović, 1997b, 94-95; J. Božanić, 2009, 3-4.

²⁵⁸ V. Uremović, 1997b, 96; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁵⁹ V. Uremović, 1997b, 96.

²⁶⁰ V. Uremović, 1997b, 96; M. Melem Hajdarović, 2022, 130.

²⁶¹ V. Uremović, 1997b, 96.

²⁶² Š. Županović, 1995, 207; J. Božanić, 2009, 4-10.

²⁶³ V. Uremović, 1997b, 97.

u *Starkist*²⁶⁴). Ubrzo osniva i brojne druge pogone.²⁶⁵ Crikveniĉani su u prvome redu snabdijevali Bogdanoviĉeve tvornice, a s vremenom poĉinju snabdijevati i brojne druge tvornice koje ĉe niknuti u blizini San Pedra, ali i u svijetu.²⁶⁶

Zanimljiv je podatak kako su hrvatski ribari u San Pedru 1925. godine posjedovali preko 300 brodova, od ĉega su 54 bili tunolovci, dok ĉe 1948. godine posjedovati 100 tunolovaca.²⁶⁷

O uspjehu brodova tunolovaca govori i podatak kako je vlada Sjedinjenih Ameriĉkih DrŹava nakon Drugog svjetskog rata, u sklopu FAO programa UN-a, sagradila viŹe brodova po modelu Petra Draĉiĉa i poklonila ih mnogoljudnoj i ratom iscrpljenoj Kini.²⁶⁸ Osim brodova, SAD Źalje i ribolovnu ekspediciju s ciljem kako bi ameriĉki ribari pomogli kineskim ribarima ovladati suvremenim metodama ribolova. Posade koje su poslone u ekspediciju ĉinili su uglavnom ribari iz San Pedra, a prema podacima koje iznosi sam Ante Viliĉiĉ u svojoj knjizi *Povijesni razvoj suvremenog tunolova*, jedan od predvoditelja ekspedicije bio je Nikola Dragiĉ (Draĉiĉ), sin Petra Draĉiĉa.²⁶⁹ Vlada SAD-a kasnije Źalje posade, koje su ĉinile ekipe crikveniĉkih i dalmatinskih ribara, i u druge dijelove svijeta, primjerice u Australiju, Peru, Ĉile, Havaje, Afriku i sl.²⁷⁰

²⁶⁴ Pod istim imenom tvrtka djeluje i danas, a bavi se preradom tune. Za vrijeme svog postojanja promijenila je nekoliko vlasnika i sjediŹte. Danas je u juŹnokorejskom vlasniŹtvu sa sjediŹtem u Restonu u Virginiji. (op. a.)

²⁶⁵ V. Uremoviĉ, 1997c, 341; J. BoŹaniĉ, 2009, 4.

²⁶⁶ Uremoviĉ navodi brojne tvornice koje su crikveniĉki i dalmatinski ribari snabdijevali u San Pedru i njegovoj okolini. Iznosi i zanimljiv podatak kako su 1953. godine te tvornice snabdijevala ukupno 165 ribarska broda, od ĉega su 101 (odnosno 62%) pripadala ribarima hrvatskog porijekla. Navodi i imena mnogih od tih brodova. ViŹe: V. Uremoviĉ, 1997b, 97; V. Uremoviĉ, 1997c, 341.

²⁶⁷ V. Uremoviĉ, 1997c, 341.

²⁶⁸ J. BoŹaniĉ, 2009, 4.

²⁶⁹ V. Uremoviĉ, 1997b, 99; V. Uremoviĉ, 1997c, 341; J. BoŹaniĉ, 2009, 4.

²⁷⁰ V. Uremoviĉ, 1997b, 99; V. Uremoviĉ, 1997c, 341.

**Slika 19. Petar Dračić (donji red, sredina) i posada prvog modernog tunolovca
(preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 96)**

**Slika 20. Flota crikveničkih i dalmatinskih ribara u San Pedru, Kalifornija
(preuzeto iz V. Uremović 1997b, 97)**

4.2. Tunolov crikveničkih ribara nakon uvođenja brodova tunolovaca

Tunolov uz pomoć brodova *tunolovaca*, opremljenih mrežama tunerama tipa *plivarice* koju je konstruirao Crikveničanin Petar Dračić, na Jadran je došao zahvaljujući Anti Viličiću iz Bola na Braču. Viličić je također bio jedan od hrvatskih ribara koji su emigrirali u Sjedinjene Američke Države i djelovali u San Pedru. Po povratku iz Kalifornije 1928. godine, u Sumartinu daje izgraditi prvi motorni brod *tunolovac* na Jadranu, a daje mu ime *Napredak*. Oprema ga mrežom *tunerom kalifornijskog tipa* te 1929. godine provodi pokus lova tune ovim novim načinom na području ušća Neretve.²⁷¹ Prema Županoviću, iako je Viličićev ulov tom prvom prilikom bio simboličan – tek 12 komada tune, teških od 10 do 12 kg, značio je uspjeh jer se dokazalo kako se Dračićevom mrežom *plivaricom* može loviti tunu i na Jadranu.²⁷² Viličićev *Napredak* potom nastavlja loviti diljem Jadrana²⁷³, a godine 1931. dolazi na područje Kvarnera, najbogatijeg lovišta tune na istočnojadranskoj obali.²⁷⁴

Za razliku od Sjeverne Amerike, gdje se ubrzo nakon Dračićevih pokusa tunolov uz pomoć motornih brodova *tunolovaca* i mreža *plivarica* ukorijenio i intenzivno raširio, taj je proces na Jadranu tekao nešto sporije. Naime, na istočnoj je obali Jadrana u razdoblju od 1931. do 1940. godine djelovalo tek osam brodova *tunolovaca*.²⁷⁵ Među njima našla su se i dva broda iz Crikvenice – *Jadran* i *Sveti Ivan*, oba opremljena 1934. godine.²⁷⁶ Prema Županoviću, svi su tunolovci postizali dobre rezultate. Iznosi kako su svih osam tunolovaca zajedno u razdoblju od 1931. do 1940. godine postignuli u prosjeku ulov od 143 tone, to je 34,8% od ukupnog ulova tunida na istočnojadranskoj obali.²⁷⁷

²⁷¹ J. Božanić, 2009, 4.

²⁷² Š. Županović, 1995, 207.

²⁷³ Isto.

²⁷⁴ T. Rosić, 2019, 39.

²⁷⁵ J. Basioli, 1962, 124; prema T. Rosić, 2019, 40.

²⁷⁶ V. Uremović, 1997b, 32-33.

²⁷⁷ Š. Županović, 1995, 207.

	Naziv broda tunolovca	Pojavio se u tunolovu	Dužina broda (m)	Snaga brodskog motora (KS)	Luka pripadnosti
1.	Napredak	1929.	17	50	Bol
2.	Thynnus	1932.	-	-	Mali Lošinj
3.	Tunolovac	1932.	20	110	Kali
4.	Jadran	1934.	22	100	Crikvenica
5.	Sv. Ivan	1934.	17	36	Crikvenica
6.	Vitlov	1934.	20	110	Kali
7.	Toneador	1934.	-	-	Veli Lošinj
8.	Kolega	1938.	20	150	Kali

Tablica 1. Brodovi tunolovci na Jadranu od 1931. do 1940. godine (prema J. Basioli, 1962, 123; preuzeto iz T. Rosić, 2019, 40)

Usporeno širenje tunolova uz pomoć brodova tunolovaca u prvome je redu bio rezultat nesuglasica koje su proizašle iz nezadovoljstva vlasnika stajaćih tunera koji su se osjetili ugroženima i oštećenima pojavom novog načina tunolova.²⁷⁸ Već su prvi ulovi tunolovaca ukazali na izvanredne mogućnosti koje pruža ta nova metoda tunolova.²⁷⁹ Naime, tunolovci su jednim opasivanjem uspijevali uloviti ulov koji je premašivao „prosijek ulova velike većine tunera u svih šest mjeseci sezone jedne godine“.²⁸⁰ Kako ribari nisu imali velike mogućnosti za pronalazak zaposlenja van stajaćih tunera, posebice u kontekstu velike gospodarske krize (1929. – 1933.), strahovali su od utjecaja novog načina tunolova na smanjenje ulova tune na stajaćim tunerama te od pogoršanja ionako teških uvjeta za stjecanje prihoda neophodnih za život.²⁸¹

Sukob oko uvođenja motornih tunolovaca u kanale Hrvatskog primorja, to jest u interesnu sferu brojnih stajaćih tunera²⁸², kulminirao je 1932. godine na velikoj protestnoj skupštini ribara Hrvatskog primorja, koja se održala upravo u Crikvenici.²⁸³ Na iskazano

²⁷⁸ J. Basioli, 1984, 193; T. Rosić, 2019, 39.

²⁷⁹ A. Ružić-Barbić, 2004, 212.

²⁸⁰ Isto.

²⁸¹ Isto.

²⁸² Prema Rosić, tada je na prostoru Hrvatskog primorja djelovalo 38 stajaćih tunera. Vidi: T. Rosić, 2019, 35-39.

²⁸³ J. Basioli, 1984, 193; T. Rosić, 2019, 39.

nezadovoljstvo ribara reagira uprava Savske banovine iz Zagreba²⁸⁴ koja je izdala naredbu „kotarskim načelnicima u Hrvatskom primorju da do daljnje odredbe zabrane svaki lov tuna motornim tunolovcima u području Hrvatskog primorja, u kanalima zatvorenima sa svih strana nizom otočja, a to se odnosilo na dio Riječkog zaljeva, Vinodolski i Velebitski kanal i područje oko otoka Raba i Paga.“²⁸⁵ Kako je navedena naredba donesena mimo Direkcije pomorskog saobraćaja u Splitu, u čijoj su nadležnosti bila sva pitanja vezana uz morsko ribarstvo pa tako i lov tune brodovima *tunolovcima*, napetosti oko ovog pitanja postale su još izraženije.²⁸⁶ Direkcija se suprotstavila upravi Savske banovine te je izdala naredbu lučkoj kapetaniji na Sušaku kako ne smije „izvršavati naredbe Banske uprave iz Zagreba, ukoliko se protive naredbama i propisima Pomorske uprave“.²⁸⁷ Spomenuti kontradiktorni naputci nisu jasno definirali status tunolova uz pomoć brodova tunolovaca te su se polemike i rasprave nastavile tijekom cijelog desetljeća.

U tom kontekstu se razvija i nekolicina preostalih tunolovaca koji su djelovali na Jadranu u ostatku desetljeća. Potaknuti uspjehom dalmatinskih tunolovaca *Napredak* iz Bola na Braču i *Tunolovac* iz Kali na Ugljanu, Crikveničani 1934. godine opremaju dva broda i započinju s tunolovom *kalifornijskog tipa*.²⁸⁸ Za opremanje broda *Jadran* zaslužan je Crikveničanin Ivan Car – Vlašić, također jedan od povratnika iz San Pedra. On je sa suradnicima kupio brod *Ban Berislavić* i dao ga prenamijeniti u tunolovca u brodogradilištu u Klimnu na otoku Krku.²⁸⁹ Iste godine i Roko Car – Didon, zajedno s kolegama iz ribarske zadruge *Rak*²⁹⁰, prepravlja jednog svog kočara u tunolovca. Riječ je bila o brodu *Jupiter* koji je također poslan u brodogradilište u Klimnu kako bi ga se prepravilo za potrebe tunolova, a pritom je dobio i novo ime – *Sv. Ivan*.²⁹¹ Posadu oba crikvenička tunolovca činili su Crikveničani.²⁹² S obzirom na to da mreža koju je Viličić donio u Dalmaciju nije u potpunosti odgovarala lokalnim uvjetima Hrvatskog primorja, Crikveničanin Osip (Josip) Car – Garac,

²⁸⁴ Prema teritorijalnom ustroju Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine na banovine, Crikvenica je došla pod upravu Savske banovine sa sjedištem u Zagrebu. (op. a)

²⁸⁵ J. Basioli, 1984, 193.

²⁸⁶ Isto.

²⁸⁷ Isto.

²⁸⁸ V. Uremović, 1997b, 32; T. Rosić, 2019, 40.

²⁸⁹ V. Uremović, 1997b, 32.

²⁹⁰ Riječ je o jednoj od ribarskih zadruga koja je djelovala u Crikvenici. Rasformirana je 1934. godine. Svi brodovi zadruge bili su pritom prodani Banovini, osim broda *Jupiter* koji će se prenamijeniti u tunolovca *Sv. Ivan*. Riječ je o brodu čiji je vlasnik postao Roko Car – Didon. Više: V. Uremović, 1997b, 33.

²⁹¹ V. Uremović, 1997b, 32-33.

²⁹² O posadi tunolovaca *Jadran* i *Sv. Ivan* više u: V. Uremović, 1997b, 33.

također povratnik iz San Pedra, prekraja postojeću mrežu i prilagođava ju ovdašnjim uvjetima. Riječ je o mreži koja je na ovom prostoru postala poznata pod nazivom *jatarica*.²⁹³

Tijekom 1930-ih godina svih je osam tunolovaca djelovalo na čitavom Jadranu tijekom cijele godine. Prema podacima koje iznosi Uremović, njihova je suradnja bila česta, vrlo dobra i korektna te su se ponekad, u prilikama kad se lovilo puno tune, udruživali i surađivali u lovu.²⁹⁴ Također, poznat je i podatak kako su se neke družine dalmatinskih tunolovca sidrile u crikveničkoj luci, to jest imale svojevrstu bazu u Crikvenici prilikom tunolova na sjevernom Jadranu.²⁹⁵

Slika 21. Tunolovci u crikveničkoj luci 1937. godine. Na slici: *Sv. Ivan* (Crikvenica), *Vitlov* (Kali), *Napredak* (Bol), *Jadran* (Crikvenica) i *Kolega* (Kali), te kočar *Marijan* (Crikvenica) (preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 34)

Na sporiји razvoj tunolova s motornim brodovima tunolovcima i kružnim mrežama plivaričama tijekom prvog desetljeća uporabe istih na Jadranu utjecalo je i slabljenje lovine tune.²⁹⁶ Tunolovci prolaze kroz izrazito tešku krizu 1939. godine kada je došlo do velikog poremećaja na tržištu. Riječ je o razdoblju koje je obilježio slab interes talijanskih kupaca za

²⁹³ V. Uremović, 1997b, 31-32.

²⁹⁴ Isto, 34.

²⁹⁵ Isto.

²⁹⁶ J. Basioli, 1984, 193.

otkup, nezainteresiranost domaće industrije za preradu ribe, to jest za preradu tunida, i jako visoke pristojbe za prodaju ribe na nekim ribarnicama.²⁹⁷ S obzirom na vrlo nisku lovinu tunida u razdoblju uoči Drugog svjetskog rata, nadležne su vlasti smatrale nepotrebnim graditi nove tunolovce. Čak je Direkcija pomorskog saobraćaja iz Splita u proljeće 1940. godine izdala zabranu nabavke i izgradnje novih brodova tunolovaca i mreža za tunolov, bez njezinog prethodnog dopuštenja.²⁹⁸ Također, zabranila je djelovanje tunolovaca tijekom ljetnog razdoblja u kanalima otoka Krka, Prvića, Golog, Raba i Paga, čime je pogodovala ribarima koji su lovili stajaćim tunerama.²⁹⁹

Razdoblje intenzivnijeg razvoja i porasta broja brodova tunolovaca na Jadranu nastupilo je po završetku Drugog svjetskog rata. U razdoblju od 1949. do 1958. godine opremljena su 34 velika motorna broda tunolovca čija je dužina bila od 20 do 26 metara.³⁰⁰ Prema Basioliju, ta je brojka bila pretjerana s obzirom na smanjenu prisutnost jata tuna u Jadranu.³⁰¹ Kako se veliki broj tunolovaca pokazao nerentabilnima, mnogi su morali preći na kombinirani ribolov, to jest uz tunolov se počinju baviti i lovom male plave ribe mrežom *plivaricom* ili kočarenjem.³⁰²

Dva najstarija crikvenička tunolovca – *Jadran* i *Sv. Ivan* – potopljena su u vrijeme Drugog svjetskog rata³⁰³. Prvi tunolovci koji se koriste u Crikvenici nakon rata bili su brodovi *Nikola Car*, *Palamida* te američki *Sunset*. Zanimljivo je spomenuti kako i ranije spomenuti tunolovac *Tunolovac* iz Kali na otoku Ugljanu nakon rata djeluje u sklopu kotarskog poduzeća *Napredak* iz Crikvenice (1949.-1952.), ali i kasnije. I njegovu su posadu tad činili Crikveničani.³⁰⁴

²⁹⁷ Isto, 194.

²⁹⁸ Isto.

²⁹⁹ J. Basioli, 1962, 123; T. Rosić, 2019, 40.

³⁰⁰ J. Basioli, 1984, 194.

³⁰¹ Isto.

³⁰² J. Basioli, 1984, 194; T. Rosić, 2019, 40-41.

³⁰³ Prema Uremoviću, oba broda je za vrijeme Drugog svjetskog rata preuzela partizanska vojska. *Sveti Ivan* je potopila njemačka vojska 1944. godine kraj Svetog Jurja u blizini Senja, dok je *Jadran* potopljen zabunom od strane engleskih zrakoplova iste godine kraj Oliba. Više: V. Uremović, 1997b, 33.

³⁰⁴ V. Uremović, 1997b, 35.

Slika 22. Brod *Tunolovac* prilikom istovara velikog ulova u riječkoj luci, fotografija iz 1955. godine. Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Usprkos modernizaciji tunolova i efikasnosti brodova tunolovaca, kroz čitavu prvu polovicu 20. stoljeća crikvenički su se ribari prvenstveno bavili tunolovom na stajaćim tinerama diljem Hrvatskog primorja. Ipak, masovna pojava brodova tunolovaca s kružnim mrežama *plivaricama* nakon Dugog svjetskog rata utjecala je na povećanje nerentabilnosti stajaćih tunera i na njihovo zamiranje.³⁰⁵ Naime, tunolovci su lovili u unutrašnjim kanalima i na otvorenom moru te su raspršivali jata tuna pa se ona nisu približavala stajaćim tinerama uz obalu. Osim toga, na smanjenje broja tune utjecali su i drugi faktori poput sve veće buke pomorskog i turističkog prometa, ali i industrijalizacija pojedinih tunolovnih područja (primjerice Bakarski zaljev).³⁰⁶ Tunolovke na crikveničkom području postepeno se gase tijekom 20. stoljeća zbog nerentabilnosti. Tunere u Selcu i na Kačjaku³⁰⁷ napuštene su 1934.

³⁰⁵ J. Basioli, 1984, 179.

³⁰⁶ Isto.

³⁰⁷ Prema različitim povijesnim izvorima poznato nam je kako su na poluotoku Kačjak djelovale dvije različite tunere – jedna na njegovoj istočnoj, a jedna na zapadnoj strani. Najstariji trag postojanja tunere na Kačjaku moguće je uočiti na katastarskom planu iz 1862. godine, a riječ je o tineri na istočnoj obali poluotoka, okrenutoj prema uvali Bršćanovica. Tunera se tada nalazila na području Općine Sveti Jakov Šiljevica. Nije poznato u čijem je bila

godine³⁰⁸, dok je najuspješnija tunera crikveničkog područja u Svetom Jakovu³⁰⁹ djelovala sve do 1955. godine.³¹⁰ Tunolov na stajaćim tunerama u Hrvatskom primorju zamire 1960-ih godina.³¹¹

Slika 23. Tunera u uvali Perčin u Svetom Jakovu (Jadranovo), fotografija iz 1930-ih godina. Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

vlasništvu niti do kada je bila u funkciji. O postojanju druge tunolovke, sada na zapadnoj obali Kačjaka, svjedoči položajni nacrt kojeg je izradio inž. Stjepan Rovešnjak 1926. godine za zadrugu *Sv. Jakov* sa sjedištem u Svetom Jakovu (Jadranovo). Poznat je podatak kako je na tuneri 1932. godine bilo zaposleno deset ribara, a djelovala je do 1934. godine kada zamire zbog nerentabilnosti. Više: S. Škrgatić i A. Manestar, 2019, *Dramalj*, Dramalj: Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenčić“, 2019, 17-18.

³⁰⁸ Nerentabilnost tunera u Selcu i na Kačjaku uzrokovana je pojedinim infrastrukturnim izmjenama obalnog područja uz same tunere. Dok je tunera u Selcu ukinuta u kontekstu proširenja kupališta u vrijeme sve značajnijeg turističkog razvoja mjesta, za tuneru na Kačjaku se pretpostavlja kako je postala nerentabilna zbog izgradnje novog gata koji je, prema mišljenju ribara, odvrtao tunu od stajaće tunere. Više u: J. Basioli, 1957, 137; T. Rosić, 2019, 36.

³⁰⁹ Više o značaju tunere u Svetom Jakovu u razdoblju od 1906. do 1955.: V. Uremović, 1997b, 30-31.

³¹⁰ J. Basioli, 1984, 187; V. Uremović, 1997b, 31.

³¹¹ J. Basioli, 1984, 176-188.

5. IVAN SKOMERŽA I PREGOVORI UOČI POTPISIVANJA *BRIJUNSKJE KONVENCIJE O RIBOLOVU* IZ 1921. GODINE

Jedan od značajnih momenata u povijesti crkveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća bilo je sudjelovanje Ivana Skomerže Mlađeg, kao stručnjaka za ribarstvo na Hrvatskom primorju, u pregovorima s ciljem rješavanja jednog od gorućih pitanja ribarstva na Jadranu na nacionalnoj, ali i međunarodnoj razini toga vremena. Riječ je bila o pitanju razgraničenja ribolovnih zona između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, a sve je rezultiralo potpisivanjem *Brijunske konvencije o ribolovu* 1921. godine.

Problem nadiranja talijanskih kočara, posebice onih iz grada Chioggie – *Ćozota*, na istočne obale Jadrana višestoljetni je problem koji je kulminirao po završetku Prvog svjetskog rata 1918. godine, u kontekstu političkih promjena koje su se javile kao posljedica raspada Austro-Ugarske Monarhije i dolaska hrvatskih prostora pod novo državno uređenje – Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Formiranje nove države na hrvatskoj obali Jadrana intenziviralo je pitanje neriješenosti ribolovnog razgraničenja s Kraljevinom Italijom, koje je naslijeđeno iz prethodnih stoljeća jer ni u vrijeme austrijske vlasti nije postojao značajniji angažman kojim bi se sustavno riješilo to pitanje.

Jadransko more je još od antičkih vremena preko srednjeg vijeka pa do novog vijeka bilo u „žarištu vanjske politike gospodara njegove istočne i zapadne obale“.³¹² Tomu je prvenstveno bio razlog taj što je gospodarenje Jadranskim morem i njegovim resursima bio izvor prihoda važnih za opstanak brojnih društvenih skupina, naroda i državnih tvorevina koje su gospodarile njegovim obalama.³¹³ Ribari s prostora današnje Italije postaju značajnije prisutni na našoj obali tek od 18. stoljeća kada se počinju služiti dubinskim povlačnim mrežama parancelama i tartanama³¹⁴, prethodnicama današnjih kočća, a ubrzo i samim kočćama.³¹⁵ Prvi spomeni slučajeva povreda lovišta ribe od strane talijanskih ribara u teritorijalnim morima

³¹² S. Reiter, 2015, 298.

³¹³ Isto.

³¹⁴ S obzirom na to da je zapadna, talijanska obala Jadrana bila vrlo jednolična, s velikim pličinama i bez uvala i otoka, talijanski se ribari ne bave u većoj mjeri obalnim ribolovom. Naime, zapadna obala Jadrana, zbog svojih prirodnih datosti, nije bila pogodna za istezanje obalnih mreža potegača. Stoga su talijanski ribari, primorani na ribolov udaljen od obala, vrlo brzo razvili dubinski ribolov povlačnim mrežama. Parancele su počeli najprije upotrebljavati ribari iz Apulije, a tartane ribari iz Chioggie. Povlačili su ih dva broda na jedra. Više u: J. Basioli, 1984, 197.

³¹⁵ J. Basioli, 1984, 198.

dalmatinskih i istarskih općina datiraju iz četvrtog desetljeća 18. stoljeća kada još nisu postojale određene granice teritorijalnog mora pojedinih komuna.³¹⁶ Iako su obalne općine tijekom ranog novog vijeka dobile pravo isključivog ribolova unutar jedne milje od svoje obale te pravo da to isto pravo daju u zakup, često je dolazilo do sporova uzrokovanih nepostojanjem jasno definiranih granica teritorijalnih voda jadranskih komuna i općina.³¹⁷

Prisutnost talijanskih ribara, posebice *Ćozota* na sjevernom Jadranu, intenzivira se tijekom 19. stoljeća³¹⁸. Domaći ribari, sve od istarske obale pa do južne Dalmacije, često su iznosili svoje prigovore na ribarenje talijanskih ribara dubinskim povlačnim mrežama. Isticali su kako talijanski ribari, ribarenjem u blizini obale, nanose štetu njihovom obalnom ribolovu jer straše ribu te uništavaju riblju mlađ čime uzrokuju „neplodnost mora“.³¹⁹

Kako bi se razumjela problematika nepostojanja jasnog razgraničenja ribolovnih zona, važno je ukratko sagledati proces donošenja zakonodavnih osnova kojima se pokušalo regulirati ribarenje na Jadranu uoči kulminacije problema koji je doveo do pregovora i potpisivanja *Brijunske konvencije o ribolovu* 1921. godine. Prva poznatija uredba kojim se pokušalo regulirati ribarenje na Jadranu bila je uredba kojom je Venecija 1786. godine zabranila svojim podanicima ribolov izvan austrijskih obala Tršćanskog zaljeva.³²⁰ Prve značajnije uredbe koje su regulirale ribolov na Jadranu bile su one donesene od strane francuskog providura Vincenza Dandola za vrijeme francuske uprave početkom 19. stoljeća.³²¹ Dandolo je najprije 1807.

³¹⁶ Isto, 198-199.

³¹⁷ S. Reiter, 2015, 298.

³¹⁸ Bitno je napomenuti kako nisu u svim situacijama talijanski ribari dolazili na lovišta istočne obale Jadrana „na svoju ruku“, već je bilo i slučajeva kada su pozivani od strane pojedinih gradova ili općina pod uvjetom da redovito opskrbljuju ribarnice tih gradova. Primjerice, tijekom 19. stoljeća ribari iz Chioggie imali su dopuštenje za ribolov dobiven od strane vlasti Rijeke, Krka i Punta, a dužni su bili redovito opskrbljivati ribom. Slična situacija se spominje i na prostoru južnog Jadrana, primjerice u Splitu i Makarskoj, ali je riječ bila o kočarenju ribara iz Apulije. Spomenuti gradovi i općine, koji su davali ustupke talijanskim ribarima, morali su se suočavati s nezadovoljstvom i prosvjedima svojih lokalnih ribara. Basioli ističe kako se „sve do 1863. god. može (...) pratiti niz odluka koje su zabranjivale, dopuštale, uvjetovale, potvrđivale ili temeljito uklanjale ribolov ćozotskih i apulijskih kočara uz naše obale“ te su „vlasti, koje su vodile brigu o tom ribolovu, dolazile (...) u takav položaj da su se na svakom koraku sukobljavale s vlastitim propisima, a ozlojeđeni domaći i inozemni ribari u tome su uvijek nalazili otvoreno polje za nove prigovore“. Takva situacije traje sve do 1884. godine kada, zahvaljujući sklopljenim ugovorima između Austro-Ugarske i Italije, talijanski ribari stječu pravo ribarenja na udaljenost od jedne milje od naših obala Jadrana. Više u: J. Basioli, 1984, 203-205.

³¹⁹ J. Basioli, 1984, 201-203.

Pitanje utjecaja kočarenja na smanjenje ribljih zajednica je pitanje koje oduvijek prati kočarenje. Riječ je o problematici koja je zadavala brige i našim ribarima koji su se bavili kočarenjem u kasnijim razdobljima, kao i nadležnim vlastima. O problematici kočarenja često se raspravlja i danas. (op. a.)

³²⁰ S. Reiter, 2015, 298.

³²¹ Isto.

godine proglasio „slobodan ribolov i oslobođenje svježe ribe od svih nameta“, a zatim 1808. godine dekretom (poznat kao *Dandolov dekret*) „regulirao ribolov ovisno o dobu godine i vrsti riba koje se love, vodeći računa i o potrebitoj dokumentaciji za ribolov“. ³²² Prema Reiter, to je bio „ozbiljan iskorak u pravnom reguliranju ribolova na Jadranu“. ³²³

Nakon poraza Napoleonove Francuske 1813. i Bečkog kongresa 1815. godine, istočnojadranska obala potpada pod vlast Habsburške Monarhije. Austrijske su vlasti pažnju regulaciji ribolova na Jadranu pridale 1820-ih godina kada su izdale proglas kojim je stranim ribarima zabranjen lov na udaljenosti unutar jedne milje od obale. ³²⁴ Navedenu su odredbu proširili 1833. godine odredbom kojom su zabranili kočarenje unutar dvije milje od obale te u kanalima užima od tri milje. ³²⁵ Sljedeću važnu odredbu vlada donosi 1835. godine kada objavljuje *Disciplinski pravilnik o morskom ribolovu (Regolamento disciplinare per la pesca di mare sulle coste del Golfo Adriatico)* koji je bio na snazi na „mletačkom, istarskom i dalmatinskom primorju“. ³²⁶ Pravilnikom je dozvoljen slobodan ribolov u zoni udaljenoj jednu milju od obale, dok je unutar te milje ribolov bio dozvoljen isključivo lokalnom stanovništvu. ³²⁷ Interes Austro-Ugarske Monarhije za Jadran postaje nešto veći u drugoj polovici 19. stoljeća, nakon ujedinjenja Italije koja je na Jadran gledala kao na „svoje more“ – *Mare nostrum*. ³²⁸ Nezadovoljstvo talijanskih ribara austrougarskom odredbom o ribarstvu kojom se pokušalo ograničiti njihovo kočarenje na udaljenost od tri milje od obale, rezultiralo je konferencijom između dviju država u Goriziji 1884. godine. ³²⁹ Na temelju tih pregovora Austro-Ugarska je dozvolila talijanskim ribarima ribolov u njezinom obalnom moru, osim u pojasu jedne milje uz obalu. ³³⁰ Prema Basioliju, ta je naredba bila „lakouman potez“ kojim su talijanskim ribarima dani ustupci koji su „uzrokovali (...) golemu štetu našem obalnom stanovništvu“. ³³¹ Basioli ističe kako je austrijske vlasti, uz određene carinske olakšice pri izvozu usoljene ribe u Italiju, prevario ponuđeni reciprocitet – mogućnost odlaska naših ribara u talijanske vode. Taj je reciprocitet postojao samo na papiru jer naši ribari nisu imali ni plovila ni ribolova sredstva

³²² Isto, 298-299.

³²³ Isto, 299.

³²⁴ Isto.

³²⁵ Isto.

³²⁶ J. Basioli, 1984, 199.

³²⁷ Lokalni su ribari čak morali dokazivati svoje boravište u pojedinoj općini tako što su posjedovali dozvole za ribarenje s navedenim boravištem. Više u: S. Reiter, 2015, 299.

³²⁸ S. Reiter, 2015, 299.

³²⁹ Isto, 299-300.

³³⁰ J. Basioli, 1984, 200.

³³¹ Isto.

kojima bi se mogli uputiti na ribarenje u smjeru talijanske obale.³³² Odredbe koje su uslijedile nakon konferencije u Goriziji 1884. postale su zakonodavni okvir koji je ostao u primjeni sve do Prvog svjetskog rata.³³³

Kao što je i ranije navedeno, po završetku Prvog svjetskog rata dolazi do raspada Austro-Ugarske Monarhije, proglašenja Države SHS, a zatim i formiranja Kraljevine SHS. Okolnosti na jadranskoj obali u kontekstu spomenutih političkih promjena postaju vrlo nemirne i nesigurne.³³⁴ Italija u skladu s odredbama donesenim prilikom primirja, ali i s odrednicama tajnog Londonskog ugovora³³⁵ iz 1915. godine, okupira brojne istočnojadranske gradove i otoke.³³⁶ Osim toga, uspostavlja i svoju kontrolu nad Rijekom, gdje je osnovana slobodna i neovisna država,³³⁷ te ju postepeno i okupira. Neodređeni pravni status obalnih krajeva u poslijeratnim godinama rezultirao je i nemogućnošću zakonskog uređenja ribarenja na Jadranu.³³⁸ Nakon neuspjelih pregovora na poslijeratnoj konferenciji u Parizu, ali i pregovora između Kraljevine Jugoslavije i Italije 1919. godine, pitanje ribolova nije riješeno niti prilikom sklapanja Rapallskog ugovora 1920. godine³³⁹. Ugovorom je tek određeno kako bi se pitanje ribolova trebalo riješiti zajedničkim dogovorom vlada dviju država.³⁴⁰

Krajem 1920. godine u Italiji su se javili glasovi koji su zagovarali početak priprema za sazivanje konferencije gdje bi se sklopio novi ugovor o ribolovu. U talijanskim novinama upozoravalo se talijansku vladu kako bi se trebala zauzeti za interese talijanskog ribarstva i što prije postići „za Talijane slobodu ribolova u 'prostranim i u ribolovu veoma važnim teritorijalnim vodama Jugoslavije“.³⁴¹ Zalagali su se za to da se omogući talijanskim ribarima opskrba ribom na području teritorijalnih voda te da se isključivo pravo ribarenja za stanovnike

³³² Isto, 200-201.

³³³ S. Reiter, 2015, 300.

³³⁴ Isto, 301.

³³⁵ Riječ je o tajnom sporazumu sklopljenom za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata između Kraljevine Italije i zemalja Antante (Francuske, Velike Britanije i Rusije) kojim je Italiji trebala pripasti obala Tršćanskog zaljeva i Istre sve do Kvarnera, dalmatinska obala između Lisarice/Tribnja i rta Ploče kod Rogoznice, kvarnerski otoci Cres, Lošinj i njima obližnji otočići te svi dalmatinski otoci izuzev Hvara, Brača, Šolte, Drvenika Velog i Drvenika Malog. Više u: S. Reiter, 2015, 301.

³³⁶ Isto.

³³⁷ Isto.

³³⁸ Isto, 302.

³³⁹ Rapallskim ugovorom iz 1920. godine Italiji je prepuštena Istra (bez općine Kastav), Zadar s okolnim područjem te otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža zajedno okolnim hridima i otočićima. Prema: S. Reiter, 2015, 302.

³⁴⁰ S. Reiter, 2015, 302.

³⁴¹ J. Basioli, 1984, 206.

obalnih općina ograniči na zone udaljene jednu milju od obale.³⁴² S druge strane, na istočnoj se obali Jadrana pripremao otpor talijanskim pretenzijama. Tako je 30. studenog 1920. godine splitski list *Jadranski Merkur* pozivao:

„da dignemo glas, i da se na konferenciju o ribarstvu povedu naši ribarski stručnjaci. Oni će moći paralizirati već gotov plan talijanskih ribarskih stručnjaka. Talijani će doći pripremljeni sa svim podacima i zahtijevati da nam i u ovome metnu klin na našim obalama, da bismo i u ovome izvukli tanji kraj.“³⁴³

Tako se u Splitu u siječnju 1921. godine održala velika ribarska skupština sa samo jednom točkom dnevnog reda – *Sačuvanje ribarskih interesa pri sklapanju trgovačkih ugovora s Italijom*.³⁴⁴ Predstavnici ribara izrazili su nezadovoljstvo postignutim dogovorima, istaknuli su potrebu zaštite jugoslavenskih interesa u budućim sporazumima te su zatražili zaštitu Jadranskog mora za jugoslavenske ribare.³⁴⁵ Također, naglasili su kako, ukoliko dođe do potrebe, Talijanima mogu dati ustupke samo u pojedinim zonama, s time da se pritom ne ugrožavaju domaći interesi.³⁴⁶ Frane Ivanišević, stručnjak za ribolov koji je surađivao s Petrom Lorinijem, tom je prilikom istaknuo kako:

„S političkim ugovorom u Rapallu i s ovim što će se sklopiti mi Jugoslaveni hoćemo mir, ali mir ne može biti dok ne bude pravice, da svatko uživa nesmetano svoj posjed. Talijan da lovi u svojim, a Jugoslaven u svojim vodama. U ovom smislu dignimo svoj dostojanstven glas, neka se čuje i u Rimu i u Beogradu.“³⁴⁷

Trgovački pregovori između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS započeli su u svibnju 1921. godine u Beogradu. Oni su istodobno bili i pregovori za sklapanje ribarske konvencije.³⁴⁸ Kraljevinu SHS su zastupali pregovarači Petar Lorini i Frane Ivanišević.³⁴⁹ Obojica su bili stručnjaci za ribolov koji imali veliko iskustvo rada u institucijama austrougarske države koje su se bavile pitanjima ribolova.³⁵⁰ Lorini je, primjerice, ranije djelovalo kao ribarski inspektor

³⁴² S. Reiter, 2015, 302.

³⁴³ J. Basioli, 1984, 206-207.

³⁴⁴ Isto, 207.

³⁴⁵ S. Reiter, 2015, 303.

³⁴⁶ Isto.

³⁴⁷ J. Basioli, 1984, 207.

³⁴⁸ V. Uremović, 1997b, 83.

³⁴⁹ J. Basioli, 1984, 207; S. Reiter, 2015, 304.

³⁵⁰ S. Reiter, 2015, 304.

pri austrougarskom Ministarstvu pomorstva te je poznat po brojnim inovacijama kojima je nastojao unaprijediti ribarstvo.³⁵¹ Lorini i Ivanišević su se u prvoj fazi pregovora zalagali za zabranu ribolova talijanskim ribarima u blizini obale te su tražili postavljanje granice teritorijalnog mora na udaljenosti od pet morskih milja od obale.³⁵² Za vrijeme trajanja prve faze pregovora u svibnju, Lorini i Ivan Skomerža korespondiraju. Prema Reiter, iz jednog pisma pronađenog u osobnom arhivu Petra Lorinija, saznaje se da je Skomerža u svibnju iste godine jugoslavenskom vodstvu predao svoje mišljenje u svezi razgraničenja ribolovnih zona.³⁵³ Skomerža se u pismu osvrnuo na prijedloge koje je Lorini iznio tijekom pregovora pišući mu: „Šteta, što nisam čitao onog vašeg, ali držim, da se ne razilazimo u načelu: svakom svoje, a što kome Bog da!“³⁵⁴

Nakon privremenog prekida, pregovori su se nastavili u lipnju 1921. godine. Sada je uz Petra Lorinija glavnu riječ na jugoslavenskoj strani preuzeo Ivan Skomerža, kao stručnjak za ribarstvo na Hrvatskom primorju.³⁵⁵ S obzirom na to da je sjeverni Jadran bio područje na kojem su Talijani mogli ostvariti najviše svojih ambicija³⁵⁶, ne iznenađuje što se u pregovore uključio i Skomerža. Lorini i Skomerža su u nastavku pregovora odlučno ustrajali na ranije iznesenim zahtjevima.³⁵⁷ S obzirom na to da se Skomerža tijekom pregovora energično suprotstavljao, kritizirao Vladu pod vodstvom Nikole Pašića, poznatoj po popuštanju i podilaženju Talijanima, i srčano branio interese domaćih ribara, isključen je iz komisije uoči zaključenja pregovora bez ikakvog obrazloženja.³⁵⁸

Spomenuti nastavak pregovora u lipnju i srpnju 1921. godine rezultirao je napretkom u odnosima dviju država te su trgovački sporovi riješeni nacrtom Trgovačkog sporazuma, zaključenim 12. srpnja 1921. godine. Sporazum je trebao poslužiti kao osnova za rješavanje

³⁵¹ Isto.

³⁵² J. Basioli, 1984, 207; S. Reiter, 2015, 304.

³⁵³ S. Reiter, 2015, 304.

³⁵⁴ Isto.

³⁵⁵ J. Basioli, 1984, 207; S. Reiter, 2015, 304.

³⁵⁶ S. Reiter, 2015, 303.

³⁵⁷ J. Basioli, 1984, 207; S. Reiter, 2015, 304.

Sanja Reiter u radu *Ribolovno razgraničenje između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije kroz prizmu Brijunske konvencije o ribolovu iz 1921. godine* napominje kako je postojala svijest o mogućnosti potrebe za davanjem pojedinih ustupaka Talijanima. Kao primjer navodi kako je Lorini u jednom pismu upućenom upravitelju Lučkog ureda spomenuo kako je savjetovao jugoslavenske delegate da se Talijanima, u slučaju negodovanja, ponude ustupci za ribolov između Cresa i Raba. Slični prijedlozi su spominju se i u izvještaju *Corriere di Zara*, sastavljenom krajem lipnja 1921. godine. Više u: S. Reiter, 2015, 304.

³⁵⁸ J. Basioli, 1984, 207; V. Uremović, 1991, 340; V. Uremović, 1997a, 187; V. Uremović, 1997b, 83; V. Uremović, 1997c, 340.

preostalih pitanja na daljnjim pregovorima.³⁵⁹ Među neriješenim pitanjima preostala je potreba za definiranjem zajedničkih ribolovnih zona, imajući pritom na umu zaštitu jadranskog ribljevog fonda.³⁶⁰

Pregovori su nastavljeni 11. kolovoza 1921. godine, ali se oni više nisu odvijali u Beogradu, već na Brijunima. Delegacija Kraljevine SHS u nastavku je pregovora bila bitno izmijenjena. Osim što je delegacija ostala bez izbačenog Ivana Skomerže, ostala je i bez Petra Lorinija, koji je preminuo u Beogradu 17. srpnja 1921. godine.³⁶¹ Tako su pregovori nastavljeni bez dvojice važnih zagovaratelja interesa domaćih ribara. I nakon što je izbačen iz delegacije, Skomerža se nastavlja „boriti (...) svim silama da šteta bude što manja, svjestan odnosa snaga dviju delegacija“.³⁶² Nastavlja upozoravati jugoslavensku delegaciju ukazujući na slabosti jugoslavenske strane i na prednosti koju su imali Talijani. Kako bi se osigurala kakva takva jednakost i ravnopravan odnos, Skomerža je predlagao kompromisno rješenje koje je zamišljao u obliku osnivanja zajedničkog mješovitog ribolovnog i istraživačkog društva pod imenom *Jugoslavensko-Talijansko udruženje za ribarštinu na Jadranu* (tal. *Associazione Italo-Jugoslava per la pesca Adriatica*).³⁶³ Skomerža je rješenje vidio u postizanju suradnje ribara s obje obale Jadrana kojom bi se eliminirala međusobna netrpeljivost te se zajednički što povoljnije iskoristilo resurse iznesene iz mora.³⁶⁴

Nakon što je nova delegacija prekrstarila Jadranom i vratila se na Brijune, zaključila je pregovore početkom rujna 1921. godine potpisivanjem *Konvencije o ribolovu na Jadranu*, poznatijom kao *Brijunska konvencija o ribolovu*.³⁶⁵ Konačni nacrt sporazuma držan je danima u tajnosti te je tekst konvencije službeno objavljen tek sredinom rujna.³⁶⁶ I prije objave konvencije, u javnosti je postalo jasno kako će Kraljevina SHS „dati više no što dobiva“, a Italija „dobiti više no što daje“.³⁶⁷ To jest, bilo je jasno kako je ribarstvo žrtvovano na račun

³⁵⁹ S. Reiter, 2015, 304-305.

³⁶⁰ Isto, 305.

³⁶¹ Prema podacima iz arhive Ivana Skomerže koje navodi Uremović u monografiji *Povijest crikveničkog ribarstva*, Petar Lorini bio je teško bolestan i nemoćan prilikom odlaska na pregovore u Beograd. No, sam je izjavio: „Pođem li u Beograd, bit će to moja smrt, ne pođem li, bit će to moja sramota, jer tamo neće biti nikoga iz Dalmacije da uspješno brani i obrani naša prava pred Talijanima“. Prema: V. Uremović, 1997b, 83.

³⁶² V. Uremović, 1997b, 83.

³⁶³ Isto.

³⁶⁴ Isto.

³⁶⁵ J. Basioli, 1984, 208.

³⁶⁶ J. Basioli, 1984, 208; S. Reiter, 2015, 306.

³⁶⁷ J. Basioli, 1984, 208.

drugih trgovinskih koncesija.³⁶⁸ Kraljevina SHS ratificirala je konvenciju tek 13. prosinca 1923. godine.³⁶⁹

Brijunskom konvencijom o ribolovu utvrđeno je, u većini slučajeva, razgraničenje ribolovnih zona na udaljenosti od jedne nautičke milje koja se mjerila od obale i otoka, a rjeđe od manjih otočića i grebena.³⁷⁰ Također, konvencijom su na teritoriju obuhvaćenim sporazumom utvrđene različite ribolovne zone: zone pod jedinstvenim državnim suverenitetom te zone „zajedničkog ribolova“.³⁷¹

Potpisanom konvencijom, Kraljevina Italija zadržala je dominaciju nad Kvarnerom te je dobila pravo nadzora ribolova na prostoru Kvarnerića i Lastovskog kanala, iako na tim prostorima njezini posjedi nisu bili dominantni.³⁷² Posebno joj je godio dobiveni pristup Kvarneru i Virskom kanalu, područjima bogatim ribom i ne previše udaljenim od Zadra kojeg je zajedno sa širom okolicom bilo potrebno opskrbljivati.³⁷³ S druge strane, Kraljevina SHS zadržala je pravo ribolova u Vinodolskom i Velebitskom kanalu, koji joj je po posjedovnom pravu pripadao, u Sjevernoj Dalmaciji (izuzev Virskog mora i dijela Zadarskog kanala), Srednjoj Dalmaciji te u južnoj Dalmaciji (izuzev Lastovskog kanala).³⁷⁴ Iako je u nadležnosti Kraljevine SHS ostalo veliko ribolovno područje, ona nije mogla maksimalno iskoristiti resurse koje joj je ono pružalo zbog nedostatka kvalitetne opreme za ribolov.³⁷⁵

U vezi ribarenja u vodama „zajedničkog ribolova“, važno je naglasiti kako su kočarenje na tim prostorima vršili gotovo isključivo talijanski ribari. Basioli spominje kako im je na sjevernom Jadranu konkuriralo tek 3-4 kočara iz Crikvenice, iako su i oni češće ribarili u

³⁶⁸ Isto.

³⁶⁹ Isto.

³⁷⁰ Zbog razvedenosti istočne obale Jadrana i velikog broja otoka i otočića, ali i političkih granica kojima je bila podijeljena nakon talijanske okupacije i potpisivanja Rapallskog sporazuma, postojale su iznimke kojima se odstupalo od pravila jedne milje. S obzirom na spomenute čimbenike, Reiter zaključuje kako ne iznenađuje dugotrajnost pregovora te zaključuje kako dogovora na uzajamnu korist nije moglo biti. Više u: S. Reiter, 2015, 306-309.

³⁷¹ Primjerice, zone zajedničkog ribolova bile su Riječki zaljev, kanal Srednja vrata (kanal između Cresa i Krka), kanal Krušija (kanal između Plavnika i Cresa), kanal između Plavnika i Krka, Kvarnerić, dio Zadarskog kanala i Lastovski kanal. Oni su bili pod zajedničkim nadzorom jugoslavenskih, riječkih i talijanskih vlasti. Pod jedinstvenim suverenitetom bila je samo jedna zona koja je bila pod vlašću Kraljevine SHS, a riječ je bila o području koje je obuhvaćalo Silbenski, Olipski, Pohlipski, Maunski kanal i dio Zadarskog kanala. Više u: S. Reiter, 2015, 306-307.

³⁷² S. Reiter, 2015, 314.

³⁷³ Isto.

³⁷⁴ Isto, 314-315.

³⁷⁵ Isto, 315.

Velebitskom kanalu nego u „zajedničkim vodama“.³⁷⁶ Prema Basioliju, „postojanje voda zajedničkog ribolova predstavljalo je za naše ribare samo golemu štetu“.³⁷⁷ Talijansku je flotu na tom području činilo šezdesetak brodova kočara koji su intenzivnim ribolovom utjecali na smanjenje rezerva ribljih naselja, često kočarili brodovima znatno veće jačine od propisanih 40 KS, ribarili u blizini obale te ribarili s neispravnim ili nepostojećim ispravama.³⁷⁸ Basioli ističe kako je prisutnost talijanskih ribara, koja je uslijedila po potpisivanju *Brijunske konvencije*, izazvala „trajni revolt kod naših ljudi“, a recipročne koncesije nisu bile adekvatna naknada našim ribarima.³⁷⁹ Potpisanom konvencijom u konačnici nisu bili zadovoljni ni Talijani jer su smatrali da im je njome uskraćeno povijesno pravo ribolova na istočnoj obali Jadrana.³⁸⁰ Netrpeljivi odnosi između ribara objiju strana, često nepoštivanje odredbi konvencije, ali i nesuglasice proizašle iz različitog pravnog tumačenja iste od strane zemalja potpisnica³⁸¹, obilježili su ribarstvo na istočnoj obali Jadrana sve od potpisivanja *Brijunske konvencije* pa do prestanka njezinog važenja³⁸².

Ivan Skomerža ostao je razočaran rezultatom pregovora, ali i onime što je uslijedilo nakon potpisivanja *Brijunske konvencije o ribolovu*. Tijek pregovora, „zakulisna cjenkanja“, svoja istupanja i prijedloge vlastima opisao je u svesku pod naslovom *Govor gluhima*.³⁸³ Basioli ističe kako je Skomerža i nakon isključenja iz komisije pripremao organiziranje velikih ribarskih poduhvata, ali mu je „pomoć u bivšoj Jugoslaviji bila potpuno otkazana i svaki njegov rad osujećen“.³⁸⁴

³⁷⁶ J. Basioli, 1984, 209.

³⁷⁷ Isto.

³⁷⁸ J. Basioli, 1984, 209; S. Reiter, 2015, 313.

³⁷⁹ J. Basioli, 1984, 209.

³⁸⁰ S. Reiter, 2015, 314.

³⁸¹ J. Basioli, 1984, 209; S. Reiter, 2015, 313-314.

³⁸² Brijunska konvencija o ribolovu prestaje važiti 1947. po sklapanju ugovora o miru između Italije i FNR Jugoslavije, čime su ukinuti svi bilateralni ugovori i sporazumi između Kraljevine Jugoslavije i Italije. Prema: J. Basioli, 1984, 210.

³⁸³ V. Uremović, 1991, 211; V. Uremović, 1997b, 84; V. Uremović, 1997c, 340.

Spomenuti spis Ivana Skomerže nažalost nije bio dostupan autorici prilikom pisanja ovog rada. S obzirom na to da je riječ o zapisu jednog od sudionika pregovora koji su prethodili potpisivanju *Brijunske konvencije o ribolovu*, zasigurno je riječ o izvoru koji bi, ukoliko postane dostupan, mogao biti vrijedan izvor podataka u budućim istraživanjima vezanih uz *Brijunsku konvenciju* i njezin utjecaj na ribarstvo na Jadranu u razdoblju između dva svjetska rata. (op. a)

³⁸⁴ J. Basioli, 1984, 214.

6. DJELOVANJE CRIKVENIČKIH RIBARSKIH ZADRUGA U RAZDOBLJU IZMEĐU 1921. I 1950. GODINE

Povijest crikveničkog ribarstva je u razdoblju od završetka Prvog svjetskog rata pa do polovice 20. stoljeća bila obilježena uređenjem ribarske djelatnosti kroz djelovanje ribarskih zadruga. Naime, po završetku Prvog svjetskog rata ribari su se diljem istočne obale Jadrana našli u teškim materijalnim prilikama. Pomorska vlast u Bakru doskače tom problemu objavom svoje okružnice 11. veljače 1920. godine (br. 662/20), kojom poziva „podčinjene organe da uznastoje promicati ribarska udruženja, 'da svaki ribar mora pripadati ribarskoj zadruzi općine svog stalnog boravka i da se u svakoj općini, gdje postoje pretpostavke za unapređenje ribarstva, mora osnovati ribarska zadruga“.³⁸⁵ Bitno je napomenuti kako udruživanje ribara u zadruge nije bila novina. Ribarske zadruge postojale su diljem jadranske obale i u 19. stoljeću za vrijeme austrijske uprave.³⁸⁶ Županović ističe da su zadruge koje su postojale prije Prvog svjetskog rata, tada već davno bile likvidirane.³⁸⁷

Osim Pomorske vlasti u Bakru, značajni poticaj organizaciji ribara kroz ribarske zadruge daje i Zadružni savez u Splitu koji je 1921. godine obnovio *Ribarski odsjek*.³⁸⁸ Navedeni savez šalje dvojicu činovnika u obilazak istočne obale Jadrana kako bi se utvrdilo s kakvim se nevoljama i potrebama suočavaju ribari. Izaslanicima je dana zadaća da na temelju prikupljenih podataka iznesu prijedloge što bi se moralo učiniti kako bi se zaštitili ribarski interesi te kako bi se sustavno razvila i usavršila ribarska djelatnost.³⁸⁹ Nakon njihova obilaska terena, potaknut je proces organiziranja ribarskih zadruga, čija je svrha bila: „da organiziraju ribare i ribarsku proizvodnju, da unapređuju ribarsku tehniku i racionalnu preradu morskih proizvoda i da se staraju za prodaju tih proizvoda“.³⁹⁰ Odnosno, njihova je zadaća bila unaprijediti gospodarsko, socijalno i kulturno stanje učlanjenih ribara.³⁹¹

U tom se kontekstu 1921. godine u Crikvenici osniva *Ribarska zadruga Crikvenica – Sv. Jelena*, koja 1933. godine prerasta u *Centralnu ribarsku zadrugu Crikvenica*, to jest u

³⁸⁵ Š. Županović, 1995, 35.

³⁸⁶ O postojanju ribarskih zadruga u vrijeme Austro-Ugarske više u: Š. Županović, 1995, 205.

³⁸⁷ Isto, 35.

³⁸⁸ Isto.

³⁸⁹ Isto.

³⁹⁰ Isto.

³⁹¹ Isto.

Podsavez Centralne Ribarske Zadruga u Splitu za Gornji Jadran. Njezina će djelatnost obilježiti povijest crikveničkog ribarstva u razdoblju između dva svjetska rata.

6.1. Organizacija ribarskih zadruga u Crikvenici u razdoblju između dva svjetska rata

Prednost zadružnog organiziranja ribarstva nakon Prvog svjetskog rata prepoznata je i u Crikvenici. U osnivanju, ali i vođenju crikveničke ribarske zadruge iz 1921. godine, vodeću su ulogu imala su braća Ivan i posebice Josip Skomerža.³⁹² Nakon povlačenja Ivana Skomerže iz aktivnijeg angažmana unutar zadruge, važnu ulogu u vođenju zadruge, uz Josipa Skomeržu, preuzima Josip Pavlović.³⁹³

Ribarska zadruga pod imenom *Ribarska zadruga u Crikvenici – Sv. Jelena* sa sjedištem u Crikvenici registrirana je i upisana u trgovački registar kod Kraljevskog kotarskog suda u Bakru 18. prosinca 1921. godine. Prilikom osnivanja zadruge istaknula se potreba za uređenjem zadružnog djelovanja kako bi zadrugari vidjeli „neku korist u udruživanju, napose u ovim teškim vremenima, gdje vlada upravo strašna skupoća, koju narod tim više osjeća, pošto su ove posljednje godine u ribariji izdale.“³⁹⁴ U *Zapisniku sjednice Ravnateljstva Ribarske zadruge u Crikvenici*, od 4. siječnja 1922. godine, koji sadrži izvještaj o utemeljenju i registraciji zadruge, može se iščitati iz riječi Ivana Skomerže kako je cilj zadruge prilikom utemeljenja bio pronaći „način, kako bi se moglo dobavljati i životne namirnice i za ribariju potrebiti materijal uz što jeftinije cijene, pa da se takva roba uz primjerenu zaradu prodaje Zadrugarima.“³⁹⁵ Također, navodi se „kako bivaju i siromašniji i bolje stojeći ribari pri svojim nabavkama izrabljivani i prikraćivani“ pa se pokazalo potrebitim „da se u tom pogledu nešto poduzme“.³⁹⁶

Iz navedenog je vidljivo kako je primarna zadaća zadruge bila briga za materijalne interese i socijalni položaj njezinih članova.³⁹⁷ Iz zapisnika sjednica upravnih odbora, ravnateljstava te glavnih skupština *Ribarske zadruge „Crikvenica – Sveta Jelena“* te *Centralne ribarske zadruge Crikvenica*, moguće je iščitati niz slučajeva u kojima je zadruga tražila

³⁹² V. Uremović, 1997c, 340.

³⁹³ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1.

³⁹⁴ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, svežanj 1.

³⁹⁵ Isto.

³⁹⁶ Isto.

³⁹⁷ V. Uremović, 1997b, 88.

materijalnu pripomoć za svoje članove, u novcu ili u ribarskom alatu.³⁹⁸ Također, brinula je i o osiguranju ribara u slučaju bolesti i iznemoglosti.³⁹⁹ Zadruga je svojim članovima nabavljala ribarski pribor, pogonsko gorivo za motorne brodove, popravljala motore i nabavljala druge potrepštine po nižim cijenama.⁴⁰⁰ Osim toga, izrazito veliku pozornost pridavala je organizaciji prikupljanja i zajedničkoj prodaji ribe.⁴⁰¹

Ribarska je zadruga za vrijeme svog postojanja djelovala kao posrednica između ribara i različitih nadređenih i nadležnih institucija za ribarsku djelatnost. Primjerice, zadruga je bila u stalnoj korespondenciji s Direkcijom pomorskog saobraćaja u Splitu te Zadružnim savezom u Splitu, u čijoj su ingerenciji bila sva pitanja vezana uz ribarstvo ili pak djelovanje ribarskih zadruga.⁴⁰² Također, često je molbe upućivala upravi Savske Banovine i brojnim kotarskim oblastima, a uglavnom je riječ bila o zamolbama kojima su se tražile financijske potpore.⁴⁰³

Dok je u prvim mjesecima svoga djelovanja *Ribarska zadruga Crikvenica – Sv. Jelena* brojala tek 28 članova⁴⁰⁴, tijekom prve godine postojanja (1921.) broj je upisanih ribara dosegao brojku od 140 članova.⁴⁰⁵ Iz zapisnika sjednica zadruge može se uočiti kako su u zadrugu redovito primani novi članovi. Riječ nije bila o isključivo o ribarima s područja Crikvenice i okolnih mjesta Sv. Jakova, Sv. Jelene i Selca, već se u nju uključuju i ribari s područja Bakarskog zaljeva, obale Velebitskog kanala, otoka Krka, Cresa, Raba i Paga.⁴⁰⁶ S vremenom se u zadrugu počinju uključivati i druge manje ribarske zadruge s navedenog područja.⁴⁰⁷

Do značajne promjene dolazi 1933. godine kada *Ribarska zadruga Crikvenica – Sv. Jelena* nadrasta dotadašnje okvire i postaje *Centralna ribarska zadruga u Crikvenici*, kao *Podsavez za primorje savske banovine*. Iz sklopljenog *utanačenja* 5. veljače 1933. godine, saznaje se kako je financijski trošak reorganizacije zadruge u svoj podsavez snosila *Centralna*

³⁹⁸ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1.

³⁹⁹ V. Uremović, 1997a, 188.

⁴⁰⁰ V. Uremović, 1997a, 188; V. Uremović, 1997b, 88.

⁴⁰¹ T. Rosić, 2019, 49.

⁴⁰² Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1.

⁴⁰³ Isto.

⁴⁰⁴ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, svežanj 1.

⁴⁰⁵ V. Uremović, 1997b, 88.

⁴⁰⁶ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-60, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1; Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, svežanj 1.

⁴⁰⁷ Isto.

Ribarska Zadruga u Splitu.⁴⁰⁸ Također, saznaje se kako je središte podsaveza određeno sporazumno između svih zadruga na području primorja Savske banovine⁴⁰⁹, a izmjenično se nalazilo u Crikvenici i na Sušaku.⁴¹⁰ *Centrala Ribarskih Zadruga u Splitu* nije smjela „sama odlučivati u ribarskim pitanjima primorja savske banovine, već jedino po sporazumu i po predlogu Podsaveza“.⁴¹¹ Podsavez je bio zadužen za raspodjelu dobivenih pripomoći, a ostavljen mu je prostor za osnivanje vlastite *centrale* u budućnosti, neovisne o *Centrali Ribarskih Zadruga u Splitu*.⁴¹²

Nad kojim je područjem *Centralna ribarska zadruga u Crikvenici* bila nadležna, moguće je iščitati iz popisa članova zadruge. Jedan takav popis sastavljen je 31. prosinca 1940. godine.⁴¹³ Iz njega saznajemo kako je u zadrugu bilo učlanjeno 209 ribara, s time da su neki zastupali svoje družine, s boravištima u sljedećim mjestima: Crikvenica, Sv. Jakov – Šiljevica, Sv. Jelena, Selce, Sušak, Kostrena, Bakar, Bakarac, Kraljevica, Šmrika, otok Krk (Omišalj, Njivice, Malinska, Soline, Klimno, Meline – Dobrinj, Šilo, Vrbnik, Resika, Krk, Pinezići, Dubašnica, Aleksandrovo (Punat), Baška, Stara Baška), Povile – Novi, Klenovica, Senj, Sv. Juraj, Lukovo Otočko, Klada, Jablanac, otok Rab (Lopar, Supetarska Draga, Rab, Kampur, Banjol, Barbat), otok Pag (Lun, Novalja, Metajna, Šimuni – Kolan, Pag, Poveljana), Karlobag, Seline – Obrovac, Vinjerac, Ražanac, Posedarje, Novigrad, Premuda, Silba i Molat.⁴¹⁴ Također, navodi se i popis manjih zadruga, njih ukupno 48, koje su bile dio *Centralne ribarske zadruge u Crikvenici*, a sjedišta su im bila u sljedećim mjestima: Crikvenica, Selce, Sušak, Kostrena, Bakar, Bakarac, otok Krk (Omišalj, Malinska, Šilo, Vrbnik, Krk, Škrbčići, Aleksandrovo (Punat), Baška, Stara Baška), Senj, Sv. Juraj – Lukovo Otočko, Klada – Starigrad kod Senja, Jablanac, Karlobag, Lukovo Šugarje, otok Rab (Lopar, Supetarska Draga, Rab, Barbat), otok Pag (Lun, Novalja, Metajna, Šimuni – Kolan, Pag, Dinjiška, Miškovići) i Molat.⁴¹⁵ Iz navedenog se može zaključiti kako je zadruga okupljala ribare i ribarske skupine na području

⁴⁰⁸ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1, spis umetnut u bilježnicu.

⁴⁰⁹ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1, spis umetnut u bilježnicu.

⁴¹⁰ V. Uremović, 1997b, 88.

⁴¹¹ Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, knjiga 1, spis umetnut u bilježnicu.

⁴¹² Isto.

⁴¹³ *Popis članova Centralne zadruge kao saveza zadruga i skupina s.o.j. Crikvenica*, 31. prosinca 1940. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice).

⁴¹⁴ Isto.

⁴¹⁵ Isto.

sve od Sušaka do Obrovca, uključujući Krk, Rab, Pag i nekoliko otoka sjevernog dijela Zadarskog arhipelaga⁴¹⁶, to jest na području koje je u razdoblju između 1929. i 1939. bilo pod upravom Savske banovine.

6.2. Aktivnost Josipa Skomerže u okviru djelatnosti crikveničke ribarske zadruge

Djelatnost crikveničkih ribarskih zadruga bitno je bila obilježena djelatnošću Josipa Skomerže. Jedan od ključnih poduhvata u kojem su sudjelovala braća Skomerža u okviru djelatnosti crikveničke ribarske zadruge bio je vezan uz organizaciju prodaje ribe. Naime, oni sudjeluju u osnivanju *Ribarske zajednice u Sušaku* čiji je glavni cilj bila što kvalitetnija organizacija ribarstva na prostoru primorja Savske banovine.⁴¹⁷ *Ribarska zajednica u Sušaku* bila je svojevrsna partnerska organizacija *Centralne ribarske zadruge u Crikvenici* iz koje se uređivala ribarska djelatnost na području Savske banovine.

U sklopu *Ribarske zajednice u Sušaku* osnovana je 1933. godine *Riblja burza*.⁴¹⁸ Odabir Sušaka za sjedište burze bio je vrlo logičan s obzirom na to da je on bio jedno od glavnih tržišta na kojima se plasirala ulovljena riba.⁴¹⁹ Zadaća *Riblje burze* bila je organizirati trgovinu ribe na veliko te pritom štititi prava ribara od prekupaca.⁴²⁰ Naime, dok se ranije ribu dopremalo na sabirno tržište na Sušaku i prodavalo ju prekupcima koji su joj određivali cijenu, sad se riba prodavala isključivo preko zadruge čime su se štitili interesi samih ribara.⁴²¹ Stanice na kojima se otkupljivala riba bile su na Brajdi i Kortilu te na brodovima *Primorka* i *Tunolovac*.⁴²² Uz burzu, važan ogranak *Ribarske zajednice u Sušaku* bio je i *Riblji eksport* koji je „u slučaju udruživanja trgovaca s ciljem obaranja cijene ribe, provodio otkup ribe i prodavao je u maloprodaji“.⁴²³ Putem njega riba se izvozila u Italiju, Mađarsku i Čehoslovačku, a prevozila se i u Zagreb, Ljubljanu, Maribor, Celje, Beograd, Sarajevo, Mostar itd.⁴²⁴ U sklopu *Ribarske zajednice u Sušaku* djelovale su još i *Zadruga stajaćih tunolovki* te *Ribarska ledana* u Senju i Pagu. Ledane su posjedovale specijalne kamione-hladnjake za otpremu i prijevoz robe na

⁴¹⁶ V. Uremović, 1997b, 88; T. Rosić, 2019, 49.

⁴¹⁷ T. Rosić 2019, 49.

⁴¹⁸ Isto, 50.

⁴¹⁹ Isto.

⁴²⁰ Isto.

⁴²¹ V. Uremović, 1997a, 189.

⁴²² Isto.

⁴²³ T. Rosić, 2019, 50.

⁴²⁴ V. Uremović, 1997a, 189.

Sušak, ali i u unutrašnjost.⁴²⁵ *Ribarska zajednica u Sušaku* djeluje pod vodstvom Josipa Skomerže od 1937. godine⁴²⁶, a prestaje s radom početkom Drugog svjetskog rata.⁴²⁷

Jedan od ključnih problema kojemu se u sklopu crikveničke ribarske zadruge pokušalo pronaći rješenje bilo je pitanje velike količine neprodane svježe ribe. Problem se pokušao riješiti osnivanjem *Tvornice ribljih prerađevina*.⁴²⁸ Sam Josip Skomerža zapisao je kako su ciljevi osnivanja tvornice bili: „da se omogući ribaru dobro unovčenje i najvećih količina ribe i da se tržište ne zasiti prekomjernom količinom svježe ribe“.⁴²⁹

Slika 24. Velika količina neprodane ribe u crikveničkoj luci. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

⁴²⁵ V. Uremović, 1997b, 88; T. Rosić, 2019, 49.

⁴²⁶ Isto.

⁴²⁷ V. Uremović, 1997b, 88.

⁴²⁸ T. Rosić, 2019, 50-52.

⁴²⁹ Spis Josipa Skomerže pod naslovom *Organizacija morskog zadružnog ribarstva u Hrvatskom primorju i smjernice za budući rad*, str. 2. Arhiva obitelji Skomerža u Crikvenici. Prema: T. Rosić, 2019, 50.

Prvi pogon tvornice osniva se 1931. godine u poznatom ribarskom predjelu Crikvenice zvanom Podvorska. Prema pisanju zagrebačkog lista *Jugoslavenski Lloyd* od 4. srpnja 1931. godine, tvornica je te godine nabavila stroj koji je služio za zatvaranje limenih kutija te je započela s radom.⁴³⁰ Stroj je nabavio i platio Josip Skomerža.⁴³¹ U slučajevima kada je ulov ribe bio obilan, tvornica je otkupljivala viškove, konzervirala ih i proizvodila konzerve tuna, skuša i srdela.⁴³²

Jedan od problema s kojim se suočila tvornica u prvim godinama svoga poslovanja bio je nedostatak radnog prostora i sredstava što se odrazilo na slabiju proizvodnju konzervirane ribe.⁴³³ Prema Rosić, sam Josip Skomerža gledao je na taj prvi pogon kao jednu pokusnu stanicu koja je prethodila uređenju „jedne normalne, moderne tvornice“.⁴³⁴ Zadruga nakon nekoliko godina gradi novu, modernu tvornicu u susjednom mjestu Sv. Jelena (Dramalj), a ona započinje s radom 1940. godine.⁴³⁵ Tvornica je proizvodila konzerve, mariniranu i soljenu ribu, a pogon je raspolagao s osam strojeva za preradu ribe.⁴³⁶ U sklopu tvornice djelovala je i radionica u kojoj su se izrađivale drvene bačvice.⁴³⁷ Nakon Drugog svjetskog rata koji je privremeno obustavio rad tvornice, djelomično se obnavlja njezin rad te ona djeluje do 1953. godine.⁴³⁸

⁴³⁰ V. Uremović, 1997b, 89.

⁴³¹ Isto.

⁴³² T. Rosić, 2019, 51.

⁴³³ Isto.

⁴³⁴ Iz spisa Josipa Skomerže pod naslovom *Organizacija morskog zadružnog ribarstva u Hrvatskom primorju i smjernice za budući rad*, str. 2. Arhiva obitelji Skomerža u Crikvenici. Prema: T. Rosić, 2019, 51.

⁴³⁵ V. Uremović, 1997b, 89; T. Rosić, 2019, 52.

⁴³⁶ T. Rosić, 2019, 52.

⁴³⁷ Isto.

⁴³⁸ V. Uremović, 1997b, 90.

Slika 25. Josip Pavlović (lijevo) i Josip Skomerža (desno) u novootvorenoj *Tvornici ribljih prerađevina* u Podvorskoj u Crikvenici, 1933. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 26. Odjel za soljenje ribe u *Tvornici ribljih prerađevina* u Sv. Jeleni (Dramalj), 1940-ih godina. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 27., Slika 28. i Slika 29. Omot za konzerviranu tunjevinu u ulju *Ribarske zadruge Crikvenica* iz 1933. godine, omot za mariniranu sardelu *Ribarske zadruge Crikvenica* iz 1933. godine i omot za konzerviranu tunjevinu u ulju *Zadružne tvornice ribljih preradjevina Crikvenica Jugoslavija* iz 1940-ih. Privatna arhiva Nine Skomerža (preslike ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Nedaleko od *Tvornice ribljih prerađevina* u Sv. Jeleni (Dramlju), *Centralna ribarska zadruga Crikvenica* pokreće 1940. godine i *Tvornicu ribljeg brašna*. I u tome je vodeću ulogu imao Josip Skomerža koji je još 1936. godine počeo provoditi prve pokuse s proizvodnjom ribljeg brašna.⁴³⁹ Riblje brašno dobivalo se preradom sirovine koju su činili višak ulovljene ribe te otpadci preostali od lova ili prerade ribe.⁴⁴⁰ Skomerža je prepoznao potencijal te djelatnosti ne samo zbog postojanja velike potražnje za ribljim brašnom koje se koristilo kao dohrana domaćih životinja, već i zbog toga što se pokazala kao način održivog gospodarenja otpadom koji je nastajao pri ribolovu ili pak preradi ribe.⁴⁴¹ Već je 1936. godine Skomerža poslao uzorke sirovine na analizu u njemačke institute i laboratorije te dobiva povoljne rezultate, nakon čega pokreće osnivanje tvornice.⁴⁴² I ova tvornica prekida s radom za vrijeme Drugog svjetskog rata. Rad tvornice je nakratko obnovljen 1956. godine te se ona zatvara zbog loše tehnologije i neugodnog mirisa koji se iz nje širio.⁴⁴³

Kada se govori o djelatnosti *Centralne ribarske zadruge Crikvenica*, važno je istaknuti i njezin angažman oko prezentacije ribarske djelatnosti na razini Kraljevine Jugoslavije, ali i na lokalnoj razini. Godine 1933. Josip Skomerža sudjeluje na Ribarskoj izložbi u Novom Sadu, a potom 1935. godine predstavlja crikveničko ribarstvo na *Zagrebačkom zboru*.⁴⁴⁴ Skomeržu je izravno pozvala uprava *Zbora* koja ga je zamolila da organizira i postavi ribarski odjel i izložbu.⁴⁴⁵ On na izložbi izlaže brojne modele i primjerke mreža (grip, migavicu, plivaricu, jataricu itd.), svjetla korištena u ribolovu od *svećnjaka* do petroplinske svjetiljke, različiti ribarski alat, modele različitih ribarskih brodica, motore, makete stajaćih tunolovki, ali i zapise, crteže i fotografije vezane uz organizaciju ribolova, djelatnost ribarskih zadruga i slično.⁴⁴⁶ S obzirom na to da je izložba izazvala veliki interes javnosti i stručnjaka, dodijeljeno mu je priznanje od strane predsjedništva *Zbora*.⁴⁴⁷ Za vrijeme trajanja spomenute gospodarske izložbe, održana je i Ribarska konferencija na kojoj je Skomerža izložio referat pod naslovom

⁴³⁹ V. Uremović, 1997b, 89.

⁴⁴⁰ Isto.

⁴⁴¹ Isto.

⁴⁴² Isto.

⁴⁴³ Isto.

⁴⁴⁴ V. Uremović, 1997a, 189; V. Uremović, 1997b, 86.

Zagrebački zbor bila je međunarodna gospodarska izložba koja se održavala u prvoj polovici 20. stoljeća. Riječ je o preteči Zagrebačkog velesajma. (op. a)

⁴⁴⁵ Isto.

⁴⁴⁶ V. Uremović, 1997b, 86.

⁴⁴⁷ V. Uremović, 1997a, 189; V. Uremović, 1997b, 86.

Trgovina ribom na primorju Savske banovine, koji je potom tiskan u izdanju *Zagrebačkog zbora* pod naslovom *Naši ribarstveni problemi*.⁴⁴⁸

Sav izložbeni materijal koji je Skomerža prezentirao u Zagrebu bio je u vlasništvu *Centralne ribarske zadruge* u Crikvenici. Ona ga 1940. godine daruje Općini Crikvenica s ciljem osnivanja ribarskog muzeja.⁴⁴⁹ Josip Skomerža ponovno organizira veliku izložbu o razvoju crikveničkog ribarstva i turizma u *Domu kulture* 1953. godine. Kako je veliki dio izložaka s vremenom nestao, nije došlo do planiranog osnivanja ribarskog muzeja.⁴⁵⁰ Uremović ističe kako je tek dio pismohrane ostao sačuvan u Prirodoslovnom muzeju u Rijeci, Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU te u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.⁴⁵¹

Slika 30. Josip Skomerža i postav njegove izložbe na *Zagrebačkom zboru* 1935. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

⁴⁴⁸ V. Uremović, 1997b, 86.

⁴⁴⁹ Isto, 87.

⁴⁵⁰ V. Uremović, 1997a, 189; V. Uremović, 1997b, 86.

⁴⁵¹ V. Uremović, 1997a, 189.

Uz spomenutu organizaciju prodaje ribe, djelatnost tvornica za proizvodnju ribljih prerađevina i ribljeg brašna te izložbenu aktivnost, važno je osvrnuti se i na brojne aktivnosti kojima je *Centralna ribarska zadruga*, uz značajnu pomoć Josipa Skomerže, doprinijela unapređenju boljitka ribara. U prvome je redu uloženi napor oko daljnje edukacije ribara. Tako je 1936. godine *Centralna ribarska zadruga* uz financijsku pomoć Savske Banovine pokrenula ribarski tečaj u Crikvenici.⁴⁵² Riječ je bila o prvom takvom tečaju u Primorju, a pohađali su ga polaznici s Hrvatskog primorja i okolnih mjesta.⁴⁵³ Cilj tečaja je bio u 4 do 6 tjedana osposobiti ribarske stručnjake, voditelje ribolova i ribare-gospodare (poslovođe).⁴⁵⁴ Polaznici su se na tečaju susreli s podukama vezanim uz konstruiranje, pletenje i krpanje mreža, upotrebu raznih alata, navigaciju, osnove o životu riba, konzerviranje riba, trgovinu ribom, zadrugarstvo, ribarske propise i zakone, pružanje prve pomoći kod nesreća itd.⁴⁵⁵ Sam Skomerža podučavao je polaznike o trgovini ribom i o konzerviranju ribe.⁴⁵⁶ Iste godine zadruga, uz pomoć Josipa Skomerže, pokreće i tečaj za osposobljavanje vozača motornih brodova pri Pomorskoj akademiji u Bakru.⁴⁵⁷

Osim navedenih aktivnosti, zadruga proizvodi vlastiti ribarski konac i konop, osniva zadružnu mljekaru, zatim *Zadružno gojilište oštriga* i drugih školjaka u Klimnu na otoku Krku te pokreće tečaj izrade ukrasnih predmeta od školjaka za djecu.⁴⁵⁸

⁴⁵² V. Uremović, 1997a, 189; V. Uremović, 1997b, 91.

⁴⁵³ V. Uremović, 1997b, 91.

⁴⁵⁴ Isto.

⁴⁵⁵ Isto.

⁴⁵⁶ Isto.

⁴⁵⁷ V. Uremović, 1997a, 189; V. Uremović, 1997b, 91-92.

⁴⁵⁸ V. Uremović, 1997b, 90.

6.3. Ribarsko zadrugarstvo nakon Drugog svjetskog rata - Ribarska zadruga *Jadran* i poduzeće *Napredak*

Izbijanje novog svjetskog rata označilo je kraj djelovanja *Centralne ribarske zadruge u Crikvenici*. Ubrzo nakon završetka rata 1945. godine, obnavlja se ribarska aktivnost u Crikvenici. Već se 1945. godine osniva nova ribarska zadruga *Jadran*, a 1948. godine i ribarsko poduzeće *Napredak*.⁴⁵⁹ Jedan od najznačajnijih momenata u povijesti crikveničkog ribarstva neposredno nakon Drugog svjetskog rata bila je ekspedicija crikveničkih ribara u Albaniju s ciljem poduke tamošnjih ribara.⁴⁶⁰ Godine 1947. odabrana je skupina ribara iz ribarske zadruge *Jadran* koja je osnovala novu ribarsku zadrugu *Naprijed*. Svrha novoosnovane zadruge bila je pružanje pomoći Albaniji na način da se podučiti njezine ribare novim metodama i tehnikama ribarenja.⁴⁶¹ Organizatori i vođe ove ekspedicije bili su Ante Domančić, ribarski stručnjak s Hvara, te Bonifacije (Bono) Skomerža⁴⁶², mlađi brat Ivana i Josipa Skomerže.⁴⁶³ Iz zajedničke putovnice izdane crikveničkim ribarima 19. travnja 1947. godine uoči polaska, moguće je iščitati da su u ekspediciji sudjelovala 32 crikvenička ribara.⁴⁶⁴ U Crikvenici su 1947. godine okupljene i druge skupine ribara koje jugoslavenska Vlada, u okviru FAO programa Ujedinjenih naroda, šalje zajedno s dalmatinskim ribarima u druge mediteranske zemlje kako bi podučavali tamošnje ribare.⁴⁶⁵ Poznat je podatak kako su crikvenički ribari, osim u Albaniji, djelovali i u Egiptu i Izraelu.⁴⁶⁶

Nakon 1950. godine započinje proces stagnacije i postepenog nestajanja ribarstva u Crikvenici. Po završetku Drugog svjetskog rata Crikvenici je preostala znatno umanjena ribarska flota koja je mogla uposliti samo određen broj ribara.⁴⁶⁷ Postepeno se gasi i tunolov na stajaćim tunerama, a sve se manje i lovi malu plavu ribu priobalnim sredstvima.⁴⁶⁸ S obzirom

⁴⁵⁹ V. Uremović, 1997b, 102; T. Rosić, 2019, 55.

⁴⁶⁰ Isto.

⁴⁶¹ V. Uremović, 1997b, 102; T. Rosić, 2019, 55; M. Melem Hajdarović, 2022, 725.

⁴⁶² Bonifacije Srećko (Bono) Skomerža mlađi je i slabije poznati brat Ivana i Josipa Skomerže. Ono što nam je o njemu poznato je to da je 1947. godine uz Antu Domančića predvodio ekspediciju ribara u Albaniju. Osim toga, poznato je i kako je jedno vrijeme djelovao kao ribar te bio suvlasnik poduzeća *B. Skomerža i drugovi* (1922.-1925.) te da se nakon Drugog svjetskog rata zaposlio u tvornici *Mirna* u Rovinju. Prema: M. Melem Hajdarović, 2022, 725.

⁴⁶³ V. Uremović, 1997b, 102; T. Rosić, 2019, 55.

⁴⁶⁴ T. Rosić, 2019, 56-57.

⁴⁶⁵ V. Uremović, 1997b, 102.

⁴⁶⁶ Isto.

⁴⁶⁷ Isto, 9.

⁴⁶⁸ Isto.

na nepostojanje većih ulaganja i bolje organizacije ribarstva od strane vlasti, smanjuju se uvjeti za zapošljavanje većeg broja ribara.⁴⁶⁹ Interes za bavljenjem ribarstvom slabi, posebice kod mlađih naraštaja koji se okreću bavljenju drugim djelatnostima koje su im pružale bolje mogućnosti.⁴⁷⁰ Ribarska djelatnost u Crikvenici gotovo u potpunosti zamire 1970-ih godina.

Po završetku Drugog svjetskog rata prestala je i djelatnost braće Ivana i Josipa Skomerže. Josip nakon Drugog svjetskog rata povremeno radi u Crikvenici, Rijeci i Pazinu te se umirovljuje 1951. godine. Ivan Skomerža preminuo je 1953. godine u siromaštvu.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Isto, 9, 104.

⁴⁷⁰ Isto.

⁴⁷¹ V. Uremović, 1997a, 190.

7. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu prikazan je razvoj crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća. Povijesni pregled ribarske aktivnosti na crikveničkom području ukazuje na to kako je ribarstvo bilo jedna od najznačajnijih gospodarskih djelatnosti toga prostora sve od antike pa do sredine 20. stoljeća. Iako je utjecaj crikveničkih ribara počeo nadržati lokalne granice i u ranijim stoljećima, posebice tijekom 18. i 19. stoljeća kroz djelatnost crikveničkih ribara na stajaćim tunerama diljem Kvarnera, crikveničko je ribarstvo najveći značaj dobilo u prvoj polovici 20. stoljeća. Riječ je o razdoblju u kojem je došlo do intenzivnog razvoja ribarstva te se Crikvenica etablirala kao značajno ribarsko središte sjevernog Jadrana.

Novo razdoblje u povijesti crikveničkog ribarstva, ali i ribarstva na Jadranu započelo je 1908. godine kada su braća Ivan i Josip Skomerža nabavili motorni brod te ga, upravo u Crikvenici, po prvi puta primijenili u ribolovu na Jadranu. Time je započet proces modernizacije ribarstva na Jadranu. Modernizacija je prvom redu podrazumijevala uvođenje novih sredstava u ribolov – motornog pogona i ribarskih alata – kojima je omogućeno ribarenje neovisno o obali. Time je prestala tisućljetna ovisnost ribolova na Jadranu o priobalnim sredstvima.

Braća Skomerža daju svoj obol modernizaciji ribarstva i kroz inovatorsku aktivnost koju su nastavili u razdoblju od 1908. do 1918. godine. Josip Skomerža unapređuje ribarstvo na Jadranu raznim tehničkim inovacijama. Ponajprije je dao doprinos razvitku modernog kočarenja: prekrojio je i unaprijedio postojeće dubinske povlačne mreže kočee, uveo je primjenu motornih brodova u taj način ribolova te je, uz pomoć danskog stručnjaka Nielssena, uveo primjenu „dasaka-širilica“ čime je omogućeno kočarenje uz pomoć samo jednog broda. Nadalje, Josip razvija i svoju inačicu mreže *plivarice* – plivaricu *na jezik (jezičarku)*, kojom je dao doprinos razvoju ribolova male plave ribe neovisnog o blizini obale. Ribolov male plave ribe unaprijedio je i uvođenjem upotrebe petroplinske svjetiljke u ribolovu *na sviću*, koja je zahvaljujući svojoj efikasnosti i isplativosti nadomjestila dotadašnje izvore svjetla u ribolovu.

S druge strane, Ivan Skomerža je doprinos dao unapređenju ribarskog poslovanja. Nakon što je ustrojio prvu motornu ribarsku flotu na Jadranu, osnovao je 1912. godine prvo ribarsko dioničko društvo *Nekton* sa sjedištem u Rijeci. Djelovanje *Nektonove* motorne flote kočara bilo je vrlo napredno za ono vrijeme jer je djelovalo na otvorenom moru, neovisno o matičnoj luci. Takvo djelovanje omogućile su određene inovacije uvedene u flotu, a riječ je bila

o „matičnom brodu“ kojim se opskrbljivala cijela flota te o brodovima hladnjačama. *Nektonova* flota pokazala se kao značajan konkurent talijanskim ribarima - *Ćozotima*, koji su u to vrijeme držali svojevrsan monopol u koćarenju na sjevernom Jadranu. Bitno je napomenuti kako je Skomerža kroz djelovanje društva *Nekton* dao i bitan doprinos razvoju opskrbe grada Rijeke ribom.

Osvrtom na navedenu aktivnost braće Skomerža u prvome dijelu ovog diplomskog rada, može se zaključiti kako je ona imala vrlo važan utjecaj na sam začetak modernizacije ribarstva na Jadranu. Stoga, ne iznenađuje što se Ivana i Josipa Skomeržu u literaturi često naziva *pionirima modernog ribarstva na Jadranu*. S obzirom na to da je Crikvenica bila „baza“ njihove aktivnosti, ona zahvaljujući njihovim dostignućima postaje svojevrsna „kolijevka“ modernog ribarstva na Jadranu. Moglo bi se reći da je time „upisana na kartu“ važnih ribarskih središta Jadrana.

U ovome se radu ukazalo i na to kako braća Skomerža nisu bili jedini Crikveničani koji su svojim inovacijama dali doprinos razvoju modernog ribarstva. Crikvenički je iseljenik Petar Dračić (Dragić), prilikom svog ribarskog rada u San Pedru u Kaliforniji, 1917. godine konstruirao i primijenio *tuneru tipa plivarice*. Zahvaljujući razvoju tog tipa mreže, tunolov se počeo obavljati uz pomoć brodova *tunolovaca* na otvorenom moru, neovisno o blizini obale. Riječ je o metodi poznatoj pod nazivom *kalifornijski tip tunolova*, kojom je u započet proces razvoja modernog tunolova. Dračićev je izum na Jadran došao zahvaljujući Bračaninu Anti Viličiću 1929. godine. S obzirom na to da je prihvaćanje tog novog načina tunolova na Jadranu teklo sporije, o značaju Crikvenice kao ribarskog središta govori i podatak kako su se među prvih osam tunolovaca na Jadranu našla i dva tunolovca iz Crikvenice. Osim toga, crikvenički ribari i tijekom prve polovice 20. stoljeća zadržavaju ulogu jednih od najznačajnijih ribara na stajaćim tunolovkama na Hrvatskom primorju.

Iz pregleda razvoja crikveničkog ribarstva tijekom prve polovice 20. stoljeća donesenog u ovom radu, moguće je zaključiti kako je povijest crikveničkog ribarstva od 1908. do 1918. godine bila u prvome redu obilježena inovacijama koje su modernizirale ribarstvo. S druge strane, razdoblje između dva svjetska rata obilježile su aktivnosti kojima se nastojalo riješiti goruće probleme s kojima se u tom razdoblju suočavalo ribarstvo na Jadranu. Riječ je bila ponajprije o sve većem prodoru talijanskih ribara u ribolovna područja istočne obale Jadrana i o nepostojanju razgraničenja ribolovnih zona, ali i o vrlo lošem materijalnom stanju u kojem se ribarstvo našlo u razdoblju nakon Prvog svjetskog rata.

Problem sve većeg nadiranja talijanskih ribara na istočnu obalu Jadrana i nepostojanja jasno određenih ribolovnih zona pokušao se riješiti pregovorima između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS 1921. godine. Oni su rezultirali potpisivanjem *Brijunske konvencije o ribolovu* koja se pokazala nepovoljnom za domaće ribare. Za povijest crikveničkog ribarstva izrazito je važna činjenica da je u prvoj fazi pregovora, na kojima se pokušalo riješiti jedno od gorućih pitanja ribarstva na međunarodnoj razini, sudjelovao i Crikveničanin Ivan Skomerža. Skomerža je u komisiju ušao kao stručnjak za ribarstvo Hrvatskog primorja. S obzirom na to da se žustro borio za interese domaćih ribara i kritizirao jugoslavenske vlasti koje su podilazile Talijanima, izbačen je iz komisije te nije uspio ostaviti veći trag na konačni rezultat pregovora.

Problem lošeg materijalnog stanja u kojemu se zateklo ribarstvo u međuratnom razdoblju, pokušao se riješiti kroz osnivanje ribarskih zadruga diljem istočne obale Jadrana. Jedna takva zadruga, *Ribarska zadruga Crikvenica – Sv. Jelena*, osnovana je 1921. godine u Crikvenici. Ona je postepeno proširila svoju teritorijalnu nadležnost, primajući u svoje okrilje sve veći broj ribara i manjih zadruga, te je naposljetku 1933. godine prerasla u *Centralnu ribarsku zadrugu u Crikvenici* koja je djelovala kao podsavez *Centrale Ribarskih Zadruga u Splitu* za sjeverni Jadran. Uvid u popis registriranih članova ukazao je kako se teritorijalna nadležnost zadruge rasprostirala sve na prostoru od Sušaka do Obrovca, uključujući otoke Krk, Rab, Pag i nekoliko otoka sjevernog dijela Zadarskog arhipelaga. Riječ je o prostoru koji je od 1929. do 1939. činio primorje Savske banovine. Iz navedenog se može zaključiti kako je status Crikvenice kao ribarskog središta tog područja u razdoblju između dva svjetska rata bio značajan.

Sama djelatnost crikveničkih ribarskih zadruga prvenstveno je bila usmjerena na brigu za materijalne interese i bolji socijalni položaj ribara. Kao što se može vidjeti iz navedenog opisa djelokruga zadruge, ona je nastojala osigurati materijalnu pripomoć za svoje članove u novcu ili ribarskom alatu, nabavljala je ribarski pribor, gorivo i različite potrepštine po prihvatljivijim cijenama te je brinula o osiguranju ribara u slučaju bolesti i iznemoglosti. Također, zadruga je veliku pažnju pridavala organizaciji prodaje ribe, preradi ribljih prerađevina od neprodane svježe ribe, edukaciji ribara kroz različite tečajeve te prezentaciji ribarske djelatnosti na razini bivše države. Iz prikaza djelatnosti zadruge, moguće je uočiti kako su i u njenom djelovanju ključnu ulogu imali Ivan i posebice Josip Skomerža. Stoga je pojedine uspjehe te zadruge potrebno shvatiti kao rezultat angažmana vrsnih stručnjaka na području ribarstva.

Na temelju iznesenog pregleda povijesti crikveničkog ribarstva u prvoj polovici 20. stoljeća u ovom diplomskom radu, moguće je zaključiti kako je razvoj crikveničkog ribarstva u tom razdoblju dosegnuo svoj vrhunac. On je prvenstveno bio rezultat djelatnosti ribarskih stručnjaka i inovatora – braće Ivana i Josipa Skomerže. Višestoljetna ribarska tradicija crikveničkog kraja dala je „plodno tlo“ za realizaciju njihovih ideja. Zahvaljujući djelatnosti braće Skomerža, Crikvenica postaje centar modernizacije ribarstva, a status važnog ribarskog središta zadržava kroz čitavu prvu polovicu 20. stoljeća. Stoga, nije iznenađujuće što se čitavo to razdoblje često naziva *zlatnim dobom crikveničkog ribarstva*. Iako se može govoriti o „zlatnom dobu“, bitno je napomenuti kako se i u tom razdoblju crikveničko ribarstvo, kao i ribarstvo na Jadranu uopće, suočavalo s brojnim problemima i izazovima. Crikvenički su ribari, u prvom redu braća Skomerža, nastojali doprinijeti rješavanju istih.

8. POPIS LITERATURE

Popis izvorne građe

Privatna arhiva Nine Skomerža.

Arhiv župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Crikvenici, Spomenica župe Crikvenica (1914-1941), bilježnice 1-2.

Državni arhiv u Rijeci, fond: PO-69, Ribarska zadruga Crikvenica – Sveta Jelena u Crikvenici, 1 knjiga, 1 svežanj.

Popis literature

Adamček, J., 1972, Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 2, br. 1, Zagreb, 1972, str. 23-46.

Basioli, J., 1966, Razvojni put ribarskih brodova i čamaca, *Pomorski zbornik*, 4, Zadar, 1966, str. 277-316.

Basioli, J., 1979-1981, Ribarski propisi u statutima i urbarima gradova i komuna Hrvatskog primorja i kvarnerskih otoka, *Jadranski zbornik*, 11, Rijeka – Pula, 1979-1981, str. 105-145.

Basioli, J., 1984, *Ribarstvo na Jadranu*, Zagreb: Nakladni zavod Znanje, 1984.

Basioli, J., 1957, Ribarstvo na obali Vinodola, *Morsko ribarstvo*, god. 9, broj 5, Rijeka, 1957, str. 136-139.

Basioli, J., 1970, Svjetlo u ribolovu kroz vjekove, poseban otisak iz *Pomorskog zbornika*, 8, Zadar, 1970, str. 263-286.

Basioli, J., 1969, Trgovina i raspodjela ribe u Hrvatskom primorju i kvarnerskim otocima u prošlosti, *Jadranski zbornik*, 7, Rijeka – Pula, 1969.

Basioli, J., 1962, *Tunolov na Jadranu*, Zagreb: Jadranski institut JAZU, 1962.

- Bašić, M., 2009, Crikvenička toponimija, *Folia Onomastica Croatica*, god. 18, Zagreb, 2009, str. 1-52.
- Božanić, J., 2009, Terra nauta: Doprinos hrvatskih ribara svjetskom ribarstvu. *Sušačka revija*, god. 17, broj 65, Rijeka, 2009, str. 23-37. (Pristupljeno 6. studenog 2023.: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=65&C=5>)
- Bratti, R., 1905a, „Un inchiesta sulla pesca in Istria e Dalmazia“, *Pagine Istriane*, god. 3, br. 2, Koper, 1905, str. 25-30. (Pristupljeno 24. kolovoza 2024.: Digitalna knjižnica Slovenije - <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8G2O3GP9>)
- Bratti, R., 1905b, „Un inchiesta sulla pesca in Istria e Dalmazia“, *Pagine Istriane*, god. 3, br. 3, Koper, 1905, str. 49-55. (Pristupljeno 24. kolovoza 2024.: Digitalna knjižnica Slovenije - <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-XY0D3UVN>)
- Crnković, D., 1956, Problem kočarenja u vodama Riječkog kotara, *Morsko ribarstvo*, god. 8, broj 8, 1956, str. 244-247.
- Faber, G. L., 1883, *The Fisheries of the Adriatic and the Fish thereof: A Report of the Austro-Hungarian Sea-Fisheries, With a Detailed Description of Marine Fauna of the Adriatic Gulf*, London: Bernard Quaritch, 1883.
- Hirtz, D., poslije 1891, *Hrvatsko primorje: slike, opisi i putopisi*, Zagreb: L. Hartman (Kugli i Deutsch), poslije 1891.
- De Marchesetti, C., 1882, *La Pesca Lungo Le Cose Orientali Dell'adria*, Trst: I. R. Governo Marittimo, 1882.
- Knežević, L., 2017, *Arhitektura i urbanizam Crikvenice od Hrvatsko-ugarske nagodbe do Prvog svjetskog rata*, diplomski rad, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2017. (Pristupljeno 30. listopada 2023.: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:276249>)
- Konestra, A., 2016a, Katalog. Antika: Lokalitet Crikvenica – Igralište: Metalni nalazi, 845°C: *Ad Turres*, katalog izložbe, ur. A. Konestra i T. Rosić, Crikvenica: Muzej Grada Crikvenice, 2016, str. 118.

- Konestra, A., 2016b, Kvarner i Vinodol u vrijeme romanizacije, *845°C: Ad Turres*, katalog izložbe, ur. A. Konestra i T. Rosić, Crikvenica: Muzej Grada Crikvenice, 2016, str. 25-31.
- Konestra A. i T. Rosić, 2016, Uvod, *845°C: Ad Turres*, katalog izložbe, ur. A. Konestra i T. Rosić, Crikvenica: Muzej Grada Crikvenice, 2016, str. 11-12.
- Kos, L., 1953, Sila v pristanišću vinodolskom, *Morsko ribarstvo*, god. 5, broj 3-4, Zagreb, 1953, str. 53.
- Laszowski, E., 1951, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske u 16. i 17. stoljeću: izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- Levak, M., 2002, Podrijetlo i uloga kmeta u vinodolskom društvu u 13. stoljeća, *Zbornik radova Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, god. 19, Zagreb, 2002, str. 35-81.
- Lipovac Vrkljan G. i B. Šiljeg, 2010, Crikvenica – *Ad turres*, rezultati četvrte godine sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu „Igralište“, *Annales Instituti Archaeologici*, god. 6, br. 1, Zagreb, 2010, str. 70-76.
- Matejčić M. i J. Gobić, 2004, Glavni godišnji izvještaj za 1859. godinu kirurga Ivana Krstitelja Andrijanića, voditelja zdravstvenog područja Crikvenice, *Acta medico-historica Adriatica*, god. 2, br. 1, Rijeka, str. 83-92.
- Melem Hajdarović, M., 2022, Skomerže, *Hrvatska tehnička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022, str. 724-725.
- Mileusnić, I., 2012, Posjedi crikveničkih pavlina u Vinodolu, *Czriquenica 1412: život i umjetnost Vinodola u doba pavlina*, katalog izložbe, ur. N. Kudiš, Crikvenica: Muzej Grada Crikvenice, 2012, str. 15-36.
- Modrić, L., 2019, *Arheološki krajolik Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog prostora*, diplomski rad, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019. (Pristupljeno 6. travnja 2024.: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:184533>)
- Rosić, T., 2019, *Rogi ribaru*, katalog izložbe (drugo izdanje), Crikvenica: Muzej Grada Crikvenice, 2019.

- Reiter, S., 2015, Ribolovno razgraničenje između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije kroz prizmu Brijunske konvencije o ribolovu iz 1921. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, broj 57, 2015, str. 297-316.
- Ružić-Barbić, A., 2004, *Bakaračke tunere*, Rijeka: Katedra Čakavskog sabora „Ljubo Pavešić“, 2004.
- Starac, R., 2010, Arheološka baština Jadranova: prilog za monografiju mjesta, *Vinodolski zbornik*, 13, Crikvenica, 2010, str. 47-67.
- Škrkatić, S. i A. Manestar, 2019, *Dramalj*, Dramalj: Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenčić“, 2019.
- Šoljan, T., 1942, Hrvati kao pioniri suvremenog ribarstva na Jadranskom i Sredozemnom moru, posebni otisak iz *Zborskog dnevnika*, 1, Zagreb, 1942.
- Špalj, S., 2021, Crikvenička luka, *Prva na Jadranu*, katalog izložbe (drugo izdanje), ur. T. Rosić, Crikvenica – Split: Muzej Grada Crikvenice – Hrvatski pomorski muzej Split, 2021.
- Uremović, V., 1991, Aktivnost crikveničkih ribara kroz stoljeće kod kuće i u svijetu, *Vinodolski zbornik*, 6, Crikvenica, 1991, str. 205-213.
- Uremović, V., 1997a, Ivan i Josip Skomerža: Zaštitnici hrvatskog i pioniri modernog ribarstva, *Dometi*, god. 7, broj 7-12, Rijeka, 1997, str. 177-190.
- Uremović, V., 1997b, *Povijest crikveničkog ribarstva*, Crikvenica: Grad Crikvenica – Ustanova u kulturi „Dr. Ivan Kostrenčić“, 1997.
- Uremović, V., 1997c, Značenje i uloga crikveničkih ribara u zemlji i svijetu, *Tisuću godina prvog spomena ribarstva u Hrvata*, ur. Božidar Finka, Zagreb, 1997, str. 331-343.
- Županović, Š., 1995, *Hrvati i more: Od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*, *Druga knjiga: Ribarstvo*, Zagreb: AGM, 1995.

Mrežna mjesta

Vinodol. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013
- 2024. – <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vinodol> (Pristupljeno 20. travnja 2024.).

9. POPIS PRILOGA

- Slika 1. Brončana udica iz 1. stoljeća pronađena na lokalitetu *Igralište* u Crikvenici. Muzej Grada Crikvenice, MGC 932 (PN 2732) (preuzeto iz A. Konestra i T. Rosić, 2016, 121)
- Slika 2. Olovni utezi ribarskih mreža iz 1. stoljeća pronađeni na lokalitetu *Lokvišće* u Jadranovu. Muzej Grada Crikvenice, MGC 943, MGC 947, MGC 946, MGC 945, MGC 941, MGC 940 (preuzeto iz T. Rosić, 2019, 9-10)
- Slika 3. Isprava kojom Nikola Zrinski daruje Ivanu Katniću dvije *pošte* na crikveničkom području, 1621. Hrvatski državni arhiv. HR HDA 22: Ugarska dvorska komora. Urbarski spisi i propisi (preuzeto iz T. Rosić, 2019, 12)
- Slika 4. Crikvenička luka 1890-ih godina, fotografija. Muzej Grada Crikvenice, MGC Z-282 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 5. Ribarski zaseok Petak u Crikvenici, razglednica iz oko 1907. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-1908 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 6. Ribari kraj *pošte* u predjelu Podvorska, razglednica iz oko 1900. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-26 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 7. Barke *svećarice* s karabidnim feralima na obali uz crikveničku promenadu, razglednica iz oko 1910. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-863 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 8. Povlačenje *kroka* na predjelu Podvorska, razglednica iz oko 1900. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-966 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 9. Tunolov na stajaćoj tuneri u Selcu, razglednica iz 1909. godine. Muzej Grada Crikvenice, MGC R-916 (ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 10. Stajaća tunera u uvali Sršćica (na ulazu u Bakarski zaljev) u vlasništvu obitelji Ivančić iz Crikvenice, fotografija iz oko 1900. godine. Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 11. Ivan Skomerža Mlađi, A. Schädler, Sarajevo, početak 20. st. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

- Slika 12. Josip Skomerža prije 1914. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 13. Knjižica tvornice motora *Alpha* Fredrikshavn (Danska), 1910. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 14. Motorni brodovi *Ribar* i *Neptun*, fotografija iz 1910. godine. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 15. Petroplinska svjetiljka tvrtke *Kitson-Light* i faktura na ime Josipa Skomerže iz 1913. godine (preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 76)
- Slika 16. Ivan Skomerža i talijanska delegacija 1911. godine. Na fotografiji: Ivan Skomerža (lijevo), Cav. Eugenio Bellemo (sredina), Cav. Camuffo (desno). Autor fotografije: ing. Bordolli (preuzeto iz T. Šoljan, 1942, 5)
- Slika 17. Dio flote društva *Nekton* u crikveničkoj luci 1914. godine. Na slici su (s lijeva na desno) brodovi: *Valerija* (matični brod), *Kondor* (brod-hladnjača), *Nada*, *Sloboda*, *Danica*, *Quarnero*, *Fiume*, *Indificienter*, *Komet*, *Venus*, *Orion* i *Nekton*. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 18. Dr. Reinhard Gast (desno) i Ivan Skomerža (lijevo) na brodu *Sloboda* 1914. godine. Prirodoslovni muzej Rijeka (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)
- Slika 19. Petar Dračić (donji red, sredina) i posada prvog modernog tunolovca (preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 96)
- Slika 20. Flota crikveničkih i dalmatinskih ribara u San Pedru, Kalifornija (preuzeto iz V. Uremović 1997b, 97)
- Slika 21. Tunolovci u crikveničkoj luci 1937. godine. Na slici: *Sv. Ivan* (Crikvenica), *Vitlov* (Kali), *Napredak* (Bol), *Jadran* (Crikvenica) i *Kolega* (Kali), te kočar *Marijan* (Crikvenica) (preuzeto iz V. Uremović, 1997b, 34)
- Slika 22. Brod *Tunolovac* prilikom istovara velikog ulova u riječkoj luci, fotografija iz 1955. godine. Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 23. Tunera u uvali Perčin u Svetom Jakovu (Jadranovo), fotografija iz 1930-ih godina.
Foto Ivančić, Crikvenica (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 24. Velika količina neprodane ribe u crikveničkoj luci. Privatna arhiva Nine Skomerža
(presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 25. Josip Pavlović (lijevo) i Josip Skomerža (desno) u novootvorenoj *Tvornici ribljih prerađevina* u Podvorskoj u Crikvenici, 1933. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža
(presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 26. Odjel za soljenje ribe u *Tvornici ribljih prerađevina* u Sv. Jeleni (Dramalj), 1940-ih godina. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 27. Omot za konzerviranu tunjevinu u ulju *Ribarske zadruge Crikvenica*, iz 1933. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 28. Omot za mariniranu sardelu *Ribarske zadruge Crikvenica*, iz 1933. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 29. Omot za konzerviranu tunjevinu u ulju *Zadružne tvornice ribljih preradjevina Crikvenica Jugoslavija*, 1940-ih godina. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Slika 30. Josip Skomerža i postav njegove izložbe na *Zagrebačkom zboru* 1935. godine. Privatna arhiva Nine Skomerža (presliku ustupio Muzej Grada Crikvenice)

Tablica 1. Brodovi tunolovci na Jadranu od 1931. do 1940. godine (prema J. Basioli, 1962, 123; preuzeto iz T. Rosić, 2019, 40)

10. SAŽETAK

U ovome diplomskom radu donosi se pregled povijesti crikveničkog ribarstva u razdoblju od 1908. do 1950. godine. Crikveničko se ribarstvo u tom razdoblju intenzivno razvija, a Crikvenica izrasta u značajno ribarsko središte sjevernog Jadrana. U radu se pažnja ponajprije pridaje djelatnosti braće Ivana i Josipa Skomerže koja je bila obilježena upotrebom prvog motornog ribarskog broda na Jadranu (1908.) te uvođenjem niza inovacija u ribarsku djelatnost i poslovanje. U radu se evaluira utjecaj braće Skomerža na razvoj ribarstva u Crikvenici, ali i općenito na razvoj modernog ribarstva na Jadranu. Također, pažnja se pridaje i djelatnosti Crikveničanina Petra Dračića (Dragića) čiji je izum *kalifornijskog tipa tunolova* bitno izmijenio tunolov diljem svijeta. Razmatra se utjecaj Dračićeva izuma na tunolov na Jadranu i daje se osvrt na značaj crikveničkih ribara tunolovaca. Nadalje, u radu se pažnja pridaje ulozi Ivana Skomerže, stručnjaka za ribarstvo Hrvatskog primorja, u pregovorima koji su prethodili potpisivanju *Brijunske konvencije o ribolovu* iz 1921. godine kojom se nastojalo razriješiti pitanje razgraničenja ribolovnih zona između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije. Naposljetku, u ovom diplomskom radu prikazana je djelatnost crikveničkih ribarskih zadruga u razdoblju od 1921. do 1950. godine. Razmatra se njihova djelatnost s ciljem unapređenja materijalnog i socijalnog položaja ribara, ali i djelatnost povezana uz prodaju i preradu ribe, prezentaciju ribarske baštine, edukaciju ribara i sl. Posebna pažnja pridaje se i izrastanju *Ribarske zadruge Crikvenica – Sveta Jelena* u *Centralnu ribarsku zadrugu Crikvenica*, to jest u podsavez *Centralne Ribarske Zadruga u Splitu* za sjeverni Jadran. Osim što se u radu donosi pregled jednog razdoblja lokalne povijesti primorskog grada Crikvenice, nastoji se ukazati i na spoznaje važne za razumijevanje opće povijesti ribarstva na Jadranu, ali i gospodarske povijesti istočnojadranskog prostora u prvoj polovici 20. stoljeća.

Ključne riječi: Crikvenica, ribarstvo, modernizacija ribarstva, Ivan Skomerža, Josip Skomerža, Petar Dračić, Petar Dragić, ribolov male plave ribe, tunolov, *Brijunska konvencija o ribolovu*, ribarske zadruge

11. ABSTRACT

Development of Crikvenica's Fisheries in the First Half of the 20th Century

This thesis provides an overview of the history of Crikvenica's fisheries from 1908 to 1950. During this period, Crikvenica experienced rapid development in its fisheries, becoming a significant fishing center in the northern Adriatic. The focus is primarily on the work of brothers Ivan and Josip Skomerža, who were instrumental in introducing the first motorized fishing boat in the Adriatic (1908) and implementing numerous innovations in fishing operations and business practices. The thesis evaluates the impact of the Skomerža brothers on the development of fishing in Crikvenica, as well as their broader influence on the modernization of Adriatic fishing. Attention is also given to the work of Crikvenica native Petar Dračić (Dragić), whose invention of the *Californian-style tuna fishing method* significantly changed tuna fishing worldwide. The influence of Dračić's invention on Adriatic tuna fishing is examined, along with the significance of Crikvenica's tuna fishermen. Furthermore, the thesis discusses the role of Ivan Skomerža, an expert on fishing in the Croatian Littoral, in the negotiations leading to the signing of the *Convention of Brijuni* in 1921, which sought to resolve the issue of fishing zone boundaries between the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes and the Kingdom of Italy. Finally, this thesis explores the activities of Crikvenica's fishing cooperatives from 1921 to 1950, focusing on their efforts to improve the material and social status of fishermen, as well as their involvement in fish sales and processing, the presentation of fishing heritage, fishermen education, and more. Special attention is given to the growth of the *Crikvenica – Sveta Jelena Fishing Cooperative* into the *Central Fishing Cooperative Crikvenica*, a branch of the *Central Fishing Cooperative in Split* for the northern Adriatic. In addition to providing an insight into the history of small coastal town of Crikvenica, this thesis aims to shed light on important insights for understanding the general history of Adriatic fishing and the economic history of the eastern Adriatic region in the first half of the 20th century.

Keywords: Crikvenica, fisheries, modernization of fishing, Ivan Skomerža, Josip Skomerža, Petar Dračić, Petar Dragić, small pelagic fish fishing, tuna fishing, *Convention of Brijuni*, fishing cooperatives